



**SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ALANINDAKİ DEĞERLER
EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE
BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI**

Mustafa Samet KÖSE
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kürşat KOCA
Haziran, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ALANINDAKİ DEĞERLER
EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR
ÜZERİNE BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI

Hazırlayan
Mustafa Samet KÖSE

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kürşat KOCA

AFYONKARAHİSAR, 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Değerler Eğitimi İle İlgili Yapılan Araştırmalar Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

22/06/2023

İmza

Mustafa Samet KÖSE

T.C
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Mustafa Samet Köse
	Numarası	200683110
	Anabilim Dalı	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
	Programı	Sosyal Bilgiler Eğitimi
	Program Düzeyi	<input checked="" type="checkbox"/> Yüksek Lisans <input type="checkbox"/> Doktora <input type="checkbox"/> Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Değerler Eğitimi ile İlgili Yapılan Araştırmalar Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması	
Tez Savunma Sınav Tarihi	22.06.2023	
Tez Savunma Sınav Saati	14.00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT

MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ALANINDAKİ DEĞERLER EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE BİR META-SENTEZ ÇALIŞMASI

Mustafa Samet KÖSE

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Haziran, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kürşat KOCA

İnsan, doğası gereği hayata başladığı ilk günden itibaren kendini bir toplumun içinde bulur. O toplumda büyür ve gelişir. Gelişirken de bulunduğu toplumun normlarını, kültürel yaşantısını alarak hayatta kalır. İşte değerler de bu öğelerden biridir. Nasıl ki ailemize veya bağlı olduğumuz topluma bağlıysak aynı zamanda değerlerimize de o şekilde bağlanmamız gerekmektedir. Önce ailede ardından da okullarda öğrendiğimiz ve günlük hayatta uyguladığımız değerler, bizlere ileriki yaşantımıza da ışık olacaktır. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinde öğrencilere aktarılmak istenen değerler oldukça önem arz etmektedir. Sosyal bilgiler eğitimi alanındaki değerler eğitimi ile ilgili araştırmaları inceleyen bu çalışma, nitel araştırmalardan olan meta sentez yöntemi ile yapılmıştır. Araştırma kapsamında yirmi ikisi makale ve on beşi tez olmakla birlikte toplamda otuz yedi çalışma incelenmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenerek her bir alt problem için tablolar oluşturulmuş ve bulgular yorumlanmıştır. İncelenen çalışmalara göre değerler ve değerler eğitimi alanında en çok bilimsel yayının 2018 ve 2019 yılları arasında yapıldığı; yayınlanan bu çalışmaların çoğunluğunda nitel yöntemlerin tercih edildiği ve karma yöntemlerin ise en az kullanıldığı; çalışmaların çoğunluğunun ilk ve ortaokul öğrencileri ile yapıldığı; veri toplama yöntemlerinden olan görüşmenin en fazla kullanıldığı; verilerin çözümlenmesinde ise sıklıkla içerik analizinin kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, değer, değer eğitimi

ABSTRACT

A META-SYNTHESIS STUDY ON THE RESEARCH ON VALUES EDUCATION IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES EDUCATION

Mustafa Samet KÖSE

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION**

June, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet Kürşat KOCA

By nature, human beings find themselves in a society from the first day of their lives. He grows and develops in that society. As he develops, he survives by taking the norms and cultural life of his society. Values are one of these elements. Just as we are connected to our family or the society we belong to, we also need to be connected to our values in the same way. The values we learn first in the family and then in schools and apply in daily life will also shed light on our future lives. For this reason, the values desired to be conveyed to students in the social studies course are very important. This study, which examines the research on values education in the field of social studies education, was conducted with the meta-synthesis method, which is one of the qualitative researches. Within the scope of the research, a total of thirty-seven studies, twenty-two articles and fifteen theses, were analyzed. The data obtained were analyzed by content analysis, tables were created for each sub-problem and the findings were interpreted. According to the studies examined, it was seen that the most scientific publications in the field of values and values education were made between 2018 and 2019; qualitative methods were preferred in the majority of these published studies and mixed methods were used the least; the majority of the studies were conducted with primary and secondary school students; interview, one of the data collection methods, was used the most; and content analysis was frequently used to analyze the data.

Keywords: Social studies, value, value education

ÖN SÖZ

Değerler, içinde bulunduğumuz toplumda bizi biz yapan, hayatımızın her anında bizi anlamlı ve iyi kılan, maddi ve manevi özelliklerden biridir. Değerlerin geliştirilmesi, şimdiki ve gelecek nesillere aktarılması her toplum için önemli görülmektedir. Etkili vatandaş ve bilinçli bireyler yetiştirmeyi amaçlayan okullar değerlerin yeni nesillere kazandırılmasında önemli görevler üstlenir. Değer eğitimi tüm derslerin ortak çalışma ve öğretim alanı olmasına rağmen Sosyal Bilgiler etkin vatandaş yetiştirme görevinin bir gereği olarak değer eğitimine ayrı bir yer ve önem verir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler eğitimcileri değerler ve değerler eğitimi konusundaki bilgi ve becerilerini sürekli geliştirmek durumundadır. Bu araştırma ile Sosyal Bilgiler alanında yapılmış değer eğitimi araştırmalarından elde edilen bilgi birikimi ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarının değer eğitimi ile ilgilenen uygulayıcılar, karar vericiler ve araştırmacılar için yol gösterici olması umulmaktadır.

Hayatımda yol gösterici olan değerli büyüklerime; hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve olduğum kişi olmamı sağlan, Babam Süleyman KÖSE'ye, annem Yıldız KÖSE'ye, ablam Yasemin KARA'ya, kardeşim Hatice KÖSE'ye, beni her daim neşelendiren yeğenlerime ve beni her konuda destekleyen arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu günlere gelmemde emeği geçen hocalarıma, bilhassa lisans ve lisansüstü bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Lisansüstü eğitimim boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen araştırma tezimde bana yol gösteren, değerli tecrübelerini, bilgilerini ve vaktini benimle paylaşan hem lisans hem de lisansüstü hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kürşat KOCA'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Mustafa Samet KÖSE
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
ŞİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

1. SOSYAL BİLİMLER VE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	5
1.1. SOSYAL BİLİMLER	5
1.2. SOSYAL BİLGİLER.....	6
1.3. SOSYAL BİLGİLERİN ÖNEMİ	7
1.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLERİN GELİŞİMİ.....	8
2. DEĞER KAVRAMI.....	10
2.1. DEĞERLER VE ÖZELLİKLERİ	12
2.2. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI	13
2.2.1. Schwartz'ın Değer Sınıflandırması.....	14
2.2.2. Rokeach'ın Değer Sınıflandırması.....	14
2.2.3. Nelson'un Değer Sınıflandırması.....	15
2.2.4. Spranger'in Değer Sınıflandırması.....	15
2.3. DEĞERLER EĞİTİMİ.....	16
2.4. DEĞERLER EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	17
2.5. DEĞER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI.....	18
2.5.1. Değerlerin Gizli Öğretim Yaklaşımı (Örtük Program).....	19
2.5.2. Doğrudan Öğretim Yaklaşımı (Değer Aktarma/ Telkin)	20
2.5.3. Değer Açıklama Yaklaşımı (Değer Belirginleştirme).....	21
2.5.4. Değer Analizi Yaklaşımı (Değer İletişimi)	22
2.5.5. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı (Ahlaki İkilem/ Değer Geliştirme)	23
2.5.6. Davranış ve Gözlem Yoluyla Öğrenme Yaklaşımı	25
2.6. AİLEDE DEĞERLER EĞİTİMİ	26
2.7. OKULDA DEĞERLER EĞİTİMİ.....	28
2.8. DEĞERLER EĞİTİMİNDE ÖĞRETMENİN ROLÜ	29
2.9. SOSYAL BİLGİLERDE DEĞERLER EĞİTİMİ.....	30
2.10. 2018 ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ.....	32
3. İLGİLİ LİTERATÜR.....	34
3.1 YURT İÇİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	34
3.2. YURT DIŞINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	38

İKİNCİ BÖLÜM

PROBLEM DURUMU VE YÖNTEM

1. PROBLEM DURUMU	40
1.1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE ALT PROBLEMLER.....	41
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	42
1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI.....	42
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	43
2.1. ARAŞTIRMAYA DÂHİL EDİLEN ÇALIŞMALARIN TOPLANMASI	43
2.2. VERİLERİN ANALİZİ.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

1. ÇALIŞMALARIN YAYINLANMA YILLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ	46
2. ÇALIŞMALARDA KULLANILAN ARAŞTIRMA YÖNTEM VE DESENLERİ	47
3. ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİ, ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜKLERİ VE HEDEF KİTLELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	50
4. ÇALIŞMALARIN VERİ TOPLAMA YÖNTEM VE ARAÇLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ	52
5. ÇALIŞMALARIN VERİ ANALİZ TEKNİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	55
6. ÇALIŞMALARIN SONUÇLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ	56
7. ÇALIŞMALARIN ÖNERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	60
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	66
KAYNAKÇA	72

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Çeşitli Ülkelerin Belirledikleri Değerler Listesi	18
Tablo 2. İncelenen Çalışmaların Yayınlanma Yıllarına Göre Dağılımı	46
Tablo 3. Araştırma Yöntemi Açısından İncelemeye Alınan Çalışmalar	48
Tablo 4. Araştırma Desenine Göre İncelenen Çalışmalar	49
Tablo 5. Örneklem Yöntemlerine Göre İncelenen Çalışmalar	50
Tablo 6. İncelenen Dokümanlar Açısından Çalışmaların İncelenmesi.....	51
Tablo 7. Örneklem Büyüklüğüne Göre İncelenen Çalışmalar.....	51
Tablo 8. Hedef Kitleleri Açısından İncelenen Çalışmalar.....	52
Tablo 9. Veri Toplama Yöntemlerine Göre İncelenen Çalışmalar	53
Tablo 10. Veri Toplama Araçlarına Göre İncelenen Çalışmalar	54
Tablo 11. Veri Analiz Tekniklerine Göre İncelenen Çalışmalar	55
Tablo 12. Sonuçlarına Göre İncelenen Çalışmalar	60
Tablo 13. Önerilerine Göre İncelenen Çalışmalar	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Meta Sentez İşlem Basamakları.....	44
Şekil 2. İncelenen Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı	47
Şekil 3. İncelenen Çalışmaların Türlerine Göre Dağılım.....	47
Şekil 4. İncelenen Çalışmalarda Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı.....	48
Şekil 5. İncelenen Çalışmaları Türüne Göre Kullanılan Yöntemlerin Grafiği.....	49



SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

f: Frekans

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NCSS: Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi

SBÖP: Sosyal bilgiler öğretim programı

TDK: Türk Dil Kurumu

vb: Ve benzeri

YDEP: Yaşayan Değerler Eğitimi Programı

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

YÖKTEZ: Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi

%: Yüzde

GİRİŞ

Yirminci Yüzyıl boyunca bilim ve teknoloji hızlı bir gelişme göstermiştir. Bilim ve teknolojiye bu gelişim hızı günümüzde oldukça artmış ve toplumsal hayatta ve toplumsal düzenlemeler üzerinde daha fazla etkili olmaya başlamıştır. Bu gelişim sayesinde artık bireyler ve toplumlar birbiriyle daha kolay etkileşim kurabilmekte, bu yüzden toplumsal özellikler daha hızlı değişime uğramaktadır. Her toplum genç bireylerinin kendi kültürünü olabilecek en yüksek şekilde anlamasını ve kabul etmesini ister. Bu durum bireyin topluma uyumu ve kabulü olarak değerlendirilebilir. Ancak toplumlar ve kültürler arası etkileşimin hızlanması bireyin topluma uyumunda zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bireyin kendi kültürünü öğrenmesi ve onu geliştirerek kendinden sonraki nesillere ulaştırması toplumlar için hayati bir gerekliliktir. Bu konuda en önemli rol yine toplum kültürünün bir parçası olan değerlere aittir.

İnsanı insan yapan en önemli özelliklerden biri de değerlerdir. Değerler bireyin gelişimi sırasında çeşitli toplumsal kurumların yardımıyla eğitim yoluyla kazanılır. Aldığı bu eğitim sayesinde birey, kendisine ve çevresine nasıl faydalı olacağını öğrenir. Değerler eğitiminde pek çok toplumsal kurum rol oynamakla birlikte aile ve okul bu konuda ön plana çıkan iki önemli kurumdur.

Eğitim, Toplumun beklentilerine ve geleceğine yönelik değerler bütününe öğrencilere aktarmada en önemli olgulardandır. Yani eğitim, bir toplumun yapıtaşısı olup aynı zamanda onun aynasıdır diyebiliriz. Bu sebeple eğitimden beklenen, müfredatta olduğu gibi değerlerin öğretiminde de ihtiyaç anında yeni değerlerin hâsıl olması ve zaman içerisinde güncelliğin sağlanarak aktarılması olacaktır (Özkan, 2008: 244). Ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada da önemini koruyan değerler yaşamımızda oldukça önemli görülmektedir. Her birey ve ailenin toplum içerisinde birlikte hareketi ancak ortak değerler ile mümkündür. Bu sayede toplumlar şekillenerek varlığını sürdürür (Dökmen, 2000). Değerleri toplumları bir arada tutan, birlik ve beraberliği sağlayan bir yapıtaşısı olarak adlandırabiliriz. Hiçbir toplum, değerlerinden dolayısıyla kültürlerinden bağımsız düşünülemez (Avcı, 2007). Değerlerin ve kültürün devamını sağlamak toplumların dolayısıyla okulların en temel görevlerindedir (Ekşi, 2003). Bu yüzden okul, bireye kültürel değerlerin kazandırılmasında önemli bir kurumdur. Yalnızca ders ile de değil, ders dışı etkinliklerde de değerlerin aktarılması beklenmektedir. Bunun gerçekleşmesi için hazırlanan öğretim programları, öğrenciye aktarılacak değerleri doğrudan veya dolaylı bir şekilde eğitimde yerini almıştır. Belirtilen eğitim

programlarındaki bu değerler açık bir şekilde veya örtük bir şekilde verilmektedir (Akbaba Altun, 2003).

Değerlerin aktarılması ve insanda yer etmesi için eğitim her zaman önemli görülmüştür. Nitekim eğitimin önemini Sokrates, bireyin özündeki iyiliğin kıvılcımını ortaya çıkaran ve ömrü kıymetli hale getiren servet olarak açıklamaktadır (Koçak, 1999). Akyüz (2004) ve Bacanlı'ya (2006) göre eğitim, kişinin kendisini geliştirmesi için gerekli olan duygusal, bilişsel, psikolojik, ahlaki ve sosyal kabiliyetlerin tayin edilen gayelerce iletilmesidir. Bireye yeni bilgilerle, beceri ve tutumların kazandırıldığı tematik olarak aktarıldığı bütünsel bir süreç olarak ifade eder ki eğitim bu özellikleri ile bir bütün olun yalnızca biri ile devam edemez. Varış'a (1998) göre eğitim, bireyin bağlı bulunduğu toplumun ortak davranışlarına, etik ve estetik ölçütlere göre uyulması, gerekli olan bilgilerin ise sağlıklı bir şekilde aktarımın yapılmasıdır. Ayrıca bu bilgilerin süreç içerisinde ve yaşantıya olumlu yönde yardımcı dokunması gerektiğinin de altı çizilmiştir. Bu anlamda eğitim yalnızca bireyi bağlamakla kalmayıp bütün olarak toplumu da ilgilendirir. Sonuç olarak eğitim, toplumların temel değerlerini, kültürlerini korumakla birlikte medeniyetlerin gelişmesinde önemli rol oynar.

Kültür, toplum açısından değerlendirildiğinde o toplumun benliğini içeren en temel özelliklerdendir. Bu sayede her toplum birbirinden farklılaşır ve anlam kazanırlar. Bir anlamda kültür, sahip olduğu toplumun günlük yaşantısını, fikri inceliklerinin diğer adıdır. Kültür geçmişle ilgilendiğinden geçmiş, bugün ve geleceği düşünen toplumların bireylere ilk aktaracağı konuların başında gelmektedir. Ancak bu sayede bireyde toplum bilincini oluşturabilir, geçmişteki olaylardan alınacak derslere yeni anlamlar getirebiliriz (Safran, 2008: 8). Toplumlarca kabul edilen sosyal, milli, manevi ve kültürel değerlerin nasıl korunacağı ve doğru olarak aktarılacağı günümüz problemlerinden biridir.

Değerler yardımıyla bilgiyi, tutum ve beceri ile yoğurarak aktarmak ve sosyal davranışın temeline koymak esastır. Bu konuda en büyük görev aileye, toplum birliğine ve Örgün eğitime yani okullara düşer. Bilginin kaynağına doğrudan ve hızlı erişimin olduğu 21. yüzyıl beraberinde yeni akımların türemesine olanak sağlamıştır. Her ne kadar değerler eğitimi, informal olarak alınabilse de sistemli olarak okullarda verilmesi gerekmektedir (Başcı, 2012: 20). Bu anlamda günümüz yüzyılına verilen isimlerden biri de bilgi çağı olmuştur. Bu anlamda bilginin dinamik özelliği sayesinde eğitim sistemlerinin de sürekli olarak yenilenmesine ve değişmesini koşulsuz hale getirmiştir. (Çalık ve Sezgin: 2005).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile beraber, Türk eğitim sistemi gerek vizyon gerekse eğitim felsefesi anlamında yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönemde her bir Türk ferdi için çağın ayak uyduracak şekilde dinamik ve yenilikçi; aynı zamanda ulusal değerler ile birleştirici bir ideali amaçlamaktadır (Doğan, 2004: 616-633).

Bilgi ve beceriler öğrencilere eğitimin ilk yıllarında yani ilköğretim ve ortaokul dönemlerinde verilmektedir. Bu dönemlerden sonra ise bu durum çok yönlü birikim olarak eklenerek ilerler. Eğitimin ilk senelerinde öğrenciler, kendi sosyal çevrelerinde uygulayabileceği tutum ve davranışlarla birlikte sosyal çevresi ile aile ilişkilerini geliştirdiği dönemlerdir. İlk ve ortaokul döneminde kazanılan bu beceriler bireyin ilerleyen yaşantısına mayaya olacağı da bir gerçektir. Bu anlamda ilk ve ortaokul döneminde öğrencinin yaşı ve gelişimi açısından en önemli ders sosyal bilgiler dersidir (Akdağ, 2009: 2-3). 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bu ders şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin içinde yer alan ve farklı disiplinlerin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir öğretim programıdır. Ayrıca Sosyal bilgiler, "Bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Siyaset Bilimi ve Hukuk gibi Sosyal Bilimleri ve Vatandaşlık Bilgileri konularını yansıtan; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ders programı olarak tanımlanabilir.” (MEB, 2005: 1).

Bu amaçla sosyal bilgiler dersinde aktarılmak istenen değerler hem öğrencilerin hem toplumların hem de ülkemiz geleceği açısından önemlidir. Bireylerin kendinden emin, sorumluluk sahibi ve etkin bir bireyin yetişmesini ve söz sahibi olmasını sosyal bilgiler dersi bünyesindeki değerler eğitime bağlıdır (Cüro ve Gömleksiz, 2011: 104). Sosyal bilgiler öğretim programı da bu amaçla düzenlenmiş, hazırlanmış öğrenci ve öğretmenlerimize teslim edilmiştir (Özdemir, 2009: 22). Öğretim programında ve ders kitaplarındaki yeri göz önünde bulundurulduğunda Sosyal bilgilerde değerler eğitiminin önemi oldukça artmıştır. (Özkan ve Soylu, 2014: 1255).

Bu çalışmada sosyal bilgiler eğitimi alanındaki değerler eğitimi ile ilgili yapılan araştırmaların bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda bu tez üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm kuramsal çerçeve, ikinci bölüm araştırma yöntemi, üçüncü bölüm ise araştırma bulgularından oluşmaktadır. Bunlardan ilk bölüm sosyal bilimler ve sosyal bilgiler kavramlarını, tarih içerisinde sosyal bilgilerin gelişimini, değerler kavramı, değer özellikleriyle sınıflandırmaları, değerler eğitimi, değerler eğitimi tarihi konuları içerir. Çalışmanın ikinci bölümü araştırma konusunun problem durumu, amacı, önemi, kapsam ve

sınırlılıkları ile araştırmanın yöntemini konu edinir. Üçüncü bölüm örnekleme alınan çalışmalar ışığında araştırmanın alt problemlerinin incelendiği bulguların ise tablo, grafik ve şekillerle aktarımını içerir. Son kısımda ise çalışmaya ait tartışma, sonuç ve önerileri barındırır.



BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde sosyal bilimler, sosyal bilgiler ve eğitimi, sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi, sosyal bilgiler öğretim programı, öğretim programlarında yer alan değerler ve özellikleri, değerler eğitimi, değerlerin sınıflandırılması, değer yaklaşımları ile yurtiçi ve yurt dışında değerler eğitimi ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

1. SOSYAL BİLİMLER VE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. SOSYAL BİLİMLER

İnsanoğlu her gün doğduğu dünyayı ve çevreyi tanımlamaya ve anlamaya çalışır. Bu amaçla milyonlarca soru sorup cevaplamaya çalışır. İşte bu çabaların sonucunda birbirinden farklı birçok bilim ortaya çıkmıştır. Bilimler ise doğaları gereği sorgulamaya ve test etme arayışı içerisindedir (Safran, 2014: 2). Bahsedilen bu alanlardan birisi de sosyal bilimlerdir.

Sosyal bilimler, Sönmez'e (2010: 2) göre "İnsan tarafından üretilen gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu sürecin sonucunda elde edilen dirik bilgiler" olarak tanımlanmaktadır. Yani tek kişinin değil bir toplumun dâhil olduğu, yine o toplumu ilgilendiren sosyal konulara cevap arandığı sonucun ise herkesi ilgilendirdiği bir bilim olduğunu söyler.

Bilgili sosyal bilimleri, insanı dolayısıyla ulusları ve ilişkilerini konu edinir. Bu doğrultuda toplumsal olayları, birey merkezinde becerilerini araştırır, varsa sorunları çözüme kavuşturur diyerek tanımlanmaktadır.(Bilgili, 2016: 2).

Sosyal bilimler tek başına düşünülemez beraberinde sosyoloji, tarih, arkeoloji, coğrafya, psikoloji, siyaset bilimi, ekonomi, hukuk, antropoloji, sanat gibi alanları da içine alan disiplinler bütünüdür. Farklı bir ifade ile "Bireyin bağlı bulunduğu ortamda uyumlu ve huzurlu yaşayabilmesi için var olan yolları araştıran, yöntemlere dayalı bir bilimdir." denmiştir (İnan, 2014: 4).

Sosyal bilimlere "insan bilimleri", "davranış bilimleri" de denmektedir (Sönmez, 2010: 2; Bilgili, 2016: 2). Ayrıca Bilgili (2016: 2)'e göre "20. Yüzyıl ikinci yarısından itibaren ABD'de "toplum bilimleri" yerine "davranış bilimleri" teriminin kullanılması benimsenmiş, bu bilim kapsamına fiziki antropoloji, dilbilim ve psikoloji alınmıştır.") Bilgili 'ye göre sosyal bilimlerin genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

“(1) Çok sebepli bilimlerdir. Sosyal olay veya olgunun izahında tek bir sebebe dayanılmaz. (2) Objektif bilimlerdir. Sosyal olayların izahında objektifliğin delili olarak belge veya delil kullanılır. (3) Pozitif nitelik taşır. Bu yönüyle metafizik ve teoloji ile ilişkisi bulunmaktadır. (4) Faktörlerin ağırlığına göre olaylar hakkında devirlere göre farklı yorumlar yapılabilir. (5) Bir olayın izahında sebep-sonuç ilişkisi önemli yer tutar. (6) Kuralları olmakla birlikte, cemiyette meydana gelen olaylar farklı yönleriyle tenkide tutulabilir. Ancak coğrafya biliminin bazı konularında (mevsimler, ay tutulması gibi) olduğu gibi, somut olaylarda, kesin bilgiye dayalı konularda farklı yorumlar yapılamaz. (7) Genel bir sosyal bilim teorisi kurulamamıştır. Disiplinler arası ilişkilendirme yapılmaktadır. (8) Her sosyal bilim dalından bilim dalının kendisine özgü bir teorisi bulunmaktadır. (9) Sosyal bilimlerde araştırma yönteminin temel ögesi olan gözlem, sistematik ve metodik olarak yapılır. (10) Olayları sentez ve analiz ederek sosyal problemleri çözmeye yönelik bir bilimdir.” (Bilgili: 2016: 3-4).

1.2. SOSYAL BİLGİLER

Eğitim yolu ile insanlığa faydalı olan bilgilerin öğretiminde sosyal bilimlerin yeri önemli görülmektedir. “Eğitimde, sosyal bilimlere ait bilgi, beceri, değer ve tutumların kazandırılması, ya tek tek disiplinler halinde ya da çok disiplinli veya disiplinler arası bir yaklaşımla öğretimi ön görülür” (Safran, 2014: 3).

Sosyal bilimler içerisinde yer alan sosyal bilgiler de bu bilgilerin öğretiminde önemli paya sahiptir. İnsanlığa faydalı olan bilgileri kendi doğasına bağlı olarak disiplinler arası bir yaklaşımla eğitim kurumlarında ders olarak verilmektedir (Güçlü, 2019: 33). Literatür incelendiğinde sosyal bilgilerin pek çok tanımının olduğu görülmektedir. Bunlardan içerisinde Amerika Birleşik Devletleri Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi'nin (NCSS) tanımı kapsayıcılık bakımından değerlidir.

“Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterlikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar. Sosyal Bilgilerin temel amacı, birbirlerine bağımlı, global bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmaktır.” (NCSS, 1993: 3).

Diğer bir deyişle sosyal bilgiler, sosyal bilimlerden elde ettiği bilgilerin öğrencilere verilmesinde etkili olan, öğretim içi etkinliklerle aktarmayı amaçlayan derstir (Türkyılmaz, 1972: 90).

Barth ve Demirtaş (1997) ise insanın insanla olan ilişkilerini ve toplumsal konuları bir arada konu edinen bilimdir diye aktarır. Ülkemizde ise hayat bilgisi, sosyal bilgiler, vatandaşlık gibi Türk toplumunda sorumluluk bilinci yüksek, toplum sorunlarına belirli amaçlar ve çözümler arayan, ders içinde tarih, coğrafya, vatandaşlık vb. bilgilerin yer aldığı eğitim alanıdır. Türkiye’de ise kapsamlı bir Sosyal Bilgiler tanımı ilk kez 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yapılmıştır:

“İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Program’ında ise Sosyal Bilgiler; bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olması amacıyla, tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerin ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren, insanın sosyal, fiziki çevresi ile etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği, toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir.” (MEB, 2005: 51).

1.3. SOSYAL BİLGİLERİN ÖNEMİ

Sosyal bilgiler dersi, bireyin sonsuz istekleri karşısında eldeki kaynakların yetenek ve davranış boyutunda değerlendirilmesi, günlük hayata aktarımında da ekonomik güç çerçevesince yurttaşlık ve sorumluluk bilinciyle hareket etmesine fayda sağlar (Aykaç ve Başar, 2005).

Tüm toplumlarca önemli görülen sosyal bilgiler dersi ayrıca, birlikte yaşayan insanların bilgi birikimlerine göre hayat şekilleri, sosyal ve kültürel değerlerle aralarındaki ilişkiyi ana çerçevede konu edinmesi yönüyle de önemlidir. Bu konuları tarih, kültür ve hikâye özelinde işleme, disiplinler arası bir yapının varlığının göstergesidir (Kan, 2010: 140).

Bir toplumun dünü, bugünü ve yarınını ekonomik, kültürel ve politik çerçevede konu alan sosyal bilgiler, ulusların öğretim programlarında önemli yer tutar. Bazı ülkelerin sosyal bilgiler dersi amaçları incelendiğinde öncelikli olarak bilginin, becerinin ve davranışların toplum amaçlarına yönelik eğitim amaçlarının olduğu gözlemlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmada öncelikli kaynağın ise sosyal bilgiler dersi olduğu aşikârdır (Öztürk ve Deveci, 2011).

Başka bir ifade ile sosyal bilgiler, bireyin kendi çevresini, yaşadığı doğayı, toplumunu temel düzeyde tanıyabilmesi; onlarla olumlu ilişkiler kurması ancak sosyal bilgiler dersi ile aşılabilir (Moffatt 1957: 19).

Erden’e (1996) göre bu olumlu ilişkilerin kurulması ve etkili vatandaşlık eğitimi okulda ve sosyal bilgilerle yapılmalıdır. Düzenlenen sosyal bilgiler dersi öğretim programları sayesinde öğrenciler kişisel gelişimleri ile sosyal hayata hazırlanır.

Doğanay ve Sarı’a (2004) göre bu durum birey temelinde insan ilişkilerini gerek bilimsel ölçütlerle gerekse sosyal çevresiyle bütüncül olarak ele alan, bunun sonucunda da demokratik bireyler geliştirmeyi amaçlaması olarak ifade edilir. Toplumsal ve demokratik bireyler yetiştirme ile ilgili olarak NCSS’nin şu cümleleri konuyu özetler niteliktedir.

“Eğitim kurumlarının en önemli amaçlarından biri, her şeyden önce, bireyi yaşadığı topluma yararlı, iyi, sorumlu ve etkin vatandaş olarak yetiştirmektir. İyi birer vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri ve değerleri kazandırmada Sosyal Bilgiler dersinin rolü oldukça önemlidir. Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı; “Birbirlerine bağımlı küresel bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak; bilgiye dayanan ve mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmak” şeklinde belirtilmiştir.” (NCSS, 1994: 10).

Ülkeler de geleneklerini, kültürlerini yeni nesillere aktarmayı isterler. Bu amaçla ülkeler, sosyal bilgiler öğretim programlarınca kendi ideolojilerini alanında yetkin kimseler aracılığı ile aktarmaya çalışırlar (Demir, 2011). Bu anlamda sosyal bilgiler dersi, bireye geçmişini öğretip geleceğinde de yol gösteren bir temsilci konumundadır (Evin ve Kafadar, 2004). Bir başka önemli konu ise bireylerin sorun çözme yeteneklerinin geliştirilmesidir.

Öztürk'e (2012) göre bu durum şöyle ifade edilmektedir. Değişen ve gelişen dünyada bireylerin hemen her konuda bilgi ve tutum sahibi olması beklenir. Okulda edinilen bilgiler ışığında karşılaşılan sorunlara mantıklı ve akıllı kararlar verebilmeyi dolayısıyla da sorun çözebilmelerini sosyal bilgiler dersi sayesinde olacağını söyler (Öztürk, 2012: 28).

Bireylerin toplum bilinci ve etkin düşünme yetisi sayesinde birbiri ile ilişkilerini geliştirmede faydalı, ortak noktada iş birliği yapabilmesi için sosyal bilgiler dersi önemli görülmektedir (Deveci, 2003). Tüm bu anlatılanların ise bireye aktarılması ve yaşantıya dönüştürülme süreci okulda ve sosyal bilgiler dersi ile olacağından şüphe yoktur. Bu nedenle ilk ve orta kademe eğitimin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

1.4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLERİN GELİŞİMİ

Sosyal bilgilerin ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte insanlık tarihi boyunca var olduğu söylenilebilir. Çünkü insan, doğduğu andan itibaren topluluk içerisinde var olduğundan sosyal ilişkilerden de ayrı tutulamaz. Bilindiği gibi insan doğumundan ölümüne kadarki hayatında birçok gelişim ve değişim evrelerinden geçer. Mesela sosyal hayattaki ihtiyaçları, beslenme arayışı, barınma ve korunma ihtiyacı gibi süreçler bireyin duyuşsal ve bilişsel gelişmesine katkı sağlar. Dolayısıyla sosyal ve fen bilimleri de insanlığın yaşamı boyunca var olmuştur denilebilir.

Tarihte de ilk kez İsrail Devleti, öğrencilere ulusal tarih ve yurttaşlık bilgisi dersleri verdiği biliniyor. Daha eski çağlarda ise Antik Roma'da tarih, coğrafya, hukuk; Çin, İsrail'de tarih bilgisi dersleri sosyal bilimlerle ilgilidir. Orta çağlarda ise bu dersler

genelde dinin etkisiyle hazırlanmış ve dini temelde verilmeye çalışılmıştır. Tarihte ilk sosyal bilgiler adını ilk kademe okullarda öğrencilere öğretilmesini Marquis de Condorcet savunuştur (Sönmez, 1997: 7- 8).

Disiplinler arası yurttaşlık bilgisi eğitimi, sosyal bilgilerin ortaya çıkış sürecine katkıda bulunmuştur. Aslında 20. yy başlarında ABD’de meydana gelen başta sosyal ve kültürel olmak üzere hemen her konudaki değişimin sonucu olarak ortaya çıkan sorunlar karşısında çözüm arayışı temelinde oluşturulduğu düşüncesi hâkimdir (Barth, 1991’den akt. Öztürk, 2006: 43).

Sosyal bilgiler terimi ilk olarak 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde, Milli Eğitim Derneğinin Orta Dereceli Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Komitesi’nce onaylanarak literatüre girmiştir. Bu komite sosyal bilgileri “İnsana dair bilgiler sosyal bilgilerdir.” şeklinde tanımlamıştır (Moffatt 1957: 18).

1940’lı ve 50’li yıllarda sosyal bilgiler dersi tarih ve coğrafya konuları ağırlıklı öğretilmeye devam edilmiştir (Erden, 1996: 6). Bu yıllara kadar vatandaşlık, yurttaşlık dersleri ön planda iken ikinci cihan harbinden sonra gelişen yeni sosyal bilgiler oluşumu ile tarih, coğrafya, ekonomi, psikoloji, sosyolojinin de okutulduğu döneme girilmiştir (Nelson, 1987’den akt. Ambarlı, 2010: 19).

1960 ve 1970’li yıllardaki gelişmeler yeni sosyal bilgiler hareketi ile yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişime yeni reform süreci de denilebilir (Öztürk, 2015: 23-28). O güne kadar öğretilen tarih ve coğrafya ağırlıklı konular yeni süreçle birlikte siyaset, ekonomi, antropoloji, sosyoloji gibi sosyal konular işlenmeye başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde tümden gelim yaklaşımı yerine tümevarım; anlatmaya dayalı öğretim yerine araştırmayı destekleyen bir yaklaşım tercih edilmiştir (Bilgili, 2013: 24).

Ülkemizde ise sosyal bilgilerin dönem dönem farklı derslerle verilmeye çalışıldığını görmekteyiz (Kan, 2010: 140-141). Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde de sosyal bilgiler dersi farklı derslerle bir arada verilmeye devam etmiştir. Nitekim 1926 yılında ilköğretimin temel amaçlarından olan çevre bilincini oluşturmak ve toplumsallığın artırılması amacı ile “musahabat-ı ahlakiye ve malumat-ı vataniye” yurttaşlık bilgisi, tarih ve coğrafya adı altında verilmeye çalışılmıştır (Bilgili, 2016: 28, Deveci, 2010).

1930, 1932 ve 1936 yıllarında düzenlenen ilkokul programlarıyla dersin amacı genişletilerek; bireyi maddi manevi güzel alışkanlıklarla donatmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin koruyucusu ve sahibi olabilecek bir vatandaş yetiştirebilmek, milli birlik ve bilinci oluşturmak gibi amaçlar ilave edilmiştir (Sönmez, 1997: 8).

Sosyal bilgiler dersi adının ilk defa 1952'de Milli Eğitim Şurası'nda ilk ve ortaokul düzeyinde verilmesi ortaya atılmıştır. Fakat 1962 yılına gelindiğinde ismi farklı fakat içerik olarak disiplinler arası bir yaklaşımla hazırlanan "toplum ve ülke incelemeleri" adı altında verilmeye çalışılmıştır (Sönmez, 2005; Erden, 2017: 16).

1968 yılına gelindiği zaman o döneme kadar farklı isimler ve dersler altında verilmeye çalışılan sosyal bilgiler dersi, içeriğinin zenginleştirilmesi ve değişen koşullar sebebi ile tekrardan gün yüzüne çıkmıştır. Nitekim 1968'de düzenlenen kararlar o dönem üç öğretim yılı olan ortaokullarda verilmek üzere sosyal bilgiler ismiyle programda yerini almıştır. Ayrıca 1968 öğretim programı, Cumhuriyet Dönemi içerisinde birçok isim ve içeriğe sahip olan sosyal bilgiler dersinin bu dönemde tek çatı altında toplanmasını sağlamıştır. Bu sebeple 1968 öğretim programı, ülkemizde sosyal bilgiler dersinin ilk defa kullanıldığı programdır (İnan, 2014: 11, Erden, 2017: 16).

1985'te ise sosyal bilgiler dersi ortaokul düzeyinde kaldırılmış ve yerine milli tarih ve milli coğrafya dersleri getirilmiştir. 1992'ye gelindiğinde ise bu derslere ek olarak vatandaşlık bilgileri dersi okutulmaya başlanmıştır. 1997'de ise ilk ve ortaokulun zorunlu hale getirilmesiyle milli tarih ve milli coğrafya dersleri kaldırılmıştır. 1998 yılında yeni düzenlenen sosyal bilgiler dersi yürürlüğe konulmuştur (Bilgili, 2016: 29, Safran, 2014: 13).

21. yy da yaşanan önemli gelişmeler ülkeleri küresel çapta etkilemeye devam etmiş, hemen her alanda yeniliklerin doğmasına ortam hazırlamıştır. Nitekim 2005 yılına gelindiğinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda köklü değişiklikler yapılmıştır. Yeni programla birlikte eski programla özdeşleşmiş olan davranışçı yaklaşım yerini yapılandırmacı eğitim felsefesine bırakmıştır (Bilgili, 2016; Öztürk ve Otluoğlu, 2002).

2. DEĞER KAVRAMI

Tarih içerisinde en çok cevap aranan sorulardan biri de "değer nedir?" sorusudur. Nitekim Platon'un M.Ö. 4. yüzyılda sorduğu ve cevap aradığı bu soru felsefenin ilk sorularındandır (Yılmaz, 2008). Birçok insanın bu soruya yanıt araması,

biz insanların davranışlarını, tutumlarını irdelemede ve açıklamada birincil önem arz eden konu olarak görmesindedir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60).

Güncel Türkçe sözlükte değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık olarak tanımlanır (TDK, 2023). Collins sözlüğüne göre değerler, tutumlarımızın özünü, tercih ederken ölçütlerini belirleyen inanç ve kurallardır (Collins English Dictionary, 1991: 1694).

Değer, literatürde birçok tanımla karşımıza çıkmaktadır. İlk defa ifade eden ve Sosyal bilimlere kazandıran kişi Znaniecki'dir. Değerler çoğunlukla kabul edilen, istenen ve arzulanan davranışlardır. Latince'de "kıymetli olmak" veya "güçlü olmak" gibi anlamlar taşıyan "valere" sözcüğünden türetilmiştir. Sosyolojik açıdan değer, kişinin beğenilen davranışlar sergilemesi toplumun yaşam biçimine artısı olacak ve doğru yönde etkileyecek davranışlar ortaya koymak olarak tanımlanabilir (Özkan, 2008: 241- 243).

Zecha'ya (2007) göre değerler, kişinin kendisine veya bir topluma olumsuz yönde davranışlar sergilemeden yaşama biçimidir. Bu sayede hem kendisini hem de bulunduğu toplumu olumlu yönde etkiler. Başka bir kaynakta ise değerler, sosyal bir varlık olan insanın kendini ve bulunduğu toplumun bütünlüğünü, sistemli ve ileriye dönük hedeflerini sürdürmek için iyi, güzel ve lüzumlu görülen; toplumun ortak inanç, fikir ve menfaatini içeren temel ahlaki davranışları olarak tanımlanmıştır (Kızılcıkelik ve Erjem, 1994: 58-59).

Swartz ve diğerleri (2001) değeri, değişen şartlar altında insan hayatına kılavuz olan öğretilerdir şeklinde ifade ederler. Farklı bir ifade ile değer, herhangi bir durum hakkında iyi ve kötü yönlerini ayırt ederek aralarındaki farklılığı algılayıp harekete geçmektir. Bu bizim isteklerimizden önce çevremizi etkileyen düşüncelerdir (Veugelers ve Vedder, 2003: 78-79).

Ulusoy ve Dilmaç (2014: 16) insanın en temel özellikleri arasında değerlerin var olduğunu savunarak bizi diğer yaşayanlardan ayıran en büyük etken olarak görür. Bunun yanında tutumlarımızın seyrini değiştiren inanışlar olarak adlandırır. Bu inanışlar, bireyin davranış biçimine yön verdiği gibi yararlı olanı seçmemize de yardımcı olur (Sarı, 2005: 74). Görüldüğü gibi birçok kaynak değerleri farklı şekillerde ifade etmişlerdir.

Bu kaynakların değerleri ifade edişlerine göre çıkarılabilecek ortak olgular kısaca şöyle ifade edilebilir (Aydın, 2003: 122):

- Bireyin genelde yaptıklarını ve inanışları hakkında bilgi verir.
- Bireyin tutumlarını içselleştirir.
- Bireyin genel isteklerini ve seçimlerini belirler.
- Hemen her konuda değerler mevcuttur. Ama her konuyu kendi özelinde barındırdığı zdün değerleri bulunur.
- Konusu ve amacı farklı bile olsa bütünü veya toplumu da ilgilendiren ifadeler olabilir.

Bu anlamda değerler, toplum halinde yaşayan insanların birbirlerini değerlendirmede ve ilk izlenim oluşturmakta kullandığı parametrelerdir. Ayrıca toplumlar, bu özelliği ile değerleri önemi gördüğü gibi günlük hayatın bir gereği olduğunu da bilirler. Buna rnek verecek olursak insanların; kimin iyi kimin kötü, neyin doğru olduğunu ve neyin yanlış olduğunu veya ayıp ya da güzel olanı seçmelerinde yardımcı olur (Ulusoy ve Arslan, 2014). Yukarıda yazılanlardan anlaşıldığı üzere değerlerin yeri ve önemi yazar, düşünür ve akademisyenler tarafından anlatılmaya çalışılmıştır. Yazılı olmasa da değerler, sürdürdüğümüz günlük hayattaki davranış ve tutumlarımızın oluşmasında ve biçimlenmesinde esaslı inançlardır diyebiliriz (Rokeach, 1973: 5).

Netice itibari ile değerler, biz insanların tutum ve davranışlarını şekillendirirken sezgilerine ve fikirlerine yol gösterir. Geçmişten günümüze süre gelen ve geliştirilen değerler, bağlı bulunduğu toplumun özünü oluştururken aynı zamanda dinamik bir özelliğe de sahiptir. Bu dinamik yapının günden güne sürdürülmesinde toplumu oluşturan biz bireylere oldukça fazla iş düşmektedir (ztürk, 2011: 14).

2.1. DEğERLER VE ÖZELLİKLERİ

Değerlerin tam olarak anlaşılabilmesi için değerlerin özelliklerine de yer verilmesi gerekmektedir. Fichter'a (2006) göre değerlerin zellikleri;

- Değerler, bir topluma ait olmadığı gibi evrensel olabilir.
- Değerler, hoşa giden davranışlardan oluşabilir ama bu amacı taşımaz.
- Değerler, davranışa dönüşürken heyecan içerir.
- Değerler, sosyal olduğu gibi somut veya soyutu ifade edebilir.
- Değerler, genelde sözlü ve sembolik ifadelerle aktarılır.

- Değerler, zaman içerisinde değişebilir veya dönüşebilir (Akt. Yazıcı, 2016).

Bir başka kaynak olan Schwartz ve Bilsky' ye (1987) göre değerlerin özellikleri;

- Değerler inanç barındırır. Tamamen nesnel veya his yoksunu değildir. Davranışa dönüştükçe anlam kazanır, bu sayede hissiyatla birleşir.

- Değerler, işlemekte olduğumuz fiilin amacına göre şekillenir, davranışa göre çeşitlenir.

- Değerler, bir duruma veya fiile bağlı değildir. Birçok alanda anlam ifade edebilir.

- Değerler, davranış biçimlerimizi oluşturan ve yönlendiren yol göstericidir.

- Değerler, kendi aralarında ve durumlar karşısında önem derecelerine göre listelenir (Akt: Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60).

Verilen bilgiler ışığında değerlerin farklı durumlar karşısındaki faydasının ve özelliklerinin değişkenlik gösterdiği dikkati çekmektedir. Yani, günden güne gelişip yenileneceğinden değişen şartlar altında önem arz eden durumlarda öncelik sırası değişebilir (Reboul, 1995). Yukarıda belirttiğimiz özelliklerden de anlaşılacağı üzere değerler, hayatımızın tüm alanlarında var olan en etkin sistemdir. Bu sistemler, insanları bir kalıpta yoğurur, destekler, karar aşamasında ve davranış anında bize yardımcı olur (Akbaş, 2004).

2.2. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değerler, her toplumda önemli görülmektedir. Genel olarak değerler, toplumların kültürel ve toplumsal özelliklerine göre değişim gösterebilir. Bu değişiklik her uzmana veya her topluma göre farklı nitelendirilebilir veya sınıflandırılabilir. Yani değerler, toplumların gereksinim duyduğu özelliklere göre şekillendirilir diyebiliriz. Bu anlamıyla değerler, toplumlara göre değişkenlik gösterebilir (Yiğittir ve Öcal, 2010: 410-411).

Değerler tanımında olduğu gibi değerlerin sınıflandırması konusunda da literatürde birçok sınıflandırma bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalar arasında en çok kullanılan ve değerlendirilen sınıflandırmalar Rokeach, Schwartz, Nelson ve Spranger sınıflandırmalarıdır (Keskin, 2016: 1490).

2.2.1. Schwartz'ın Değer Sınıflandırması

Schwartz, yaptığı çalışmalarla on değer tipi belirlemiş ve açıklamıştır. Buna göre on değer tipi sırasıyla: Başarı (achievement), yaşamdan hazcılık (hedonism), güç (power), öz yönelim (self-direction), iyilikseverlik (benevolence), uyarılma (stimulation), evrensellik (universalism), uyma (conformity), geleneksellik (tradition) ve güvenlik (security). Bu gruplar içerisinde toplamda var olan değer sayısı 56 olarak belirlemiştir (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 61).

Bu değer tipleri Knafo, Schwartz'a (2004: 441) göre ele şu şekilde özetlenebilir.

- Güç; yani sosyal statü gereği kaynaklar aracılığı ile insanlara hükmetme, otorite kurma olarak açıklanabilir.
- Başarı; sosyal veya kültürel ölçütlere bağlı yetenekleri ve kişisel başarıları barındırır.
- Haz almak; yaptıklarından memnun olmayı dolayısıyla sevinci ve mutlu olmayı hedefler.
- Uyarılma; herhangi bir durum karşısında meydan okuma, kendini test edip yenilenmeyi amaçlar.
- Öz- Yönelim; Kişisel düşünceleri, yönelimleri ve hareket özgürlüğün varlığından söz edilir.
- Evrensellik; toplumun, insanların iyiliğini sağlama, takdir, hoşgörü ve korumaya yanlısı olmaktır.
- Yardımseverlik; kendisine ve çevresine faydalı, refahı korur.
- Gelenek; kültür veya dini geleneklere ve fikirlere saygı ve bağlılığı amaçlar.
- Uyum; Diğerlerine veya sosyal beklentilere zarar verebilecek eylem ve dürtüleri engeller.
- Güvenlik; toplumun, ilişkilerin ve kişinin kendisinin güvenliği ve istikrarıdır.

2.2.2. Rokeach'ın Değer Sınıflandırması

Rokeach (1973), değerler hakkındaki araştırmalarıyla amaç ve araç adı altında değerleri iki kısımda incelemiştir. Amaç değerler literatürde “temel değerler”; araç değerler ise “vasıta değerler” şeklinde adlandırılmaktadır. Ona göre bir kısım değerler bir amaç etrafında kişiyi hedefine ulaştırmada araç olduklarını ifade eder. Bir kısım değerler ise amacın kendisini ifade eder (Bacanlı, 2017: 46).

Temel değerler, istenilen sonuçları barındıran sonuçları barındıran değerlerdir. Mesela başarı, tercih, seçme, erdem, vb. Değerler örnek olarak verilebilir. Araç değerler ise bizi temel değerlere ulaştıracak yolları ve davranış biçimlerini ifade eder. Rokeach'a göre gerçeklik, tutku, cesaret gibi değerler de sınıflandırılabilir (Yazıcı, 2006: 502).

2.2.3. Nelson'un Değer Sınıflandırması

Nelson, yaptığı araştırmalar neticesinde değerleri; bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerler adı altında üç grupta incelemiştir (Yazıcı, 2006: 501). Bireysel değerler; seçim ve tercih hakkımızın olduğu alanları ifade eder. Bir nevi kişisel zevklerimiz, tercihlerimiz ve aldığımız kararlar ile bağlantılıdır (Michaelis, 1988: 361).

Grup değerler, bir grup etrafında toplanan insanların birlikte paylaşımda bulunduğu değerleri ifade eder. Bu kimi zaman okul, kimi zaman aynı dine veya bir aileye mensup olan insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Naylor ve Diem, 1987'den akt. Yazıcı, 2006: 501).

Sosyal değerler, topluluklar halinde yaşayan insanların bireysel ve sosyal hak ve özgürlüklerinin bulunduğu adalet, saygı, eşitlik gibi değerleri içinde bulundurur (Michaelis, 1988: 361).

2.2.4. Spranger'in Değer Sınıflandırması

Spranger yaptığı çalışmalar sonucu değerleri altı gruba ayırmıştır. Ona göre bu altı değer grubu şöyledir. Bilimsel değerler, sosyal değerler, ekonomik değerler, estetik değerler, politik değerler ve dini değerler (Akbaş, 2004: 55).

○ Bilimsel değerler gerçek bilgiye, akıl ve mantık çerçevesinde eleştirel düşünmeyle ulaşılır. Amaç bilgi olduğundan seçici davranılmalı ve seçeneklerin teste tabii tutulması gerektiğini savunur.

○ Ekonomik değerler; Faydalı olan durumları ifade eder. Temel etiği hızlı ve pratik olup kişiye hayatında değer katmasıdır.

○ Estetik değerler; düzgün ve estetik sahibi olmalıdır. Sosyal değerler; esas olan birey değil toplumdur. Kendisi dışındakilere saygı ve sevgiyle yaklaşmalı, ilk önce onları düşünmelidir. Bu değer grubunun temel düşüncesi insan sevgisidir.

○ Politik değerler; şahsi çıkarlar ve güç ön plandadır. Ayrıca şan ve şöhreti benimseyen bir anlayışı da vardır.

o Dini deęerler; kendi dūřuncelerini evrenin bütünlüęüne yorar ve bu baęlama göre dūřuncelerini řekillendirir. Benimsedięi dini görüř, dünyevi zevklerden uzak, manevi deęerleri benimseme anlayıřıdır (Yazıcı, 2006: 502).

2.3. DEğERLER EğİTİMİ

Genel itibari ile değerlerin bireye aktarma süreci değerler eğitimiyle verilmektedir. Bu süreç, Kirschenbaum'a (1995) göre, bireye bilgi, yetenek, tavır ve değer kazandırma olarak karşımıza çıkar (Akt. Akbaş, 2004: 61). Bir başka deyişle bireyin gelişimini içeren bu süreç, yaşam boyu devam eden bir süreçtir (Aspin, 2007: 30).

Değerler eğitiminde öncelikli vazife, bireye değerler eğitiminin çerçevesini ve neleri kapsadığını aktarmaktır. Yani maksat, genel çerevde değerlerin neleri ifade ettiğini, içinde bulunduğu toplumun işleyişinde var olan ahlak sistemini aktarmaktır. Değerler eğitiminde bir diğer görev de bu değerlerin sosyal hayatta kullanılmasını sağlamaktır. Çünkü değerler ancak bu şekilde tam anlamıyla bireye kazandırılmış olur. Değerler eğitimindeki son vazife ise birey tarafından edinilen bu kişilik ve değerlerin toplum içerisinde de geniş yer bulan ahlaki değerlerle örtüşmeli ve her zaman kullanılmasına özen göstermek gerekmektedir. (Zecha, 2007: 56-57).

Değerler eğitimi toplumu oluşturan bireylere faydalı ve yol gösterici olmasıyla da önemli hale gelmektedir (Kirschenbaum, 1995'ten akt. Akbaş, 2004: 61). Zecha'nın (2007: 57) ifadesiyle değer eğitiminin amacı, eğitimli, ahlaklı, sorumluluk bilinci taşıyan bireyler yetiştirmektir. Bu amaç çerçevesinde insanlar değer eğitimi yoluyla kültürlerini ilk dönemlerden beri yeni nesillere aktarmaya başlamış ve gün geçtikçe sistemli hale getirmeye çalışmışlardır. Günümüzde ise değerlerin geliştirilmesinde ve bireylere kazandırılmasında hızlı bir değişim ve gelişim sürecinden söz edilmektedir.

Dünyada olduğu gibi ölkemizde de toplumsal alanda hızlı değişimler ve gelişmeler yaşanmaktadır. Nitekim bu değişimden etkilenen ilk fertler de tartişmasız okul çağındaki çocuklardır. Deęiřen şartlar karşısında ebeveynlere de zorlu görevler düştüğü gibi sosyal değerlerinden yoksun bir milletin devamı dūřünülemez. Bu sebeple saygı, sevgi, ailesine ve topluma bağlı, kişiliğini ve sorumluluğunu bilen, şiddet ve kuralsızlığa karşı duran bireylerin eğitilmesi ve bu eğitimin yaygınlaştırılması toplumun varlığını devam ettirebilmesi için oldukça önemli görölmektedir (Yel ve Aladaę, 2009: 123).

2.4. DEĞERLER EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Değerler eğitiminin tarihsel geçmişi Fransız devrimine kadar dayanmaktadır. 1789 yılı Fransız İhtilali'nin ardından gelen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'yle beraber gelen kardeşlik, özgürlük ve eşitlik gibi değerler siyasi olaylarla birlikte asıl anlamına bürünmüştür (Kazıcı, 2016). Yaşanan siyasi hareketler değerlerin gelişmesinde öncülük etmiştir Buna bağlı olarak 2. Dünya Savaşının ardından değer eğitiminde yeni uygulamalar denemeye başlanmıştır. 1960'lara gelindiğinde ABD'li Simon ve arkadaşları ortaya koyduğu değer açıklama yaklaşımı ile değer eğitimine yeni bir soluk kazandırdılar. 1970'lere gelindiğinde ise Kohlberg ve arkadaşları tarafından geliştirilen yaklaşım dikkati çekmektedir. Bu yaklaşım, adil topluluk okullarını ve telkine sayalı değer öğretiminde yenilikleri içerir (Kirschenbaum, 2000).

1980'lerde ise önceki dönemlerde verilmeye çalışılan vatanseverlik, aile, sorumluluk ve güven gibi değerler tekrardan verilmeye çalışılmıştır. Daha önceki dönemlerde kullanılan değer açıklama ve ahlaki ikilem yaklaşımlarının yerini yeni karakter eğitimi aldığı dönemdir. Dünyanın siyasal ve kültürel anlamda ciddi manada değişime uğradığı 1990'lı yıllarda değer eğitiminin askıya alınması gerektiği konuşulmuş olsa da toplumun toparlanması ve gelişimi açısından daha önemli olduğu kararlaştırılmış ve eğitime devam edilmiştir. (Leming, 2000).

1995 yılında “Yaşayan Değerler Eğitim Programı” (YDEP) bünyesinde uluslararası düzenlenen proje dâhilinde değer eğitimine katkı verilmiştir. Bu proje kapsamında hem ulusal hem de evrensel değerlerin bireylere aktarılması amaçlanmıştır. Buna göre, özgün değerlerin yani hak, adalet, özgürlük gibi değerlerin geçmişteki gibi telkin yoluyla değil “aktivite temelli” bir yöntemle verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu dönemde ortaya atılan bir başka yenilik ise değerler eğitiminde öğretmenlere materyal hazırlanmış ve sunulmuştur. Ayrıca bu yeni döneme bir “Daha iyi bir dünya için değerlerimizi paylaşalım.” sloganı ile bir proje geliştirilmiş ve olan 12 evrensel değer kavramı ortaya çıkmıştır. Bu değerler; Özgürlük, hoşgörü, barış, mutluluk, sorumluluk, sadelik, birlik, gönüllülük, dürüstlük, alçak, sevgi, saygıdır. Dersin sorumlusu ve gözlemcisi olan öğretmenler öğrencilerin daha inançlı, daha saygılı ve sosyal değerlerle donanımlı olduklarını dile getirmiştir (MEB, 2010).

Dünya genelinde yaşanan değişikliklerle birlikte ülkeler sosyal bilgilerde değerler eğitimi öğretim programlarında yer bulmuş ve anlatılmaya devam edilmiştir. Yeni Zelanda, Avusturya ve ABD'yi örnek olarak alırsak ülkemizde olduğu gibi bu

ülkelerde de öğretilmesi için birtakım değerler belirlenmiş ve program içerisinde yer bulmuştur. Bu konuda farklı ülkelerin öğretim programlarına koyulan değerler ile ilgili bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çeşitli Ülkelerin Belirledikleri Değerler Listesi

Ülkeler	Değerler
Türkiye	Adil olma, Bağımsızlık, Barış, Bayrağa ve İstiklal Marşına saygı, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Doğa sevgisi, Duyarlılık, Dürüstlük, Eşitlik, Hoşgörü, Özgürlük, Saygı, Sevgi, Misafirperverlik, Sorumluluk, Tarihsel mirasa duyarlılık, Temizlik, Vatanseverlik, Sağlıklı olmaya önem verme, Yardımseverlik, Aile birliğine önem verme.
Yeni Zelenda	Doğruluk, itaat etme, Başkalarını düşünme, Dürüstlük, Saygı, Sorumluluk, iyi kalplilik, Merhamet.
Avustralya	Tarafsızlık, Gerçeğe saygı, Akıl yürütmeye saygı, Adalet, Eşitlik, Başkalarının iyiliğini düşünme, Özgürlük, Çeşitliği kabul etme, Çatışmalara barışçıl çözüm arama.
ABD	Özgürlük, Gizlilik, Doğruluk, Hukukun üstünlüğü, İnsan onuru, Adalet, Sadakat, Uluslararası insan hakları, Hakkaniyet, Eşitlik, Sorumluluk, Dürüstlük, Çeşitlilik, Otoriteye saygı.

Kaynak: Doğanay, 2011

Tablo 1’e göre Türkiye, ABD, Avustralya ve Yeni Zelenda’nın öğretim programlarında aktardığı değerler birbirleriyle benzer nitelikte olduğu gerek bireysel gerekse evrensel değerlerce hazırlandığı görülmektedir.

2.5. DEĞER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI

Halstead ve Taylor’ın (2000) yaptığı çalışmada, değerlerin öğretiminde fazlaca yöntem ve yaklaşımın bulunduğunu ifade ederken bu yöntemlerin yalnız birinin değil birden fazla yöntemin bir arada kullanılması gerektiğini aktarır. Akbaş (2009) ve Brady (2010) bu konuya ek olarak öğretmenin rol model olmasını ve değer öğretiminde farklı yaklaşımlarla birlikte çeşitli aktivitelerin olması gerektiğini belirtir. Bu yöntem ve yaklaşımların bir kısmı formal, bir kısmı da informal; kimisi yapılandırılmış, kimisi de yapılandırılmamıştır. Bazıları geleneksel, bazıları da modern yaklaşımlardır (Kupchenko ve Parsons, 1987: 1).

Klasik toplumlarda değerler eğitimi model alma, telkin, değer ezberleme ve değer kabul gibi yaklaşımlar tercih edilmiştir. Modern ve demokratik toplumlarda ise değerler eğitimi bunların dışında devam etmesi beklenir. Yenilikçi toplumlar kendi kararlarını özgür iradesiyle alabilen bireylerden oluştuğundan bu konu önem arz etmektedir. Geçmişten günümüze değerler eğitiminde birçok yaklaşım geliştirilmiş ve

kullanılmıştır. Bu yaklaşımlarla ışığında değerler doğrudan veya dolaylı olarak kimisi ders kitaplarında; kimisi de öğretim programlarında açık veya örtük olarak verilmeye çalışılmıştır. (Doğanay, 2007: 266; 2009: 234). Suh ve Traiger (1999) Sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki değerlerin değer açıklama, ahlaki muhakeme, değer analizi gibi yaklaşımları barındırdığından söz etmiştir. Superka vd.'nin (1976) yaptığı çalışmada değer eğitiminin bunlara ek olarak, telkin, analiz, aydınlatma-belirginleştirme, davranış öğrenme yaklaşımları bakımından da zenginleşmesi gerektiğini savunur (Aladağ, 2009). Değerler eğitimi belirli bir sistem dâhilinde aktarılması hedeflendiğinden örgün eğitim içerisinde öz gelişim, sosyal bireylerin gelişimine fayda sağlayacaktır (Başol, vd. 2014: 29).

Bu açıklamalar ışığında, değerlerin şimdi olduğu gibi gelecek nesillere nasıl aktarılacağı her dönemde problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Değer yaklaşımları konusunda literatür taraması sonucunda, çokça karşımıza çıkan yaklaşımlar şu şekildedir (Ersoy ve Şahin, 2012; Dilmaç ve Ekşi, 2007; Kan, 2010; Doğanay, 2006; Keskin, 2008: 24; Tahiroğlu, 2014):

- Değerlerin Gizli Öğretim Yaklaşımı (Örtük Program)
- Doğrudan Öğretim Yaklaşımı (Değer Aktarma/ Telkin)
- Değer Açıklama Yaklaşımı (Değer Belirginleştirme)
- Değer Analizi Yaklaşımı (Değer İletişimi)
- Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı (Ahlaki İkilem/ Değer Geliştirme)
- Davranış ve Gözlem Yoluyla Öğrenme Yaklaşımı

2.5.1. Değerlerin Gizli Öğretim Yaklaşımı (Örtük Program)

Öğretim programlarında bulunmayan ama öğrenciye aktarılmak istenen faydalı olabilecek birçok konu vardır. Bu tür konuların aktarılması örtük program (saklı/gizil program) ile verilmektedir. Bu yaklaşımın tam olarak kuralları belirlenmediğinden öğrenci ders arasında veya ders dışında farkında olmadan kazanabilmektedir (Cemiloğlu, 2006: 47-48). Resmi veya kayıtlı olmayan bu yaklaşımda öğretmen, veli, yönetici yani herkes bunun bilincinde olması gerekir. Bu yüzden sosyal hayatta çok dikkat edilmelidir (Doğanay, 2007; 282). Toplumun her bir ferdi örtük programın bir ögesidir. Öğrenciler, en basit değerlerde bile gördüğü olumsuz eylem veya tavırlardan örtük davranış kazanabilir (Bacanlı, 2010: 7).

2.5.2. Doğrudan Öğretim Yaklaşımı (Değer Aktarma/ Telkin)

Geçmişten günümüze değin insanlar hemen her gün kendi davranışlarında bir değişime gitmişlerdir. Bunu birtakım davranışların ardından telkin etme veya öğütlerle yapmışlardır. Bu yaklaşımda bir değeri kazandırmak için önce bireye bir uyarın verilir ardından da durum bir örnekle özetlenir, sonunda da bireyden benzer durumlarda bu değere uygun davranış sergilemesi beklenir. Ailenin veya okuldaki öğretmenin “Arkadaşlar, birbirlerine zarar vermez, iyi arkadaşlar sevgi ve saygıyla geçinirler.” gibi cümleleri aslında telkin yöntemine uyar (Welton ve Mallan 1997’den akt. Akbaş, 2004: 96).

Doğrudan öğretim veya telkin yaklaşımı, Blanchette ve arkadaşlarınca 1970 yılında sisteme dökülmüştür (İşcan. 2007). Geleneksel eğitim modeline uygun olarak ortaya çıkan bu yaklaşım geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında bilgilerin devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır (Çiftçi, 2003’ten akt. Katılmış, 2010). Akbaş’ın anlatımı ile bu konu şöyle özetlenmektedir. “Öğrencilerin toplumsal hayata, devletin ideolojisine, okulun politikalarına bağlılıklarını sağlayacak duygu, tutum, değer, alışkanlık ve becerilerin kazandırılmasında telkin yaklaşımı önemli bir yer tutar.” (Akbaş, 2011: 355)

Bu yaklaşım, aktarılabacak bilgileri doğrudan vermeyi, mükâfat ve cezanın uygulama içeriğinde yer bulmasını içerir. Telkin yaklaşımı, sınıfta öğretmenin hâkim ve sözcü olduğu yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, öğrencinin kendine verilen bilgileri eleştirisiz yani olduğu gibi kabul etmesini ve uymasını bekler (Seefeldt, 2004: Meydan, 2014: 99- 100). Ayrıca öğretmenin uygulamada çeşitli kaynaklardan yararlanabilme özgürlüğü de vardır. Öğrenciler, okuma sayfalarından veya ders içi etkinlik gibi uygulamalar yoluyla değerleri elde eder (Hudd, 2005: 29-30).

Öğrenciye verilecek değerler önem sıralarına bakılarak seçilir, programla birlikte çeşitli etkinlikler eklenerek verilmeye çalışılır. Mesela öğrenciye verilecek değerlerden olan dürüstlük, adalet, doğruluk, özgürlük, eşitlik gibi değerler; masal, hikâye veya oyunlar eşliğinde öğretmen tarafından verilir (Doğanay, 2007: 267). Telkin yaklaşımı, uzun yıllar eğitim amacı ile kullanılmıştır (Aydın ve Akyol Gürler, 2013: 66). Telkin yaklaşımını uygularken uyulması gereken adımlar bulunmaktadır. Dilmaç’ın (2007: 36), Superka’dan (1976) aktarımı ile telkin yaklaşımının adımları şu şekildedir:

- Telkin yaklaşımı ile aktarılabacak değerleri seçme
- Bu değerlerin anlaşılma düzeylerini sıralama

- Amaçlarına göre davranış ve tutumlarını kararlaştırma
- Değerle uyumlu teknik seçimi
- Seçilen tekniği uygulama
- Alınan sonuçları raporlama

Bu yaklaşıma göre değer eğitimi için ayrılan sürenin kısıtlı olduğu bilindiğinden olumlu dönütler elde edilememiştir. (Akbaş, 2004: 97). Lickona'da (1992: 118) buna çözüm olarak, değerler eğitiminde telkin yaklaşımından ziyade eleştirel düşünme ile değerlerin öğretilmesini önerir.

2.5.3. Değer Açıklama Yaklaşımı (Değer Belirginleştirme)

Değer açıklama yaklaşımı, Simon ve arkadaşlarınca ortaya atılmış, telkin yaklaşımının önem kaybettiği yıllarda kullanılmıştır. 1960- 70'lı yıllarda Amerika'da olumlu izlenimler getirmiştir. Teknolojinin gelişmesi ile yaygınlaşan televizyon kullanımı, yazılı ve sözlü medyadan etkilenen öğrenciler için taklit edilecek veya rol model alınacak kişi sayısının artmasıyla telkin yöntemi artık yetersiz kalmıştır (Simon, Leland ve Kirschenbaum, 1972; 2000'den akt. Akbaş, 2008). Değer açıklama yaklaşımını Akbaş şu ifadeleri ile özetlemektedir.

“Gencin hayatını nasıl yaşayacağı, seçimlerinde ve karar almada nasıl davranacağı ve aklına gelen soruların cevaplarını doğru verebilmesi için kendi değerlerini açıklığa kavuşturması gerekir. Genç veya yaşlı herkes değer çatışması yaşayabilir. Bugünün genç ve çocukları geçmişe nazaran daha çok seçimle karşı karşıyadır. Alternatiflerin çok olması onları daha çok karmaşaya itmektedir. Bu karmaşıklık ve anlaşmazlık karşısında gençlere yardım gereklidir.” (Simon, 1972'den akt. Akbaş, 2004: 98). Değer açıklama yaklaşımında öğrencilerin, öz değerlerinin bilincinde olmaları, fikir sorgulaması yapmaları ve bunlara bakarak adımlarını atmaları desteklenir (Fernandes, 1999; Welton ve Mallan, 1999; Lickona, 1992; Doğanay, 2012: 238).

Bu yaklaşımın amacı, öğrencinin akılcı düşünmesini, şahsi tutum ve davranışlarını kontrol etmesini sağlayıp öz benliklerini geliştirmektir (Doğanay, 2012). Welton ve Mallon'dan (1999) akt. Akbaş'ta (2011: 356) buna benzer olarak bu yaklaşım, öğrencilerin kendi değerlerinin farkında olmalarında yardımcı olmaktadır. Doğal olarak bu yaklaşım, değerlere dair bilgilendirmekten çok, öğrencide değerlerin oluşmasını sağlamaktır (Simon, 1972'den akt. Akbaş, 2011: 356). Bu amaç

doğrultusunda sorun merkezli, çözüm odaklı çalışarak hem davranış bakımından hem de duyuşsal bakımdan istendik başarılar elde edilecektir (Raths, Harmin ve Simon, 1966'den akt. Leming, 2008: 142).

Bu yaklaşıma göre öğretmenin sınıf içerisindeki tutumunda bir o kadar önemli görülmektedir. Öğretmen, sınıfta danışman görevinde olup öğrencilerine aynı mesafede yaklaşır onları teşvik edip değerleri anlamalarını bekler (Leming, 2008: 142; Schwartz, 2008: 587). Birçok kaynak, bu yaklaşım gereği öğretmenlerin; seçme, takdir etme (Ödüllendirme), Davranma (Hareket) gibi adımları izlemesi gerektiğini söyler (Rahts, Harmin ve Simon, 1966, Whitney, 1986'den akt. Katılmış, 2010: 38):

Seçme;

1. İlk olarak öğrencilerin öz iradeleri ile seçim yapmasını destekler.
2. Ortaya çıkan seçenekleri; çözümler, alternatifleri ile değerlendirir.
3. Oluşan seçenekleri test ederek sonuçlarını kavrayıp seçer.
4. Her bir seçeneği ayrıntılı inceleyip mantıklı seçeneği seçer.

Takdir etme (Ödüllendirme);

1. Öğrencileri düşünmeye sevk ederek ödüllendirir ve korur.
2. Tercih edilen seçeneğin sınıfça tasdik edilmesine imkân tanır.

Davranma (Hareket);

1. Tercih edilen seçeneğe göre hareket etmesini sağlar.
2. İlerleyen hayatında da seçenekleri doğru değerlendirip benzer nihai tercihler yapmasını destekler.

Genel olarak bakıldığında bu yaklaşım gereği öğretmenlerin etkin olmadığı görüldüğünden çok fazla yararlı sonuçlar alınamamıştır (Welton ve Mallon, 1999'dan akt. Doğanay, 2009: 237-238).

2.5.4. Değer Analizi Yaklaşımı (Değer İletişimi)

Sokrates, dolaylama olmadan aktarılmasını istediği değerleri eleştiri yoluyla irdelenmeye tutulmasını ister (Başol, vd., 2014: 32). Analiz yaklaşımı, sosyal bilimcilerin çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Amacı ise öğrencilerin değerleri problem merkezli düşünmelerine, eleştirel bakış açısı geliştirmelerine, bilim ve akıl ile değerlendirme yapmalarına katkı sağlamaktır. Burada asıl konu olaylar ve sorunları

değerlendirirken duyguları dâhil etmeyip akılcı kararlar vermektir (Doğanay, 2009: 242, Aydın ve Akyol Gürler, 2014: 78-79).

Bu yaklaşıma göre ayrıca öğrenciler, öğretmen rehberliğinde tartışma kümesi oluşturur. Ekip olarak bir sorun çerçevesinde tartışıp sorunun sebeplerini ve çözüm arayışlarını bulmaya çalışır (Watson, 2008: 177). Böylece sınıfta yapılandırmacı yaklaşıma uygun bir eğitim ortamı da oluşturulur. Fakat bu yaklaşım, eleştiri ve fikir yürütme becerilerine ihtiyaç duyduğundan öğrencilerin bu temel becerilerdeki eksiklikleri önceden giderilmelidir. (Schug ve Beery 1987'den akt. Keskin, 2008: 26-27). Bu yaklaşım temel becerileri sayesinde öğrencilere karşılaştıkları sorunları anlayıp aynı zamanda analiz etmesine, seçenekleri değerlendirip karar vermesine de yardımcı olur (Naylor ve Diem, 1987'den akt., Akbaş, 2004: 102). Her yaklaşım gibi analiz yaklaşımının da uygulanmasında dikkat edilecek adımlar yedi başlık altında toplanmıştır (Welton ve Mallan' dan akt. Doğanay, 2007: 272-273).

1. Değerler sorunu saptanır.
2. Karşılaşılan durumlar ve sorunları açıklanır.
3. Her durum için kanıt verileri araştırılır.
4. Bu kanıtların doğruluğu test edilir.
5. Olası farklı çözümlerin tespiti yapılır.
6. Bulunan her çözümün sağlaması yapılır.
7. En doğru seçenek belirlenir ve harekete geçilir.

2.5.5. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı (Ahlaki İkilem/ Değer Geliştirme)

Ahlaki ikilemler ve değer geliştirme adlarıyla da bilinen ahlaki muhakeme yaklaşımı bir gelişim psikoloğu olan Lawrence Kohlberg'in "Adil topluluk okulları"nda yaptığı çalışmalar sonucu 1970'li yıllarda ortaya atılmıştır. Kohlberg o dönemde değerler konusunu araştırmak için okullarda çalışmalar yapmıştır. Ona göre değerler bir başka kişi tarafından verilmemeliydi. Öğrenci, kendi bilişsel ve gelişimsel tecrübeleriyle değerleri edinmeliydi. Kohlberg, temelde akıl yürüterek ahlaka ulaşabilmeyi hedeflemiştir (Leming, 2008: 142; Başol, vd., 2014: 33). Adalet, eşitlik ve demokrasi değerleri, adil topluluk okullarının özünü oluşturmaktadır. Okulda kararlar alınırken katılımcı olan öğrencilerle birlikte sorunları ahlaki düzlemde inceleyip, tartışıp ortak olarak alınmalıdır (Yüksel 2005'ten akt. Akbaş 2011: 357). Bu amaçla öğrencilere ahlaki ikilem barındıran hikâyeler verilerek onların örnek olaylar üzerinde düşünmesi ve

sonuçlar çıkarması sağlanır. Bu durumda ğrenci, kendi gelişim seviyesine göre düşünür ve birbirinden farklı değerleri algılamaya çalışır.

Kohlberg, bu yaklaşım ile farklı yaşı gruplarının aynı hikyelere farklı şekillerde muhakeme etiğini görmüştür. (Aydın ve Akyol Gürler, 2013: 70; Akbaşı, 2004: 100). Bu da öğrencilerin öz değerlerini ortaya çıkarmasına, geliştiriip olgunlaştırmasına imkân tanımıştır. Başka bir ifade ile ahlaki muhakeme ile öğrencilerin değeri edinmesinden çok değer üzerine eleştiri yapmasını ve ikilem karşıısında değerleri ölüp tartmasını bekler (Akbaşı, 2004: 100, Yiğittir, 2009: 76; Doğanay, 2012; 244, Aydın ve Akyol Gürler, 2013: 69). Yani sonuçtan daha çok önemli olan sonuç yolunda gidilen aşamalar değerlendirilir (Leming, 2008; Akbaşı, 2008). Bu yaklaşımda ğretmen, öğrenciye hayatın içinden problemler verme ve olası çözüm yollarında yardımcı olma görevi üstlenir (Başol, vd., 2014: 33).

Kohlberg, ahlaki muhakemeyi  evre, her evrede iki basamaktan ve toplamda altı basamaktan oluşan ahlak kuramı şeklinde sistemleştirmiştir (Howard, 1991'den akt. Doğanay, 2009: 243-244).

İlk evre **gelenek öncesidir**. İlk basamağı ceza ve uyma davranışı oluşturur. Bu basamak ahlaki eylem sonucu ceza veya mkfatı ortaya çıkarır. İkinci basamakta ise pragmatik (faydacı) anaşmalar bulunur.

İkinci evre **geleneksel evredir**. İlk basamakta karşılıklı uyum ve beklentiler bulunur. İkinci basamakta kurallar çerçevesinde asayişi korumayı hedefler.

nc evre **gelenek ötesi ve ilkelere dayalı düzeydir**. İlk basamakta grubun ve toplumun anaşması ve hak ve hukuklar çerçevesinde yararlılığı kapsar. İkinci basamakta evrensel boyutta ahlaki düzen ve ilkeleri barındırır.

Yaklaşımın uygulamasında sınıf içerisinde farklı gruplar oluşturulur. Öğrencilere verilen örnek olay çerçevesinde tartışmaları istenir. Birbirinden farklı yollar belirlenir ve çözüm arayışı test edilir. Sınıftaki ğrencilerin gelişim düzeylerine göre çıkarsamalar yapılır. Yapılan alışmalar sınıftaki ğrenci sorunlara getirdikleri çözüm önerilerini sunarken diğer arkadaşlarının fikirlerinden etkilenmediğini göstermiştir. Burada ğrenci, ilerleyen hayatında karşılaşacağı benzer olaylar karşısındaki durumları şimdiden tecrübe etmiş olacaktır (Brimi, 2008). Öğrenciye verilecek olan örnek olaydaki ahlaki ikilemde olması gerekenleri Fenton şu özellikleriyle açıklar:

- rnek olaydaki ahlaki ikilem, sınıfta anlatılan derslerle bağlantılı olmalıdır.

- Verilecek ikilem tüm sınıf için anlaşılır ve sade olmalıdır.
- Ahlaki ikilemin, apaçık olmalı, üzerinde düşünülüp alternatif seçenekler üretilebilecek olmalıdır.
- Ahlaki ikilem, kesin bir sonucu olmamalı, sınıfta tartışma ortamı oluşturabilecek olmalıdır.
- Ahlaki ikilemin yaş gruplarına ve hazır bulunuşluluk düzeylerine uygun verilmelidir. (Oliner 1976'dan akt. Doğanay, 2007: 275).

2.5.6. Davranış ve Gözlem Yoluyla Öğrenme Yaklaşımı

Jones (1971) ve Newmann'ın (1972) ortaya koyduğu bireyin kendini geliştirmesini istediği davranışla öğrenme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda amaç, değerleri sosyal ve özgün davranışlar yoluyla öğretmektir. Burada önemli olan sosyal bir varlık olan insanın kendi sosyal ortamında uygulama yaparak öğrenmesini sağlamaktır. Yaklaşım içerisinde öğrenci kendi başına bırakılmaz ve öğrenciye toplumun bir ferdi, grubun bir üyesi gözüyle bakılır. Okul ve sınıf içi uygulamasında ise eylem projeleri ile desteklenmesi göze çarpar (Superka vd., 1976'den akt. Aladağ, 2009: 31-32).

Öğrencilerin bilhassa sınıf içi ve sınıf dışında öğrendiklerini uygulaması ve daha çok davranışları ile değerleri açığa çıkarması hedeflenir. Bu yaklaşımda değerler, toplumu dolayısıyla bireyi kapsayan bir sistemin getirisi olarak görülür. (Huitt, 2004'ten akt. Neslitürk, 2013: 22).

Davranış ve gözlem yoluyla değer öğrenme yaklaşımında öğrenci içinde bulunduğu durumu algılar, önüne çıkan yolları değerlendirir. Değerlendirmeler sonunda bir karara varıp davranışa dönüştürür (Huitt, 2004'ten akt. Aladağ, 2009).

Bireyin değerleri öğrenmesindeki en etkin güç katılımıdır. Uygulamada ise deneyim olmadan değerlerin bilgi olarak aktarılması yetersiz kalmış olur. Bu yüzden değerlerin çözümlenmesi ve içselleştirilmesi gereklidir. Yani değerlerin ne ifade ettiklerini öğrenmekle birlikte bu değerlerin davranışa dönüşmesi gerekmektedir. Bu yöntemle birey değerleri temellendirmiş, içselleştirmiş ve davranışla hayatına aktarmış olacaktır (Tahiroğlu, 2014: 345). Bunun için öğrencilere, değerler hayatta uygulayacakları proje ve etkinliklerle verilmelidir. Yaklaşımın en temel kuralı ise kendi doğrularını yaparak, işleyerek davranışla yoğurmaktır (Aktepe ve Tahiroğlu, 2016: 312).

Davranış gözlem yaklaşımına göre öğretmen, iyi karakterli ve rol model olmalıdır. Gerek sınıfta gerekse sınıf dışında hal ve hareketleri, etkili konuşması ve davranışları ile ön plandadır. Öğretmenin değer aktarımındaki kişisel davranışları, değerler konusundaki hassasiyetleri öğrenciler tarafından gözlenir ve modellenir. Böylelikle davranış ve gözlem yaklaşımının tüm aşamalarından geçmiş bir zihinde değerler kalıcı olarak davranışa dönüşür (Senemoğlu, 2012: 231; Kirschenbaum, 1995, akt. Can, 2008: 37). Temelinde değerlerin gözlem yolu ile aktarılabilceğini varsayan bu yaklaşımın ilk savunucularının Platon ve Aristo olduğu söylenebilir. (Bostrom, 1999'den akt. Akbaş, 2004: 45).

Gözlem yapmak ayrıca bireyi içsel süreçte yoğurur ve yarına hazırlar. Uygulamada ise öğrencinin yapacağı şudur; model alınan bireyin davranışlarını gözlemlemek, kendi yargıları ile karşılaştırıp çıkarımlarda bulunmaktır (Kirschenbaum, 1995'den akt. Akbaş, 2004: 67). Freud bu konuyu şu örnekle açıklar; çocuklar anne-babalarını örnek ve taklitle kendi cinsiyetlerini ve karakterlerini anlamlandırır. Skinner ise gözlem yoluyla davranış geliştirmeye bebeklerin ebeveynlerini taklit ederek konuşmaya çabalamasını örnek verir (Akt. Koç, 2006:209). Hayat içerisinde mutlaka beğendiğimiz veya rol model aldığımız bir karaktere bakarak değer yargılarımızı onunkine modellemeye çalışırız. Öğrenciler için değer eğitiminde rol model olacak bu kişiler genelde anne-baba, öğretmen veya öğrencilerin sevdiği herhangi bir kişi olarak karşımıza çıkabilir (Tahiroğlu, 2014: 344, Yiğittir ve Kaymakçı, 2012: 52).

2.6. AİLEDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Eğitim denilince akla okul ve aile gelmektedir. Bir çocuğun eğitim hayatı doğduğu ilk andan itibaren başlar. Bu anlamda ailenin eğitimdeki yeri azımsanmayacak kadar değerlidir. Sosyal hayatta değerlerin aile yardımıyla alınması ve yaşantıya geçirilmesi de bir o kadar önemlidir. Bu anlamda aile çocuğun doğduğu ilk andan itibaren hem koruyucusu, destekçisi hem de öğretmenidir. Sevgi bir bebeğin algıladığı ilk duygu olmuştur. Bununla beraber iyi ve güzel hislerin ortaya çıktığı, algılandığı ve benimsendiği ortam elbette aileden başka bir kurum olamaz. Ailenin vereceği sağlıklı bir ortam, güvenilir bir yuva çocuğun eğitimi için önemli görülmektedir (Aydın ve Akyol Gürler, 2014: 31).

Hayat içerisinde bireyin sergileyeceği tutarlı ve iyi davranışların özü çocukluk dönemindeki kazanımlarla ortaya çıkar. Çocuk sevmeyi, sevilmeyi, kendisine ve

çevresine saygılı olmayı, kendine ve çevresine güvenmeyi ailedeki eğitim çerçevesinde öğrenir (Hökelekli, 2011: 213-214).

Bir anlamda aile, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşıladığı gibi yetiştirme şekline göre de bulunduğu toplumun öğretilerini aktarmakla vazifelidir. Bu aktarım sürecinde çocuk, çevresiyle sosyalleşir, sosyal çevresine katkıda bulunmaya başlar (Şahin, 2005 ve Yavuzer, 1990'den akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2015: 83). Bir başka önemli konu ise ailenin zorluklara karşı başa çıkmada çocuklara yardımcı olmasıdır. Aile dediğimiz kurum, çocuğun yaşadığı zorlukların çözümünde destekçisi geliştirdiği tutumlarla yönlendiricisidir (Ulusoy, 2007: 30). Aile söz konusu olan değerleri verirken dikkat etmesi gereken bir başka konu da değerlerde tutarlı olmasıdır. Zira değerler tutarsızlık durumunda unutulur dolayısıyla öğrenim gerçekleşmez. Ailenin günlük yaşantısındaki davranışlar ile aktardığı değerlerin bir olması lazımdır (Şahin, 2013: 47). Bu sebeple ailenin değerler konusunda tutarlı olması beklenmektedir. Ailenin davranışlarındaki tutarlılık birbiri arasındaki iletişimle de uyumlu olmalıdır. Sağlıklı bir ortamda yaşayan çocuklar, aldığı değerleri daha kolay algılar, yaşantıya geçirirken de zorluk çekmezler. Nitekim faydalı nesiller, sağlıklı bireylerle gerçekleşir ve aktarılır (Gürhan, 2017: 14). Araştırmacılar okul öncesi dönemin değerler eğitimindeki önemini bahsederken şu ifadeleri kullanmışlardır.

Değerler eğitiminin yaşam boyunca verileceğini savunan Doğanay, kişiliğin oluşmaya başladığı erken yaşların önemine dikkat çekmiştir. Birey okul hayatına başlamadan evvel değerleri göreceği ve alacağı kurum aile olduğundan doğal olarak ailenin bu konudaki önemi de artmaktadır (Doğanay, 2006: 264). Bu bağlamda insanın ilerleyen hayatta başarılı ve uyumlu bir birey olmasının çocukluk çağında ailesinden aldığı eğitim sonucunda oluştuğu söylenebilir (Aydın, 2005: 23). Ailelere aktaracakları değerler hususunda Aydın ve Akyol Gürler (2014: 34-35) şu maddeleri sıralamış ve bu maddeler ışığında değerlerin aktarılmasını istemiştir.

1. Değerler öğretilirken ailecek birlikte davranılmalıdır.
2. Medya ve türevlerinin olası zararlarından çocuklar korunmalıdır.
3. Çocuklara güzel ahlak, iyi, güzel ve doğru olan değerler açıklanmalıdır.
4. En ufakta olsa verilen sözler yerine getirilmelidir.
5. Sorunlar ve sıkıntılara karşı sevgi ve muhabbetle karşılık verilmelidir.
6. Benlik zedeleyici olan aşağılama ve çirkin sözlerden uzak durulmalıdır.
7. İyi ve güzel davranışlar teşvik edilmelidir.

8. Saygı, güven ve hoşgörü bağlamında iletişim kurulmalıdır.

9. Çocukların davranışları ve tutumları aile bireyleri tarafından anlaşılmalı, yanlış davranışların ise çocuk tarafından düşünülmesi sağlanmalıdır.

10. Sordukları sorular dinlenmeli, yılmadan, yorulmadan cevaplandırılmalıdır.

Görüldüğü üzere değerler sadece okul ortamında aktarılmasından ibaret değildir. Ailenin de değerler eğitiminde söz sahibi olduğunu unutmamak gerekir. Olması gereken ise okul ile ailenin birlikte davranmasıdır (Şahin, 2013: 47). Bundan çıkarılacak sonuç ise değerlerin öğretildiği ilk ve önemli basamağın aile olduğudur. Aslında bu durum, ailenin değer aktarımında hem etkin hem de rol model olması gerektiğinin altını çizmektedir (Özden Çelik, 2013: 19).

2.7. OKULDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Değer eğitimi bireye öncelikli olarak ailesi tarafından verilir. Fakat çocuğun ilerleyen hayatında değerlerini daha kapsamlı ve sistemli olarak aldığı kurum okuldur. Okul sürecinde öğrenciler, değerlerin birbiri ile olan bağlantısını, yaşantıya aktarılmasını, sosyal ve içsel öğrenmeyi bir arada gerçekleştirir. Bir anlamda da okul, gelecek nesillere aktarılacak değerlerin devamlılığını sağlayıp, topluma yararlı bireylerin yetişmesine yardımcı olmaktadır. Değerler noktasında okul, doğrudan veya dolaylı olarak programa dâhil edilen değerleri öğreten, kişilik gelişimini faydalı bir biçimde geliştiren ayrıca düzen kurallarına bağlı disiplinler bir yapıdan oluşmaktadır. Okulun değer eğitiminde diğer bir özelliği ise, güncel olumsuzluklara karşı tutumlarıyla örnek davranışlar sergileyen, karşılaştığı durumlar karşısında akılcı düşünüp doğru tercihler ve adımlar atan bireyler yetiştirmeyi amaçlamasıdır. İşte okul denilen kurum ailenin verdiği değerleri pekiştirip fazlalaştıran, zamanın gereklerine uygun sosyal bireyler yetiştirmeyi hedefleyen aynı zamanda toplumsal kimliği öne çıkaran örgün bir kurumdur (Ryan ve Bohlin, 1999; Kirschenbaum, 1995: 6; Akt: Akbaş 2008; Bursa ve Çengelci Köse, 2017).

Toplum içerisinde doğan her birey kendi varlığının devamı için eğitim almalı, değerler bakımından da dolu olmalıdır. Kendi gayretinin yetmediği yerde eğitim kurumlarının devreye girmesi gerekmektedir (Tay, 2013). Eğitim kurumlarının değerler eğitimini verirken kullanması gereken ilkeler Powney ve arkadaşları (1995), değerler eğitimi paydaşlarından olan öğretmen ve öğrencilere okullardaki değerler eğitiminde olması gerekenleri şu beş ilkede sıralamıştır:

- Öğrenmenin itibar görüp takdir edilmesi
- Öz saygıya özen göstermek
- Çevresine saygılı olması
- Ailesine ve bulunduğu topluma ait olabilmesi
- Sosyal sorumluluk bilinci içerisinde olması

Bunun yanında değerler eğitiminin sadece sınıf içinde olması gerektiğini düşünmek yanlış olacaktır. Sınıfta, koridorda, teneffüste, öğle aralarında, yemekhanede, serviste, dolayısıyla okul ile bağlantılı herhangi bir noktada öğrencilere değer aktarılabilir.

Görüldüğü gibi okullar değerler eğitimi aktarma sürecinde önemli sorumluluk üstlenmiştir. Ancak değerler eğitiminin sağlıklı bir biçimde verilmesi çağa uygun, etkili ve yararlı bir program çerçevesinde değerleri sistemli olarak aktarmaya (kazandırmaya) bağlıdır. Ayrıca değerlerin sosyal yaşama dâhil edilmesi için aktarım esnasında uygun ve çeşitli etkinlik veya materyal kullanımının da olumlu etkileri olacaktır (Cihan, 2014).

2.8. DEĞERLER EĞİTİMİNDE ÖĞRETMENİN ROLÜ

Değerler eğitiminde önemli paya sahip olan bir diğer unsur ise öğretmendir. Okul içinde programlı, düzenli ve verimli bir şekilde aktarım yapan kişi öğretmendir. Verilmek istenen değerleri örtük veya açıktan verecek yetkili öğretmendir (Coombs Richardson ve Toison, 2005). Özünde öğretmen, sadece değerleri aktaran, anlatan bir görevli değil, öğrencisinde zihinsel duygusal ve sosyal anlamda etki ve heyecan uyandıran bir rol model olmalıdır (Akbaş, 2009: 404-405). Realist ve idealist bir öğretmenin yaptıkları, söyledikleri ve aktarımlarıyla amacı, hedefi ve istikameti belli olmalıdır. Öğretmen gerek kişisel gerekse toplumun geleceği açısından bireye katkı sağlamalı bir diğer deyişe öğrencisinin kendini gerçekleştirmesine olanak sağlamalıdır (Gökdere ve Çepni, 2003: 103).

Değer eğitiminde öğretmenin sınıfta, okulda ve okul dışındaki hal ve hareketleri de büyük rol oynar. Bu konuda öğretmenin güler yüzlü olması, Öğrencilerine sevgi ve saygı çerçevesinde davranması, giyim kuşamıyla örnek olması, öğrencilerine değer vermesi ve sorumluluk bilinci içerisinde olması öğretmenden beklenen önemli özelliklerdir. Hemen her yerde model olabileceğinden ötürü her daim örnek teşkil eden hal ve davranış içerisinde olunmalıdır (Ryan ve Bohlin, 1999: 157). Ayrıca değer eğitiminin başarılı ve olumlu yönde ilerlemesinin bir diğer unsuru da öğretmenlerin

okul içindeki yazılı, sözlü veya sözsüz iletişimlidir. Bu unsurların öğrenci üzerinde büyük etkileri olduğunu ve değerler konusunda önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gereklidir (Yel ve Aladağ, 2015: 126).

Değer eğitiminde öğretmenin, seçtiği değer öğretim yaklaşımı doğrultusunda uygun yöntem ve teknikler kullanarak öğrencilerine rehberlik etmesi gerekmektedir. Aktarılabilecek değerleri önceden planlayıp uygulama esnasında gerekli ders içi ve dışı materyalleri hazırlamalıdır. Tüm bunları yaparken öğrencilerine karşı sorumlulukları olduğunu farkında olmalıdır (Yalar ve Yanpar Yelken, 2011). Tyree ve Vence (1997), öğretmenin bu konudaki sorumluluklarını şöyle sıralar: Öğretmenler, öğrencilerine model olmalı, öğrencileriyle bir grup olmalı/ kurmalı, görev bilincinin gelişmesi için sorumluluk yükleyip ahlaki açıdan yetkinleşmesine katkıda bulunmalı, onları öğrenmeye sevk etmeli, onları yüreklendirmeli, grup halinde ilerleyecek etkinlikler üretmeli, öğrencilerine olgular karşısında kararlar vermesini sağlamalı, sınıf içi ve dışında özeleştirici, tartışma gibi ortamlar üretip düşünmeye sevk etmelidir (Akt. Ulusoy ve Dilmaç, 2018).

Nitekim öğrenciler, öğretmenlerinin alanında yetkin, olumsuz söylev ve işlevlerden de uzak bireyler olduklarını düşünürler. Değerlerin aktarıcısı olan öğretmenlerin bilgi ve birikim açısından da yeterli olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda öğretmenlerden değerleri önce kendisinin bilmesi ve davranışlarına yansıtması beklenir (Balcı ve Yelken, 2013: 82; Aktepe ve Yel, 2009: 608).

Değer aktarımında öğrencinin algıları birbirinden farklı olduğundan sınıf içi uygulamada birbirinden farklı teknikler ve yöntemler mutlaka kullanılmalıdır. Değerlerin öğretiminde içerik; masal, hikâye, şiir, tarihi veya önemli karakterlerin hayatlarından kesitler, yakın çevre gezileri, konunun uzmanlarıyla programlar gibi etkinliklerle çeşitlendirmelidirler (Aladağ, 2009: 21). Şüphesiz ki öğretmenler, aktardıkları değerlerle öğrencilerinin karar verme becerilerini geliştirip, hızlı çözüm üretmelerini sağlarlar. Böylelikle öğretmenler hayatta doğru adımları atmaları için gerekli becerileri gösterecekleri öz gelişimi öğrencilerine kazandırır (Value Education Study, 2003). Ancak bu şekilde sağlıklı, ahlaklı ve eğitilmiş nesiller yetiştirip değerlerimizi geleceğe aktarmış oluruz (Oğuz, 2012: 1311).

2.9. SOSYAL BİLGİLERDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Yaşadığımız yüzyılda devam eden ulusal ve evrensel çapta teknolojik gelişmeler milletleri ve toplumları her yönden etkilemektedir. Bu değişimlerin birçoğunun iyi ve

güzel olduğu bilinmektedir. Fakat şu da bir gerçektir ki teknolojik yenilikler beraberinde birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Milli ve manevi değerlerimizin zayıflaması, kendi kültürümüz veya geleneklerimizden uzaklaşmamız, aile değerlerimizdeki yıpranmalar bu olumsuzluklara örnek olarak verilebilir. Nitekim bu olumsuzlukların temelinde değerlerin eksikliği göze çarpmaktadır. Araştırmacılar bu durumu “değer erozyonu” diye nitelendirir (Aladağ, 2012: 124-125).

Ayrıca değerler, kültürün bir ögesi olduğundan toplumun geleceği olan genç bireylere öğretmek elzem konumdadır. Haliyle her toplum gibi ülkemizde de değerlerin eğitimine oldukça önemli bir gözle bakılır. 2005 yılında uygulamaya konulan sosyal bilgiler öğretim programı içerisinde değerlerin geniş ve ayrıntılı bir yeri vardır. Ayrıca sosyal bilgiler dersi 2005 öğretim programı değerler eğitimini doğrudan vermeyi amaçlayan ilk program olma özelliği taşır (Keskin, 2008; Merey vd., 2012: 1614; MEB, 2018: 3). Bu durum, 2018 öğretim programı ile devam etmiştir.

Sosyal bilgilerde değerler eğitiminin önemini de açıklayan ifadeler içeren 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu milli eğitimin temel amacını; “Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek” şeklinde ifade eder (MEB, 2005). Bu amaç, değer eğitimi açısından incelendiğinde milli eğitimin bireyin öz değerlerini bilmesini, kendini her açıdan bu değerlerle geliştirmesini hedeflediğini anlayabiliriz. Bizler ise aldığımız eğitimle kendimizi geliştirmeli, yönetmeli, ileriye taşımalıyız. Bunu gerçekleştirmek için Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki değerlere sahip olmamız gerekmektedir (Balcı, 2008: 2).

Diğer bir ifade ile eğitimin ilkökul ve ortaokul düzeylerinde okutulan sosyal bilgiler dersi hem kültürel ve toplum olarak hem de aile geleceğimiz için gereklidir. Bu yıllarda öğrenciler kendi değerlerinin farkına varır, ödev ve sorumluluk bilincinin önemini kavrar, çevresine ve ailesine iyi bir örnek olur (Necdet, 2007: 49; Gömleksiz ve Cüro, 2011: 95). Bu nedenle değerler eğitiminin önemi bu denli biliniyorken sosyal bilgiler içerisinde ayrı bir yeri olan değerlerin hor görmesi düşünülemez (Çengelci Köse, 2016: 248-257).

2.10. 2018 ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Günümüzde yürürlükte olan 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programı genel amaçları değerler eğitimi açısından incelendiğinde şu amaçlar göze çarpmaktadır:

- Milli kimliğini önemseyen, hak ve sorumluluklarının farkında olup kullanan
- Demokratik hassasiyetlerle donanımlı, hukuk kurallarını benimseyen kendi kültürünü tanıyan ve taşıyan
- Yaşadığı coğrafyanın önemini bilen doğal çevre bilincine karşı duyarlı
- Doğru ve güvenilir olan, bilgileri kaynağından alan doğru bir şekilde kullanan
- Bilimselliği temele alan, teknolojiyi yerinde ve zamanında kullanan
- Toplumsal meselelerde fikir sahibi, dayanışma ve yardımsever kişilikli, gerçekçi ve ileri düşünceli olan
- Kendine ve çevresine saygılı, bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (MEB, 2023: 8)

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerler, ortak kültür ve geleneğimizin özünü ifade eder. Bu değerlerimiz, tek program çerçevesinde sosyal bilgiler dersi içerisinde verilmeye çalışılmıştır. Programda on sekiz değer öğrenciye verilmek istenmiştir. Bu değerler; adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik değerleridir (MEB, 2023: 11).

Çelikkaya ve Kürümlüoğlu'na göre (2018: 9) bu değerlerin sınıf düzeylerine ve öğrenme alanlarına göre dağılımları şöyledir:

4. Sınıf Öğrenme Alanlarına Göre Değerler;

- Birey ve Toplum: Saygı, Sorumluluk
- Kültür ve Miras: Aile Birliğine Önem Verme, Kültürel Mirasa Duyarlılık, Vatanseverlik
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Doğal Çevreye Duyarlılık
- Bilim, Teknoloji ve Toplum: Bilimsellik, Doğal Çevreye Duyarlılık
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim: Sorumluluk, Tasarruf
- Etkin Vatandaşlık: Sorumluluk, Bağımsızlık
- Küresel Bağlantılar: Kültürel Mirasa Duyarlılık, Saygı

5. Sınıf Öğrenme Alanlarına Göre Değerler;

- Birey ve Toplum: Bilimsellik, Aile Birliğine Önem Verme, Sorumluluk
- Kültür ve Miras: Estetik, Kültürel Mirasa Duyarlılık
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Doğal Çevreye Duyarlılık
- Bilim, Teknoloji ve Toplum: Dürüstlük, Çalışkanlık, Bilim Etiği
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim: Sorumluluk
- Etkin Vatandaşlık: Özgürlük, Bağımsızlık
- Küresel Bağlantılar: Kültürel Mirasa Duyarlılık

6. Sınıf Öğrenme Alanlarına Göre Değerler;

- Birey ve Toplum: Dayanışma, Yardımseverlik
- Kültür ve Miras: Kültürel Mirasa Duyarlılık
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Vatanseverlik, Doğal Çevreye Duyarlılık
- Bilim, Teknoloji ve Toplum: Bilimsellik
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim: Vatanseverlik, Doğal Çevreye Karşı Duyarlılık,

Sorumluluk

- Etkin Vatandaşlık: Eşitlik
- Küresel Bağlantılar: Kültürel Mirasa Duyarlılık

7. Sınıf Öğrenme Alanlarına Göre Değerler;

- Birey ve Toplum: Özgürlük, Sorumluluk
- Kültür ve Miras: Kültürel Mirasa Duyarlılık, Estetik
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Özgürlük
- Bilim, Teknoloji ve Toplum: Bilimsellik, Özgürlük
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim: Dayanışma, Dürüstlük, Çalışkanlık
- Etkin Vatandaşlık: Barış
- Küresel Bağlantılar: Barış, Saygı

Farklı sınıf düzeyinde ve öğrenme alanlarında verilmek istenen bazı değerlerin tekrarı göze çarpmaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programı, yalnızca akademik başarı temelli değil bilgi, beceri ve değerler bakımından da öğrencilerin yetkin olmasına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda sosyal bilgiler öğretim programının asli görevleri arasında değerleri benimseyen ve gelişim gösteren bireyler yetiştirmeyi hedefler. Genel itibari ile içeriğindeki değerler aracılığı ile toplumun ferdi olan bireylerin; birlik ve beraberliğini sağlamaya yardımcı olmaktadır (MEB, 2023: 4-5).

3. İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde, araştırma konusuyla ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalardan özet bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda ilgili literatür bölümünde değerler ve değerler eğitimi konusunda hedef kitlenin gerek öğretmen veya öğrencilerle birlikte yapılan, gerek ders kitapları ile ilgili yapılan, gerekse velilerle birlikte yapılan örnek niteliğindeki çalışmalardan birkaçına bu başlık altında değinilmektedir.

3.1 YURT İÇİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Aydın (2014) ortaokul öğrencilerinin değerleri kazanıma düzeylerini araştırdığı çalışmaya 785 öğrenci katılmıştır. Veriler 4'lü likert tipi ölçekle elde etmiş olup betimsel ve kestirisel istatistikler kullanarak çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında, öğrencilerin en yüksek oranla kazandığı değer, tarihsel mirasa duyarlılık olduğu, en düşük düzeyde ise doğal çevreye duyarlılık değerini kazandıkları anlaşılmıştır.

Metin'in (2015) öğrencilerin değerlere ulaşma düzeylerini incelediği çalışmasında 306 öğrenci örnekleme alınmıştır. Yöntem olarak deneysel olmayan nicel araştırmanın tercih edildiği bu çalışmada veriler, 5'li likert tipi ölçekle elde edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin temel değerlere ulaşımında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Geleneksel değerler bakımından da okul türleri arasında değerlere ulaşmada anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Kınacı'nın (2018) sosyal bilgiler lisans öğrencileriyle yaptığı değerler ve değerler eğitimi üzerine öğrencilerin görüşlerini incelediği çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasını kullanmıştır. Dört üniversiteden 60 öğrenciyi örnekleme almış, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının değerler eğitimi verilme nedenleri hakkındaki görüşleri incelendiğinde, iyi bir vatandaş olabilme, toplumun birliğini sağlama, geçmişimize yani tarihimize sahip çıkıp geleceği şekillendirme gibi nedenlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Öğretmen adayları, öğrencilere kazandırılmak istenen değerlerin öğretiminde aldıkları eğitim sonucu kendilerini yetkin hissettikleri belirlenmiştir. Ders içerisinde öğrenmeyi etkileyen yöntem ve tekniklerin çeşitlendirilmesi ve denenmesinin gerekliliği ve bu tekniklerin başında drama, örnek olay, tartışma ve gezi gözlem gibi tekniklerin değerlendirilebileceği örneklem tarafından ifade edilmiştir.

Aktepe'nin (2016) çalışmasında öğretim programındaki değerlerin kazandırılması için yapılan uygulamaların öğretmen görüşleri doğrultusunda

değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama modelinin uygulandığı bu çalışmada 370 öğretmen örnekleme almıştır. Bu çalışmanın verileri ise değerlendirme ölçeği ile elde edilmiş ve istatistiksel olarak çözümlenmiş ve tablolar halinde gösterilmiştir. Değer kazandırmaya yönelik etkili faktörlerden birinin iş birliğine dayandırıldığı göze çarpmaktadır. Buna göre değerlerin öğrencide anlam kazanması ve hayata uyarlanmasında meslek gruplarıyla iş birliği yapılması gerektiğini ifade eder. Okullarda değerleri ilk elden aldıkları öğretmenlerinin rol model olmasını ve çok yönlü, nitelikli olmaları gerektiği de araştırmamızın dikkat çeken sonuçlarından biridir.

Yetim (2015) yardımseverlik ve dayanışma değerinin örnek olay veya drama ile aktarılmasındaki Etkinliği ön test-son test yarı deneysel model kullanarak incelemiştir. Örneklemin rastgele seçildiği bu yöntemde, iki çeşit anket yani değer belirleme ve akran değerlendirme anketi bir arada kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ise t testi ile çözümlenmiştir. Dayanışma ve yardımseverlik değerlerinde örnek olay yönteminin uygulandığı grupta ön ve son testlerde olumlu sonuçlar alındığı görülmüş ve örnek olay yöntemi ile değerleri daha iyi anladıkları anlaşılmıştır.

Güçlü (2019) sosyal bilgiler ders kitaplarını değerler eğitimi açısından incelediği çalışmasında 4. ve 5. sınıf ders kitaplarındaki değerleri incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesinin kullandığı bu çalışmasındaki verilerin çözümlenmesinde içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Ders kitaplarındaki değer ifadelerinin adedi oldukça fazla bulunmuştur. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin ders kitaplarına yansımaları hususunda bölüm içeriğindeki materyallerin yeterli olduğu ve son olarak ders kitaplarındaki etkinliklerin değerleri aktarmada yetersiz kaldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Taş (2019) karma modelini uyguladığı çalışmasında değer öğretiminde sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini incelemiştir. Bu amaçla, çalışmasında 121 öğretmeni örnekleme almıştır. Araştırmada;

- Değerleri anlamlandırmada ve uygulamada cinsiyet faktörünün anlamlı bir farklılığı tespit edilmiş, buna göre kadın öğretmenlerin daha etkili ve donanımlı oldukları anlaşılmıştır.

- Eğitim fakültesinden mezun olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin diğer fakülte grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır.

- Eğitim düzeylerine göre sosyal bilgiler öğretmenleri arasında yüksek lisans mezunu olanların değerler ve eğitiminde saha donanımlı ve etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Yalçın (2019) nitel araştırmayla yürüttüğü çalışmasında amaçlı örnekleme tercih etmiş 31 öğretmeni örnekleme olarak yarı yapılandırılmış görüşme ile verileri elde etmiştir. Toplanan bu verileri ise betimsel istatistik kullanılarak çözümlenmiştir. Buna göre, tüm öğretmenlerin değerleri öğretilmede rol model olması gerektiği tespit edilmiştir. Değerleri aktarmada en etkili yöntemin yaparak yaşayarak ve model olma olduğunu benimsedikleri görülmüştür. Genel olarak etkili bir değerler eğitiminin düzenli bir şekilde devam ettirilmesi, değerlerin yaşayarak öğrenilmesini sağlama, farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması, öğretmenlerin rol model olması önemli sonuçlar arasındadır.

Balcı ve Yelken'in (2013) öğretim programındaki değerlerin uygulanması konusunda öğretmen görüşlerinin incelendiği makalesinde betimsel yöntemi kullanmış ve hem açık hem de kapalı uçlu soru anketi ile verileri toplamıştır. Toplamda 152 öğretmenin örnekleme alındığı bu çalışmada öğretmenlerin genel olarak değerleri çok önemli gördükleri, değerlerin kazanılmasındaki en önemli sorunun değerlerin birbirine çok benzer olması dikkati çekmektedir. Değerler eğitiminde öğretmenlerin en çok tercih ettikleri yöntemler arasında örnek olay incelemesi, model olma ve problem çözmenin ön planda tutulduğu anlaşılmıştır.

Aslan (2016) sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimi hakkında görüşlerini incelediği çalışmasında nitel araştırma türlerinden olan olgubilim desenini kullanmıştır. Bu çalışmayı yapmak için on bir öğretmeni örnekleme almış ve görüşme yöntemi ile veriler elde etmiştir. Elde edilen bu veriler ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin öğrencilere kazandırmak istedikleri değerlerin başında hoşgörü gelmektedir. Akademik eğitimlerine göre öğretmenlerin değerleri tanımlamalarında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Değer öğretiminde örnek olay yönteminin en çok kullanıldığı ve sorunlara karşı çözüm odaklı uygulamaya gidildiği belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar arasında okul aile iş birliğinin olmaması göze çarpmaktadır.

Memişoğlu'nun (2013) değerler eğitiminde öğretmenlerin görüşlerini betimsel olarak incelediği çalışmada doksan iki öğretmeni örnekleme almıştır. Anket ve yarı

yapılandırılmış görüme formunu bir arada kullanarak verileri elde etmiştir. Estetik, akademik dürüstlük ve dürüstlük değerleri öğretmenlerin ders içerisinde en az değindikleri değerler arasında yer almaktadır. Değerler eğitimi uygulamasında ise genellikle telkin ve model olmayı en çok kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin uygulamadaki en çok kullandıkları yöntemler arasında iş birlikli öğrenme yöntemini her zaman kullandıkları, en az oranla ise drama yöntemini kullandıkları gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Aran ve Demirel (2013) sosyal bilgiler dersindeki değer eğitimi uygulamalarını değerlendirmek amacı ile öğretmen görüşlerini inceleyen betimsel nitelikli makalesinde yüz on dört öğretmenle görüşülmüştür. Bu araştırmada veriler 5'li likert tipi anket ve yarı yapılandırılmış görüşme formları ile toplanmıştır. Öğretmenler değer kazandırma etkinliklerinden olan sorumluluk etkinliklerini her zaman kullandıkları ortaya çıkmıştır. Ders içerisinde ise en çok telkin, model olma, değer aydınlatması gibi yaklaşımları sıklıkla kullandıkları anlaşılmıştır. Uygulamadaki teknikler bakımından en çok iş birliğine dayalı öğretim tercih edilmiştir. Edinilen değerlerin ölçümünde ise öğretmenlerin çoğunlukla gözlem yaptıkları belirlenmiştir.

Aktan ve Padem (2013) ders kitaplarında kullanılan okuma metinlerindeki değerleri incelediği makalesinde betimsel tarama modelini kullanmıştır. Örnekleme 5. Sınıf ders kitabından seçilen yirmi dört okuma metni oluşturmaktadır. Elde edilen veriler ise içerik analizi ile çözümlenmiştir. Ders kitabındaki metinler içerisinde en fazla yer alan değerler arasında sorumluluk, yardımseverlik, sevgi gibi değerlerin olduğu belirlenmiştir. Okuma metinlerinde en az yer alan değerlerin ise açık fikirli olma, aile birliğine önem, güvenilirlik gibi değerlerin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca öğretim programındaki değerlerin, ders kitabına düzenli olarak dağıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erbaş'ın (2021) programda yer alan değerlerin ders kitaplarına yansımalarını incelediği makalesinde nitel araştırmalardan olan doküman incelemesi yöntemini kullanmıştır. Elde edilen veriler ise içerik analizine tabii tutmuştur. Sonuç olarak değerlerin ders kitabına yansımaları çoğunlukla metin, görsel öğeler ve etkinlikler olarak sıralandığı görülmüştür. Sorumluluk, öz denetim ve duyarlılık değerleri ders kitabında ağırlıklı olarak yer bulan değerler arasındadır. Barış, sabır ve adalet gibi değerlerin ise ders kitaplarında en az geçtiği göze çarpan sonuçlardandır.

Tay ve Yıldırım (2009) sosyal bilgilerde verilmesi istenen değerler hakkında veli görüşlerini incelemiştir. Nicel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada değerler eğitimi anketi ile veriler elde edilmiştir. 318 öğrenci velisinin anketlere verdiği cevaplar doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Öğretilmesi istenen değerler önemlerine göre saygı, vatanseverlik, dürüstlük ve sevgi olarak sıralanmıştır.
- Öğrenci velilerin kendi bilgilerini ve okulun değerler eğitimi uygulamalarını yetersiz görmektedir.
- Veliler değerlerin neden öğretilmesi gerektiği konusunda başarılı olmak, toplulaşmak, demokratik olmak ve öz denetim becerilerinin geliştirilmesi cevaplarını vermişlerdir.
- Değerler eğitimi kimlerin öğretmesi gerektiğini ise çoğunluk olarak ailenin ardından da okulun öğretmesi gerektiğini savunulmuştur.

3.2. YURT DIŞINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Milson ve Ekşi (2003) öğretmenlerin karakter eğitimindeki algıları ve düşünceleri üzere yeni bir ölçme aracı geliştirdiği bu çalışma sonucunda şu sonuçlar elde edilmiştir. Öğretmenlere verilen karakter eğitiminin yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Öğretmenlerin, karakter eğitimi konusunda kendilerini yetkin olduklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. İlköğretim düzeyindeki öğretmenlerin, lise düzeyindeki öğretmenlere göre karakter eğitiminde daha yetkin oldukları inancı taşıdıkları anlaşılmıştır. Son olarak, karakter eğitimi seminerleri, konferanslarının değerler eğitiminde olumlu etkisinin olduğu anlaşılmıştır.

Berg (2003) Amerika'da yaptığı çalışmayla ilk ve orta düzey sınıflarda okuyan öğrencilerin karakter eğitimine dair tutum ve düşüncelerini araştırmayı amaçlamıştır. Bulgularını doküman analiziyle çözümleyen Berg, karakter eğitiminin öğrencileri sosyal yönden, akademik başarı ve ahlaki tutumlar önünden ve kötü alışkanlıklara varana kadar birçok yönden etkilediğini gözlemlemiştir. Karakter eğitiminin öğrencilere en fazla etkisinin sözel ifadelerle karşı ve tütün ve alkolün zararlarına yönelik olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Johnson (2005) yaptığı çalışmayla ilköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretmenlerinin karakter eğitimindeki algı ve görüşleri incelemeyi amaçlamıştır. Bu çalışma sonucunda ise her bir öğretmenin kendi düşüncelerinin eğitim programıyla

örtüştüğü anlaşılmıştır. Okul içerisindeki aktivite ve etkinliklerinin karakter eğitimindeki algılarını etkilemekte olduğu anlaşılmıştır.

Veuglers ve Vedder (2003) öğretmenlerin değerler eğitimindeki uygulamalarının nasıl olması gerektiği üzerine çalışma yapmıştır. Bu çalışmanın sonucunda ise etkili bir değer eğitimi için öğrencilerin de ders içerisine dâhil edilmesi ve aktif rol oynamasının gerekli ve önemli olduğunun altı çizilmiştir. Öğretmenler değerlerin etkili bir şekilde kazanılması için öğrencilerin eleştirel düşünme ve fikir yürütme becerilerini edinmelerine öncelik verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Değerler eğitiminde öğretmenlerin rol model olması ve etkili iletişim becerilerinin de bir o kadar etkili olduğu tespit edilmiştir.

Whitney (1986) değerler eğitimine ilişkin ortaokul ve lise öğrencileriyle bir durum çalışması yapmıştır. Amerika'daki sosyal bilgiler öğretmenleri ile yürüttüğü bu çalışmadaki verilerini anket yoluyla elde etmiştir. Bu çalışma sonucunda sosyal bilgiler dersindeki değerler eğitimi kaynaklarının yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin değerler eğitimi konusundaki eğitimlerinin yetersiz olduğunu düşünceleri de dikkati çeken bir sonuçtur.

İKİNCİ BÖLÜM

PROBLEM DURUMU VE YÖNTEM

1. PROBLEM DURUMU

Yaşadığımız yüzyılda teknolojiden kültüre, eğitimden ekonomiye hemen her konuda değişim ve etkileşimin arttığı aşikârdır. Bunda internetin, araştırmanın ve bilgiye olan sorgulayıcılığın etkisi yüksektir. Dünyanın bu değişimi ilk olarak ekonomi, siyasi alanlarda olsa da teknoloji sayesinde dini, kültürü ve sosyal konuları da etkilemiştir. Yani dini, sosyal ve kültürel açıdan geçmişten getirdiğimiz düşüncelerin artık yenisi ile değiştiği söylenebilir. Bunu en iyi gözlemleyebileceğimiz alanların başında eğitim gelmektedir (Arslan, 2007). Her ülke, kendi eğitim sisteminde değişimi ve dönüşümü dikkate alarak öğretim programı oluşturur. Nitekim Türkiye’imizde de durum böyledir.

Eğitim başlı başına alan bilgisini öğrenciye aktarmak olduğu kadar aynı zamanda ahlaki ve kültürel açıdan da öğrencinin gelişmesine katkı sağlamaktır. Bireylerin tutumlarına ve davranışlarına öncülük eden, kişiliğinin şekillendirilmesine yardımcı olan, hayata karşı bir bakış açısı oluşturan temel unsurlardan biri, değerlerdir. Eğitim sisteminde dini ve ahlaki kazanımlar değerler eğitimi aracılığı ile aktarılmaktadır. Yaman’ın (2012) ifade ettiği gibi değerler eğitimi etik, insani, kültürel, sosyal, bireysel ve evrensel hassasiyetlerin benimsenmesi ve içselleştirilmesidir. Kısaca değerler eğitimi, bireyin yaşam boyunca kazanıp uygulayacağı sosyal ve ahlaki değerler bütünüdür. Hepimiz sahip olduğumuz veya kazandığımız değerlerle bir bütün olarak var oluruz. Amaçları arasında etkili vatandaş geliştirmek olan sosyal bilgiler dersinin değerler eğitiminde payı pek önemlidir. Dönem dönem eğitim alanında veya öğretim programlarındaki değişiklikler var olsa da değerler eğitimi her zaman güncelliğini ve etkinliğini korumuştur. Bu nedenle sosyal bilgilerin değerler eğitimdeki önemi büyüktür.

Geçmişten günümüze biz insanların değerlerin öğretimi konusunda ilk başvurduğumuz kişiler anne babalarımız ve öğretmenlerimiz olmuştur. Çünkü insan, en yakınındaki ebeveynleri ile rol model aldığı öğretmenlerinin en iyiyi bildiklerini düşünür. Yeri geldiğinde evdeki ailesinden, yeri geldiğinde okuldaki öğretmeninden alması gereken öğretileri almasını bilir. Bu konuda öğrenci okula gelmeden bazı değerleri kazandığı da bilinmektedir. Değer kazanımında yaşa takılmaksızın her çocuk farkında olmasa bile ebeveynlerinden, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından edindikleri

değer yargıları ile okula gelmektedir (Berghammer, 1985: 2). Okula gelmeden aile içinde ve sosyal çevrede kazanılmaya başlanan değerler eğitimi Öğrencinin okula başlamasıyla belirli bir program dâhilinde verilmeye başlanır. Bu anlamda okullar, yaşadığımız toplumun sosyal ve kültürel getirileri ile evrensel değerlerin kazandırmada etkili bir rol üstlenir (Akkiprik, 2007: 1-2).

Son yıllardaki teknolojik gelişmeler eğitim ve öğretimde de etkinliğini artırmıştır. Sınıf ortamında kullanılan araç ve gereçlerdeki teknolojik gelişmenin buna en iyi örnek olduğunu söyleyebiliriz. Kara tahtadan akıllı tahtaya, projeksiyon veya tepegözün bilgisayarlara, tablet ve internetin ders esnasındaki materyaller haline geldiğini görmekteyiz. Ne var ki değişmeyen bir şey varsa o da dersi anlatanın yani alanında uzman olan öğretmenin varlığıdır. Öğretmenlerimiz hem ders içerisinde hem de ders dışı hal ve davranışlarıyla öğrencilerine rol model olmaktadır. Aynı zamanda iyiyi kötüyü, doğru veya yanlış olanı ayırt etmeyi öğretmekle görevlidir. Bu yüzden öğretmenlerimiz değer öğretiminin merkezinde yer alıyor diyebiliriz. Bu nedenle eğitim öğretim sürecine dâhil olacak öğretmenlerin değer eğitiminde yetkin olmaları, aldıkları eğitim ve geliştirdikleri becerileri ile birlikte olumlu tutumlarına da bağlıdır. Çünkü değerler eğitiminde, verilen eğitim kadar öğretmenlerin olumlu tutumları da öğrenciler tarafından önemli olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1988).

Literatür incelendiğinde değerler eğitiminde; öğretim programlarındaki değerlerin kazanımı, öğretmen ve adaylarının değerlerle ilgili görüşleri, öğretmen-öğrenci ve veli çerçevesinde değer kazanımı, Değerlerin ders kitaplarına yansımaları, değerler eğitimindeki olumsuzluklar ve sorunlar, hakkında her yıl birçok çalışma yapılmaktadır. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların bütüncül bir bakış açısıyla incelenip sonuçlarının sentezlenmesine ihtiyaç vardır.

1.1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE ALT PROBLEMLER

Bu çalışmanın problemi: “*Sosyal bilgilerde değerler eğitimi üzerine yapılan çalışmaların özellikleri ve eğilimleri nasıldır?*” olarak belirlenmiştir. Bu temel problem çerçevesinde şua alt problemlere cevap aranacaktır:

1. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların *yayın yıllarına göre dağılımı nasıldır?*

2. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların *araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?*

3. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların *örnekleme yöntemlerine, örneklem büyüklüğüne ve hedef kitlelerine* göre dağılımları nasıldır?

4. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların *veri toplama yöntem ve araçlarına* göre dağılımları nasıldır?

5. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların *veri analiz tekniklerinin* dağılımı nasıldır?

6. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların *sonuçları* nelerdir?

7. Sosyal bilgiler alanında yapılan değerler eğitimi ile ilgili araştırmaların sonuçlara göre getirilen *öneriler* nelerdir?

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yaşadığımız toplumda bireyleri birbirine bağlayan ve nesilden nesile aktararak devam eden unsurların başında değerler gelmektedir. Değerler, toplum içinde uyulması beklenen kalıpları belirler (Yaman, Taflan ve Çolak, 2009: 107-108). Bu nedenle değerlerin gelecek nesillere aktarımı ve sürekliliğinin sağlanması her toplum tarafından önemli bir görev olarak görülmektedir. Değer kazanımı ailede başlayıp hayat boyu devam eden bir süreç anlamına gelir. Ancak öğrenciler örgün eğitimle birlikte maddi ve manevi kazanımların sistematik olarak verildiği bir ortama girerler.

Bu çalışma sosyal bilgiler alanında değerler ile ilgili çalışmaların meta sentezini yapmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında bu çalışma sosyal bilgilerde değerler eğitimi alanında literatürde var olan tez ve makalelerin bütüncül olarak değerlendirilmesi açısından önemli görülmektedir. Meta sentez tekniği ile yapılan bu çalışma sosyal bilgilerde değerler eğitimi ile ilgili yapılacak çalışmalara yol gösterici olacağından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışmanın konu kapsamı; sosyal bilgiler eğitimi alanında değerler eğitimini konu edinen araştırmalardır. Söz konusu araştırmaların yayınlanma tarihleri, araştırma yöntemleri, örnekleme yöntemleri ve örneklem büyüklüğü, hedef kitleleri, veri toplama araç ve yöntemleri, veri analizi, yayın türü ve araştırma sonuçlarına ve getirilen önerilerine ilişkin bulguları ile sınırlı olacaktır. Bu çalışma, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan tezlerden, en fazla kaynağı barındıran Google Akademik Arama

Motoru ve Dergipark veri tabanında online erişilen makalelerle sınırlıdır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden meta sentez yöntemi ile sınırlıdır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal bilgiler eğitiminde değerler eğitimi ile ilgili yayınlanan çalışmaların, meta sentezinin yapıldığı bu çalışmada, nitel araştırmaların incelenmesine ve yorumlanıp açıklanmasına elverişli olan meta sentez yöntemi kullanılmıştır. Meta sentez bir konu hakkında yapılan çeşitli çalışmaları bütüncül bir bakış açısı ile yorumlayıp temalar halinde konuyu derinlemesine işler. Bu sayede literatürün gözden geçirilmesine ve konu hakkında genel bir izlenim oluşturmaya olanak sağlar (Bryman, 2016'dan akt. Toker 2022: 5).

2.1. ARAŞTIRMAYA DÂHİL EDİLEN ÇALIŞMALARIN TOPLANMASI

Sosyal Bilgiler eğitiminde değerler eğitimi alanında yapılan çalışmalara YÖK Ulusal Tez Merkezi, Dergipark ve Google Akademik Arama Motoru taranarak elde edilmiştir. Bu çalışma 2010- 2021 yılları arasında yayınlanan çalışmalarla sınırlıdır. Konu ile ilgili literatür tarandığında konunun yoğun olarak işendiği zaman aralığındaki akademik yayınların incelenmesi kararlaştırılmıştır. 2010'dan önce de konu ile ilgili çalışmalar literatürde mevcuttur. Seçilen yıllar içerisinde 2005 öğretim programının son dönemlerine ve 2018 öğretim programının yayınlanma yıllarına denk gelmesi de göz önünde bulundurulmuştur.

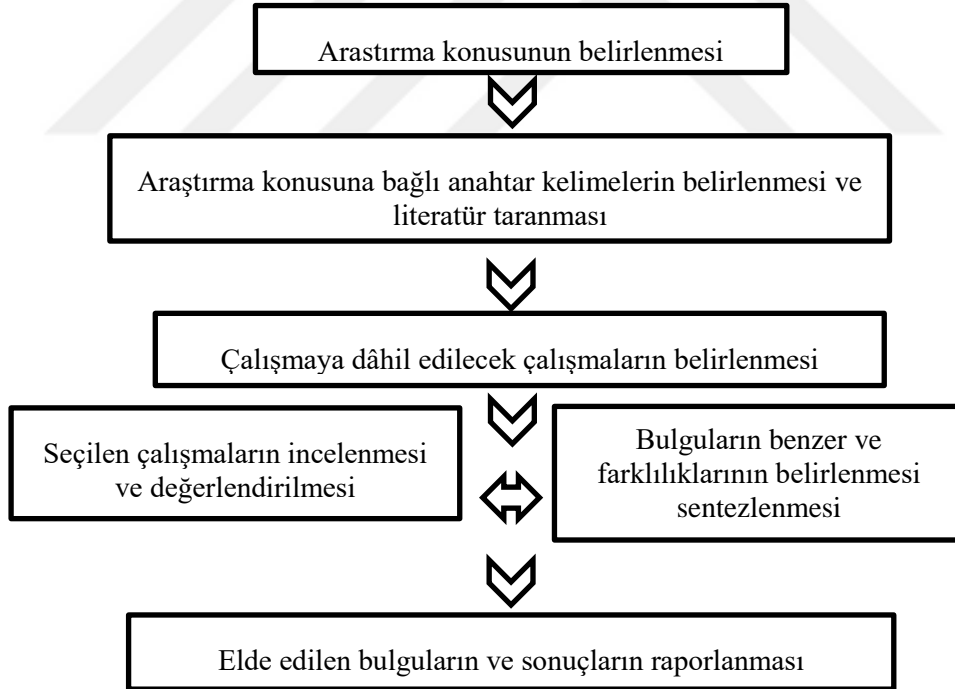
Teze araştırma konusu olan çalışmaların, konu başlıkları ve anahtar kelimelerinde “sosyal bilgiler eğitimi”, “değer/ değerler eğitimi” ifadeleri dâhil edilme ölçütü olarak kabul edilmiştir. Bu anahtar kelimeler ışığında değer ve değerler eğitimi doğrudan veya dolaylı konu edinen otuz dördü nitel, üçü karma ve yedisi nicel toplamda kırk beş sosyal bilgilerde değerler eğitimi araştırmasına ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmalar (Uçar, 2009; Şahin, 2010; Baysal, 2013; Varol, 2013; Aydın, 2014; Metin, 2015; Güven, 2016; Kınacı, 2018; Kafadar, 2019; Güçlü, 2019; Taş, 2019; Yalçın, 2019; Çengel, 2019; Pınaz, 2020; Bilgin Ceviz, 2021; Horuzoğlu, 2021; Kılcan, 2009; Coşkun, 2011; Öğretici, 2011; Albayrak, 2015; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013; Seydi, 2014; Türk ve Nalçacı, 2011; Ezer ve Kınacı, 2020; Tural ve Gürgil, 2012; Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2017; Otuz, Görkaş- Kayabaşı ve Ekici, 2018; Erbaş, 2021; Çelikkaya ve Filoğlu, 2014; Gömleksiz, 2011; Aran ve Demirel, 2013; Ersoy ve Şahin, 2012; Kafadar, Öztürk ve Katılmış, 2018; Yıldırım, Becerikli ve Demirel, 2017; Akyol, 2015; Kalın, 2017; Ünlü ve Kaşkaya, 2018; Beldağ, Özdemir ve Nalçacı, 2017; Dere ve

Yavuzay, 2020; Şahin ve Katılmış, 2016; Baş, Taşkiran ve Bulut, 2016; Karasu Avcı, 2016; Aslan, 2016; Kuş, Merey ve Karatekin, 2012; Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2018) olarak belirlenmiştir. Araştırmadaki nicel çalışmalar, yalnızca incelenen çalışmaların yöntemleri hakkında genel bir fikir edinmek için kullanılmıştır. Bunun yanında araştırma problemi ve alt problemlerin incelenmesinde nicel çalışmaları içeren çalışmalara yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışma meta sentezin doğası gereği nitel ve karma yöntemlerle hazırlanmış otuz yedi araştırma, bu çalışmada incelenmiştir.

2.2. VERİLERİN ANALİZİ

Literatür taraması sonucunda ulaşılan çalışmalar, meta sentez yaklaşımına uygun olarak içerik analizi ile çözümlenmiştir. Meta sentezin işlem basamaklarıncı incelenen bu çalışmalardan temalar belirlenmiş. Bu temalar işlenerek bilgisayar ortamında düzenlenmiştir. Bu çalışmanın analizinde makale çalışmalarına M1, M2, M3..., tez türü çalışmalara ise T1, T2, T3... kodları atanmıştır. Bu çalışmanın analizinde sırasıyla aşağıdaki adımlar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu adımlar Şekil 1’de belirtilmiştir.

Şekil 1. Meta Sentez İşlem Basamakları



Kaynak: Polat ve Ay, 2016: 55- 56.

Araştırmada elde edilen verilerin güvenilirliğini sağlamak için değerlendirmeciler arası görüş birliği yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan çalışmalar alt problemler doğrultusunda incelenerek tema ve kategoriler oluşturulmuştur. Bu tema ve kategoriler iki alan uzmanı tarafından bağımsız olarak

incelenmiş ve değerlendirmecilerin görüş birliğine vardığı veriler bulgulara alınmıştır. Araştırmada elde edilen veriler tablolara aktarılmış, tema ve kategorilerin sıklıkları frekans (f) ve yüzde (%) ile ifade edilmiştir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde sosyal bilgiler alanında değerler eğitimi hakkında yapılan çalışmaların; yayınlanma yılları, araştırma yöntemleri ve desenleri, örnekleme yöntemleriyle örneklem büyüklüğü ve hedef kitleleri, veri toplama araç ve yöntemleri, veri analizi, yayın türü, araştırma sonuçlarına ve getirilen önerilerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

1. ÇALIŞMALARIN YAYINLANMA YILLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Çalışmaların yayınlanma yılları açısından incelenmesi araştırma problemlerinden ilki olup seçilen çalışmaların *yayınlanma tarihlerini* içeren bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. İncelenen Çalışmaların Yayınlanma Yıllarına Göre Dağılımı

Yıllar	Çalışmalar	f
2010	T2,	1
2011	T18, T19, M10	3
2012	M12, M24	2
2013	T4, M1, M11	3
2014	T5, M2, M9	3
2015	T20, M15	2
2016	M20, M22, M23	3
2017	M6, M14, M16, M18,	4
2018	T8, M7, M13, M17, M25	5
2019	T9, T10, T11, T12, T13,	5
2020	T14, M4, M19	3
2021	T15, T16, M8	3
	Toplam	37

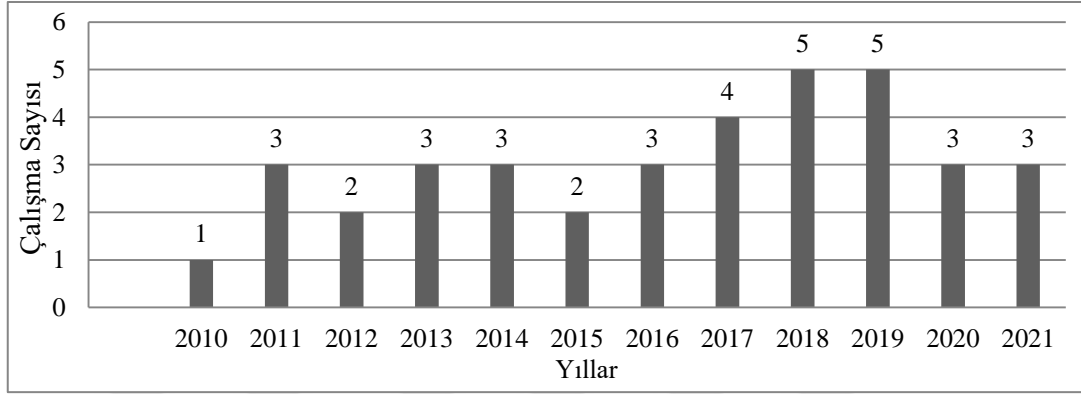
Tablo 2’de, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki değerler hakkında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi değerler eğitimi alanında son on yılda yapılan çalışmalar değerlendirmeye alınmıştır.

Tabloya göre değerler eğitimiyle ilgili çalışmaların 2010’dan sonra arttığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 2’de en fazla çalışmanın yapıldığı yıllar 2018 ve 2019 yıllarıdır. 2018 yılında dördü makale ve biri tez türünde olan beş çalışma yapılmıştır.

2019 yılında ise tamamı tez türünde olmak üzere beş çalışma yapılmıştır. En az çalışma ise 2010 yılında yapılmıştır.

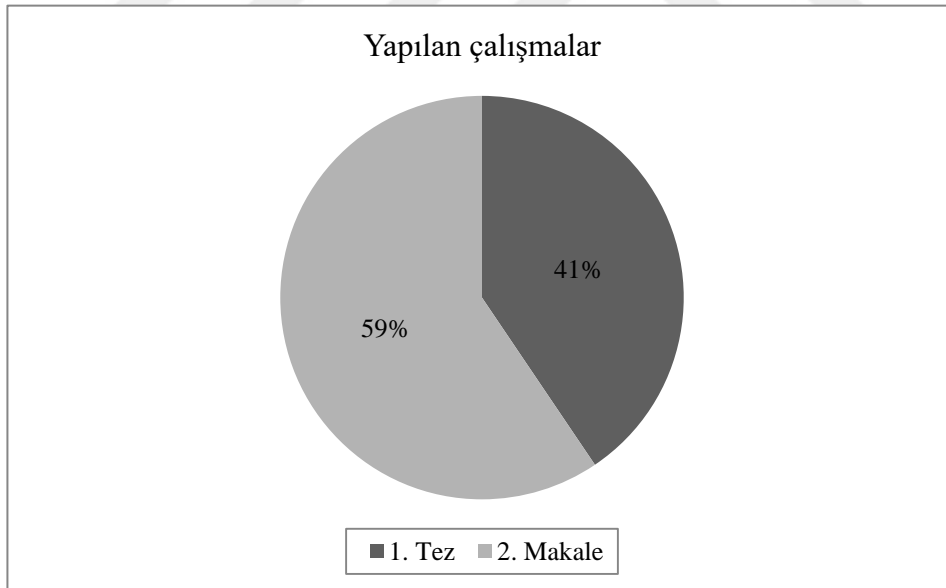
Verilen bilgilerin grafik olarak gösterimi yani çalışmaların yayınlanma yılları ve o yıllarda yapılan çalışma sayılarına Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. İncelenen Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı



Ayrıca, incelemeye alınan bu çalışmaların türlerine göre yüzdelik olarak dağılımları Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. İncelenen Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı



Şekil 3’e göre araştırmaya dâhil edilen çalışmaların dağılımları yüzde elli dokuz ile makale türünde, yüzde kırk bir ile tez türünde çalışmaları içermektedir.

2. ÇALIŞMALARDA KULLANILAN ARAŞTIRMA YÖNTEM VE DESENLERİ

Bu bölümde araştırma problemlerinden ikincisi olan incelenen çalışmaların araştırma yöntemlerini ait bulgulara yer verilmektedir. Sosyal bilgiler eğitimi alanındaki değerler ve değer eğitimi konu alan çalışmaların otuz dördü nitel yöntemlerle, sekizi

nicel yöntemlerle ve üçü ise karma yöntemle yazılmış toplamda ise kırk beş araştırmaya ulaşılmıştır. Bulunan çalışmalar içerisindeki nicel türündeki çalışmalar, incelenen çalışmaların yöntemleri hakkında bütüncül bir fikir vermesi açısından eklenmiştir.

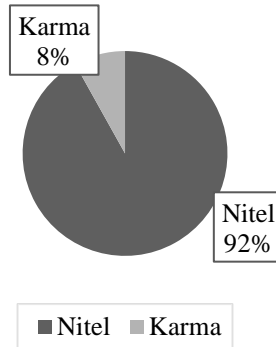
Tablo 3. Araştırma Yöntemi Açısından İncelemeye Alınan Çalışmalar

Araştırma Yöntemleri	Çalışmalar	f
Nitel	M1, M2, M4, M6, M7, M8, M9, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18, M19, M22, M23, M24, M25, T2, T4, T5, T8, T9, T10, T12, T13, T14, T15, T16, T18, T19, T20	34
Nicel	M3, M5, M21, T1, T3, T6, T7, T17	8
Karma	M11, M20, T11	3
	Toplam	45

Araştırma problemi ile alt problemlerinin yanıtlanmasında meta sentez yönteminin doğası gereği nitel ve karma yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar çalışmaya dâhil edilmiştir. Nitel ve karma yöntemlerle yürütülmüş otuz yedi araştırma bu çalışmada incelenmiştir. Çalışmalarda kullanılan yöntemlere ait bulgular Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'e bakıldığında incelenen çalışmalar üç kategoride değerlendirilmiştir. En fazla çalışmanın nitel yöntemle yapıldığını görülmektedir. Bunun dışında en az kullanılan yöntem ise karma yani nitel ve nicel disiplinlerin bir arada kullanan araştırmalardan oluşmaktadır. Yine Tablo 3'e göre ele alınan çalışmaların 37'sinin nitel yöntemi, 3'ünün ise karma araştırma yöntemini kullandığı tespit edilmiştir.

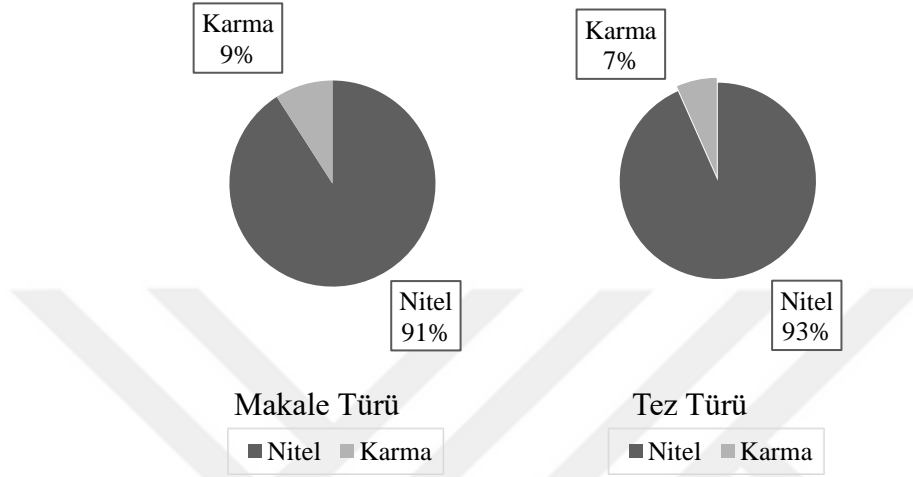
İncelemeye dâhil edilen çalışmaların kullandıkları araştırmalar Şekil 4'te verilmektedir.

Şekil 4. İncelenen Çalışmalarda Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı



İncelemeye dâhil edilen çalışmaların yüzde doksan ikisi nitel olup bu oran diğerlerine nazaran büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Şekil 4' e göre en az kullanılan tür ise yüzde sekiz ile karma yöntemlerle yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların kendi içerisindeki kullandıkları yöntemler ise Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. İncelenen Çalışmaları Türüne Göre Kullanılan Yöntemlerin Grafiği



Şekil 5'e göre her iki araştırma türünde de yani makale ve tezde en çok kullanılan yöntem nitel yöntemlerdir. En az ise karma yöntemler tercih edilmektedir. Bu da değerler ve değerler eğitimi alanındaki çalışmaların genelde nitel yöntemlerle yapıldığı sonucuna varılmıştır. İncelenen çalışmalardaki araştırma desenlerine ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Kullanılan Araştırma Desenine Göre İncelenen Çalışmalar

Araştırma Desenleri	Çalışmalar	f
Durum Çalışması	M2, M4, M6, M7, M16, M24, T8, T9, T13, T14	10
Tarama	M10, M11, M14, M15, M18, T2, T4, T5, T11, T12, T15, T16, T18,	13
Doküman İncelemesi	M1, M8, M12, M13, M20, M25, T10	7
Fenomenolojik Desen	T20, M9, M17, M19, M22, M23	6
Diğer (Temellendirilmiş Kuram)	T19	1
	Toplam	37

İncelenen çalışmaların araştırma desenlerine ait bulgular beş kategori halinde tabloda incelenmiştir. Tablo 4' e göre on üç çalışmayla en çok tarama deseninde çalışmalar yapılmıştır. Tarama ile yapılan çalışmalardan beşi makale türünde olmakla

birlikte sekizi tez tez türünde çalışmalardır. İncelemeye alınan tezlerin büyük çoğunluğun tarama çalışmasıyla yapıldığı anlaşılmıştır.

Tablo 4'e göre en çok kullanılan ikinci desen ise Durum çalışmasıdır. Altısı makale olmak üzere toplamda on çalışma, durum deseni ile yapılmıştır. Ayrıca, doküman incelemesinde altısı makale olmakla birlikte toplamda yedi çalışma; fenomenolojik alanda ise hepsi makale türünde olan beş çalışma yer almaktadır. En az kullanılan desen olarak temellendirilmiş kuram türünde yapılmıştır.

3. ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEME YÖNTEMLERİ, ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜKLERİ VE HEDEF KİTLELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların örnekleme yöntemlerine ve örneklem büyüklükleri açısından bulgular Tablo 5'da yer almaktadır.

Tablo 5. Kullanılan Örnekleme Yöntemlerine Göre İncelenen Çalışmalar

Örnekleme Yöntemleri	Çalışmalar	f
Amaçlı Örnekleme	M4, M16, M20, M23, M25, T2, T8, T12, T13, T14, T18, T19	12
Seçkisiz Örnekleme	M9, T5,	2
Gönüllülük	M6, M18, M19, M22	4
Uygun Örnekleme	M10, M14, T4	3
Ulaşılabilir Örnekleme	M11, M17	2
Basit Tesadüfi Örnekleme	T11, T20	2
	Toplam	25

İncelenen çalışmaların örnekleme yöntemlerinin gösterildiği Tablo 5'te çalışmalar altı kategoride incelenmiştir. Tablo 5'e göre incelenen çalışmalarda örnekleme yöntemi olarak en fazla amaçlı örnekleme yöntemiyle gerçekleştirildiği anlaşılmıştır.

Amaçlı örnekleme kullanan on iki çalışma arasından en fazla tez türünde yapıldığı dikkat çekmektedir. Yine Tablo 5'e göre en çok kullanılan diğer yöntemlerin gönüllülük esasına veya uygun örnekleme türünde olduğudur. Ayrıca araştırmaya dâhil edilen çalışmalardan doküman incelemesi yoluyla elde edilen çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda tercih edilen doküman türlerine ilişkin bulgulara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. İncelenen Dokümanlar Açısından Çalışmaların İncelenmesi

İncelenen Dokümanlar	Çalışmalar	f
4.5.6.ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları	M1, M8, M12, M15, M25, T10, T16	7
4.5.6.ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitap/Çalışma Kitabı	M2,	1
4.5.6.ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı	M7, M13, M24	3
4.5.6.ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Ders Kitabı	T15	1
	Toplam	12

İncelenen dokümanlara göre çalışmaların bulguları 4 farklı kategori halinde Tablo 6’da gösterilmeye çalışılmıştır. Tablo 6’ya göre, Doküman incelemesiyle yapılan araştırmaların çoğunluğu ders kitapları olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile on iki çalışmanın yedisi ders kitaplarını konu edinmiştir. Bu çalışmalardan beşi makale türünde, ikisi ise tez türündeki çalışmalardır. Bunun yanında, değerler ve değerler eğitimi araştırmak için öğretim programlarından yararlanan çalışmalar, makale türünde olan üç çalışmayla sınırlı kalmıştır. Ayrıca araştırmaya öğretmen kılavuz kitabı ile hem öğretim programı hem de ders kitabını konu edinen birer çalışma yapılmıştır.

Teze dâhil edilen çalışmaların örneklem büyüklüğü ile ilgili bulgular Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Örneklem Büyüklüğüne Göre İncelenen Çalışmalar

Örneklem Büyüklüğü	Çalışmalar	f
0-20 Katılımcı	M9, M18, M19, M23, T10	5
20-40 Katılımcı	M22, T2, T4, T12, T14, T18, T19, T20	8
40-80 Katılımcı	M17, M14, T8	3
80-120 Katılımcı	T11, M11	2
120 ve Üzeri Katılımcı	M16, T13, M6, M10, M20, T5	6
	Toplam	24

Tablo 7’ye göre en çok çalışmanın 20-40 arası katılımcı ile gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. 20-40 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmalardan yedisi tez türünde ve biri de makale türünde olup toplamda sekiz çalışmayla büyük çoğunluğun sahibidir.

Yine Tablo 7'ye göre en az çalışmanın 80-120 arası katılımıyla yapıldığı görülmektedir. 120 ve üzeri katılımıyla yapılan çalışmalar ise altıdır.

Sosyal bilgiler alanındaki değer eğitimi konu alan çalışmaların araştırma hedef kitleleri (öğretmen, öğrenci, veli, ders kitabı, öğretim programı) açısından dağılımları Tablo 8'de verilmiştir. Buna göre araştırmaya dâhil edilen çalışmaların önemli bölümünün ilk ve ortaokul öğrencileri ile yapılan araştırmalar olduğunu söyleyebiliriz. İlk ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerle toplamda on dört çalışma yapılmıştır.

Tablo 8. Hedef Kitleleri Açısından İncelenen Çalışmalar

Hedef Kitleleri	Çalışmalar	f
İlk ve Ortaokul Öğrencileri	M1, M2, M10, M24, M25, T2, T4, T5, T9, T10, T11, T12, T18, T19	14
Lisans Öğrencileri	M4, M16, M20, T8, T13,	5
Öğretmenler	M9, M11, M17, M19, T20, M22, M23, T14	8
Veli	M18,	1
Diğer (Ders kitabı, Öğretim Programı)	M7, M8, M12, M13, M15, T15, T16,	7
Karma (Öğretmen, Öğrenci, Veli)	M6, M14	2
	Toplam	37

Tablo 8' i incelediğimizde öğretmenler ve diğer olarak kategorize ettiğimiz ders kitabı/öğretim programının ikinci sırada araştırma konusu olarak tercih edildiğini görmekteyiz. Bu iki gruptan öğretmenlerle 8 çalışma, ders kitabı ve öğretim programı kategorisiyle 7 çalışma yapılmıştır. Lisans öğrencileri olan öğretmen adayları da 5 kez değerler eğitimi ile ilgili sosyal bilgiler araştırmalarına konu olmuştur. Son olarak 2 araştırmayla hedef kitlesi veli olan çalışmaların en az sayıda olduğunu söyleyebiliriz.

Okullarda değerler eğitiminin aktarıcısı öğretmenler ve alıcısı olan öğrencilerin yüksek lisans veya doktora düzeyindeki araştırmalar tarafından birçok çalışmaya dâhil edildiğini söyleyebiliriz

4. ÇALIŞMALARIN VERİ TOPLAMA YÖNTEM VE ARAÇLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde, ele alınan çalışmaların veri toplama yöntem ve araçlarına ait bulgular yer almaktadır. Buna göre, incelemeye alınan çalışmaların veri toplama yöntemlerine dair bulgular Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Veri Toplama Yöntemlerine Göre İncelenen Çalışmalar

Veri Toplama Yöntemleri	Çalışmalar	f
Doküman İncelemesi Yöntemi	M1, M2, M7, M8, M13, M15, M17, M18, M19, M24, M25, T9*, T10, T13*, T15, T16	16
Görüşme Yöntemi	M4, M6*, M9, M11, M14, M16, M20, M22, M23, T2, T4, T8, T12, T13*, T14, T18, T19, T20	18
Anket veya Ölçek Formu	M6*, M10, M12, T5, T9*, T11, T13*	7
	Toplam	41

İncelenen çalışmaların veri toplama yöntemlerinin anlatıldığı bu tabloda bulgular, üç farklı kategoride aktarılmıştır. Tablo 9’da “*” belirtilen çalışmalar birden fazla yöntemle yapıldığını ifade eder. Örneğin, T9 çalışmasında verilerin toplanmasında hem doküman incelemesi hem de Değer sınıflama formu kullanılmış olup bilgi testlerinden elde edilmiştir. Bunun yanında M6 çalışmasındaki veriler hem sıralama ölçeği hem de yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. T13 çalışmasında ise veriler veri toplama formu, doküman incelemesi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Bu nedenle araştırmaların adedi toplanda otuz yedi olması gerekirken M6 ve T9 çalışmaları iki kez, T13 çalışması ise üç defa yazıldığından frekans kırk bir olarak belirlenmiştir.

Tablo 9’a göre, seçilen çalışmalardaki verilerin, en fazla görüşme yöntemleriyle elde edildiği görülmüştür. Görüşme yöntemini tercih eden çalışmaların sayısı on yedidir. Makale türünde dokuz, tez türünde ise sekiz çalışmadaki veriler görüşme yöntemi ile toplanmıştır.

Tablo 9’a göre görüşme yönteminden sonra en çok tercih edilen yöntem, doküman incelemesidir. Doküman incelemesiyle toplanan verilerin sayısı on altı olarak belirlenmiştir. Bunun yanında verilerini anket veya ölçek formu ile toplayan çalışmaların sayısı yedidir.

Veri, toplama yöntemlerinden sonra dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise verilerin hangi araçlarla elde edildiğidir. İncelemeye alınan çalışmaların veri toplama araçlarına ait bulgulara Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10. Veri Toplama Araçlarına Göre İncelenen Çalışmalar

Veri Toplama Araçları	Çalışmalar	f
Doküman İncelemesi Formu (Yazılı ve/veya Görsel Metinler, Öğrenci Etkinlikleri vb.)	M1, M2, M7, M8, M13, M15, M17, M18, M19, M24, M25, T9*, T10, T13*, T15, T16	16
Görüşme Formu (Yapılandırılmış- Yarı Yapılandırılmış- Yapılandırılmamış)	M4, M6*, M9, M11, M14, M16, M20, M22, M23, T2, T4, T8, T12, T13*, T14, T18, T19, T20	18
Soru Formları- Bilgi Testleri ve Ölçekler	M6*, M10, M12, T5, T9*, T11, T13*	7
	Toplam	41

Veri toplama yöntemlerine göre incelenen çalışmalar üç kategoride aktarılmaya çalışılmıştır. Tablo 10'a göre araştırma verilerinin elde edilmesinde en çok görüşme formlarının veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Görüşme formunun kullanıldığı çalışma sayısı on sekizdir. Bu çalışmalar her iki yayın türünde de yani makale ve tez türünde dokuzar çalışma yapılmıştır. Tablo 10'a göre en çok kullanılan ikinci araç ise doküman incelemesi formudur. Doküman İncelemesi formuyla yapılan çalışmaların sayısı on altıdır. İncelemeye alınan çalışmaların çoğunluğu doküman inceleme formu veya görüşme yöntemlerini kullansa da araştırma konusuna uygun olarak farklı ölçme araçları da kullanılmıştır. Soru formları, bilgi testleri ve ölçeklerini kullanan çalışmaların sayısı yedidir.

Birden fazla veri toplama aracı kullanan T9 çalışmasında verilerin toplanmasında hem doküman incelemesi hem de değer sınıflama formu kullanılmış olup bilgi testlerinden elde edilmiştir. Bunun yanında M6 çalışmasındaki veriler hem sıralama ölçeği hem de yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. T13 çalışmasında ise veriler veri toplama formu, doküman incelemesi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Bu nedenle araştırmaların adedi toplamda otuz yedi olması gerekirken M6 ve T9 çalışmaları iki kez, T13 çalışması ise üç defa yazıldığından frekans kırk bir olarak belirlenmiştir.

5. ÇALIŞMALARIN VERİ ANALİZ TEKNİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde ele alınan çalışmaların veri analiz tekniklerine ait bulgular yer almaktadır. Buna göre, incelemeye alınan çalışmaların veri analiz tekniklerine dair bulgular Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. Veri Analiz Tekniklerine Göre İncelenen Çalışmalar

Veri Analiz Teknikleri	Çalışmalar	f
İçerik Analizi	M4, M6, M7, M8, M9, M12, M15, M17*, M19, M23, M25*, T2*, T8, T9, T13, T14, T16, T20	18
Betimsel Analiz	M2, M14, M17*, M18, M20, M22, T2*, T4, T5, T12,	10
İstatistik Testleri (Betimsel, Fark, İlişki ve Tahmin İstatistiği)	M10, M11, M16, T11,	4
Tümevarım Analizi	M1, M24, M25*	3
Doküman Analizi	M13, T10, T15, T18, T19	5
	Toplam	40

Tablo 11’de “*” işareti ile gösterilen çalışmalardaki veriler, birden fazla verilerin analizi birden fazla yöntemle analiz edilmiştir. Bu yüzden toplam frekans incelenen araştırma sayısından fazladır.

Veri analiz tekniklerine göre çalışmaların bulgularını içeren Tablo 11’deki veriler beş kategoride incelenmiştir. Tablo 11’e göre incelenen çalışmalardaki verilerin çoğunluğunun içerik analizi ile gerçekleştirildiği görülmektedir. İçerik analizi tekniği ile çözümlenen çalışma sayısı on sekiz olup bu çalışmalardan on biri makale türünde ve yedisi tez türünden oluşmaktadır.

Tablo 11’e göre en çok kullanılan bir diğer teknik ise betimsel analiz olmuştur. Betimsel analizin kullanıldığı çalışma sayısı on olup altısı makale, dördü tez türündedir. Bunun yanında doküman analizi tekniğini kullananların sayısı beş olup biri makale dördü tez türündeki çalışmalardır.

Son olarak, istatistik testleri ve tümevarım analizi teknikleri en az kullanılanlardır. İstatistik testleriyle çözümlenen çalışma sayısı dört, tümevarım analizi ile çözümlenenlerin sayısı ise üçtür. Birden fazla veri analiz tekniği kullanan çalışmalardan M17 çalışmasındaki veriler hem içerik analizi hem de betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Bunun yanında M25 çalışmasındaki veriler ise hem içerik analizi hem de tümevarım analizi ile çözümlenmiştir. T2 çalışmasında ise veriler içerik analizi ve

betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Bu nedenle araştırmaların adedi toplamda otuz yedi olması gerekirken M17 ve M25, T2 çalışmaları iki kez yazıldığından frekans kırk olarak belirlenmiştir.

6. ÇALIŞMALARIN SONUÇLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

İncelenen çalışmaların sonuçları incelendiğinde dört kategori ortaya çıkmıştır. Bu kategoriler; ders materyalleri (kitaplar, kılavuzlar ve öğretim programları), öğrenciler, eğitim planlamacıları ve veliler şeklindedir. Bu kategorilere ait bulgular aşağıda verilmiştir. Tablo 12’de ise bu bulguların kategorilere göre dağılımları gösterilmiştir.

i. Ders Materyalleri (Kitaplar, Kılavuzlar, Öğretim Programlar)

- Sosyal bilgiler dersi ve öğretim programı değerler eğitiminin yerinin etkili vatandaş geliştirme önemli olduğu görülmüştür. (M10, T14)
- 4. ve 5. Sınıf ders kitaplarında hoşgörü değerine daha fazla önem verdiği anlaşılmıştır. (M1)
- Ders kitapları değerler eğitimi açısından yetersiz olduğu, farklı sınıf düzeylerindeki değer açıklamalarının aynı olduğu ve bilgilerin yaş düzeylerine göre yazılmadığı tespit edilmiştir. (M2, T2, T16, T20)
- 6. Sınıf ders kitaplarındaki en çok bilimsellik, bağımsızlık, adil olma; en az ise vatanseverlik, kültürel mirasın korunması ve aile birliğine önem verme değerlerinin işlendiği görülmüştür. (M15, M24)
- Öğretilecek değerler arasından en çok saygı, sevgi, dürüstlük, yardımseverlik, hoşgörü, sorumluluk ve duyarlık değerleri ön plana çıktığı anlaşılmıştır. (M4, M14, M24, T8, T10, T15)
- 2018 öğretim programında değerler artmasında rağmen değer açıklamalarına daha az yer verilmiştir. (M25)
- İncelemeye alınan Türküye, Abd ve Fransa’nın Sosyal Bilgiler Öğretim Programları birbirine benzediği sonucuna ulaşılmıştır. (T9)
- 4 ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında en çok bilimsellik en az ise dayanışma ve hoşgörü değerinin işlendiği tespit edilmiştir. (M1)
- 4. ve 5. Sınıf kademesinde değerlerin daha çok görsel materyallerle anlatılmaya çalışılmıştır. (M8)

- Türkiye’de; sıklıkla evrenselcilik-ilgi ve güvenlik-toplumsal, ABD (New York)’da geleneksellik, Fransa’da ise evrenselcilik-ilgi, uyma-kişilerarası değerlerinin kullanıldığı anlaşılmıştır. (T9)

- Türkiye’de sıklıkla değer analizi ve telkin yaklaşımı, ABD ve Fransa’da ise değer açıklama yaklaşımı tercih edildiği belirlenmiştir. (M13)

- Saygınlık ve alçakgönüllülük Türkiye, ABD ve Fransa’nın Öğretim programında en az veya hiç rastlanmadığı görülmüştür. (M13)

- İlk ve ortaokul düzeyindeki ders kitaplarında etkinlik sayıları birbirinden farklı olduğu ve etkinlik sayılarının yetersiz görüldüğü (M8, M12)

- 6. ve 7. Sınıf ders kitaplarındaki etkinliklerde en çok iki yaklaşım telkin ve değer analizi dikkat çekmekte (M12)

- Öğrenciler vatansızlık değerine karşı tutumlarının olumlu olup ön planda tuttukları sonucuna ulaşılmıştır. (M10)

- Sosyo-ekonomik düzey açısından iyi okullarda öğrenim gören öğrencilerin kültürel değerlere karşı tutumlarının daha olumlu oldukları belirlenmiştir. (M10)

ii. Öğrenciler

- Öğretmen adayları, değerleri etkili biçimde kazandırabileceklerine inandığı belirlenmiştir. (M4, M20)

- Öğretmen adaylarının öğretilen değerleri farklı anlamlandırdığı ve bazı değerleri ön planda tuttuğu. (M4, M19)

- Öğrenciler en çok Tarihsel Mirasa duyarlılık değerini, en az da Doğal çevreye duyarlılık değerini kazandığı anlaşılmıştır. (T5, T19)

- Sosyal Bilgiler öğretmen adayları öğretilmesi gereken değerlerin başında adil olma ve özgürlük değerlerinin olması gerektiğini söylemişlerdir. (M16)

- Öğrenciler, Sorumluluk sahibi olma değerini tam olarak içselleştiremedikleri anlaşılmıştır. (T18)

- Öğrenciler, adalet, dürüstlük ve sevgi değerlerine öncelik verdikleri anlaşılmıştır. (T8, T18)

- Sosyal bilgiler öğrencilerinin en yüksek düzeyde tarihsel mirasa duyarlılık ve kültürel değerleri koruma ve geliştirme değerlerini kazanırken, doğal çevreye duyarlılık değerini en düşük düzeyde kazandıkları anlaşılmıştır. (T5)

- Değerler eğitiminde öğrencileri olumsuz yönde etkileyen unsurlar olarak aile baskısı, medyanın olumsuz etkileri, ergenlik dönemi, akran sorunları, sınav kaygısı ve bilgisayar oyunlarının ön plana çıktığı anlaşılmıştır. (M18, T20)

- Öğrencilerin değerleri kazanmada saygı ve vatanseverlik değerlerinde nasihat verildiğini söylemektedir. (M6)

- Lisans düzeyinde değerler eğitimine yönelik derslerin yetersiz olduğu görülmüştür. (M20)

- Öğrencilerin en zor kazandığı değerler arasında sorumluluk, empati ve dürüstlük; en kolay ise yardımlaşma, vatanseverlik, sevgi, saygı değerini kazanmaktadır. (T12)

iii. Eğitim Planlamacıları

- Program ve değerlere ilişkin seminer düzenlenmediği, öğretmenlerin değerleri ve değer yaklaşımlarını tam olarak tanımadığı anlaşılmıştır. (M9, T4)

- Sosyal bilgiler öğretmenleri ders içi etkinliklerinde en çok sorumluluk değerini, en az ise barış ve dayanışma değerleri hakkında etkinlik düzenledikleri belirlenmiştir. (T4)

- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretilmesi konusunda ilk üç sıraya koyduğu değerler; adalet, dürüstlük ve sevgi, son üç sırada kalan değerler ise; estetik, tasarruf ve bilimsellik olmuştur. (M6, M17)

- Öğretmenlerin çoğunluğunun etkinlikleri zamanında yaptığı, değer eğitiminde telkin, model olma ve değer aydınlatması gibi değer yaklaşımlarını tercih ettiği görülmüştür. (M11, T4, T12)

- Değer kavramının öğretmenler tarafından farklı anlamlar taşıdığı ve değerlerin toplumlar için hayati önem taşıdığına kanaat getirilmiştir. (T14)

- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer öğretimine yönelik tercih ettiği yöntemlerin ağırlıklı olarak geleneksel ve öğretmen merkezli olduğu görülmektedir. (M17)

- Genel olarak değerler eğitiminde müfredatının ve uygulamalarının zayıf veya eksik görüldüğü belirlenmiştir. (M17, T2)

- Sınav odaklı eğitim sisteminin değerler eğitimini geri plana ittiği belirlenmiştir. (M19)

- Sosyal bilgiler öğretmenleri değer eğitiminde yaşadıkları sorunları kısaca aile, müfredat, sosyal çevre, okul kaynaklı olduğunu dile getirmişlerdir. (T14)

- Daha önce değerler eğitimi hususunda kurs veya seminer alan öğretmenlerin değerler eğitiminde daha başarılı oldukları anlaşılmıştır. (T11)
- Öğretmenler değerler eğitiminde en çok ders kitabı ve akıllı tahtayı kullandığı belirlenmiştir. (M19)
- Öğretmenler derste daha çok saygı, hoşgörü dürüstlük, adil olma ve vatanseverlik değerleri üzerinde durduğu görülmüştür. (M6, M14, M19, M23)
- Değer öğretiminde günlük hayattan verilen örnekler, öğrencilerin konuyu algılamasında yararlı olduğu anlaşılmıştır. (M19)
- Değerler eğitiminde kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre daha duyarlı olduğu anlaşılmıştır. (T11)
- Öğretmenlerden genellikle akademik başarıyı destekleyecek yönde değerler kazandırılması beklenmektedir. (M14)
- Değerler eğitimi uygulamalarının yetersiz görüldüğü belirlenmiştir. (T19)
- Öğretmenlerin değerler eğitiminde en çok soru cevap veya drama yöntemini tercih ettikleri anlaşılmıştır. (T20)
- Değerler eğitiminde öğretmenin rol model olmasının önemli olduğu görülmüştür. (M9, M11, M14, T12, T20)
- Öğretmenlerin değerler eğitiminde farklı yöntem ve teknikleri izlemesinin faydalı olacağını söylemişlerdir. (M22, T2)

iv. Veliler

- Sosyal bilgiler dersi değerler eğitiminde paydaş olarak ailenin önemli olduğu anlaşılmıştır. (M2, M9)
- Değerler eğitiminde önemli rolü olan ailenin okul ile iş birliğinin gereğinden az veya eksik olduğu görülmüştür. (M23)
- Değerlerin kazanılmasında ailenin örnek davranışlar sergileyip tutarlı olmaları öğrencilerin kazandıkları değerleri davranışa dönüştürmesinde etkili olduğu anlaşılmıştır. (M18)
- Ailede kazanıldığı düşünülen başlıca değerler, saygı, sevgi, dürüstlük, yardımseverlik ve hoşgörü değerleridir. Diğer yandan misafirperverlik ve dayanışma değerlerinin ailelerce çok az sayıda önemsenmediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (M6, M14)
- Öğretim programındaki değerlerin yalnız okulda değil ailede de verilmesi gerektiğini anlaşılmıştır. (T2, T8)

Tablo 12. Sonuçlarına Göre İncelenen Çalışmalar

Kategoriler	Çalışmalar	f
Ders Materyalleri (Kitaplar, Kılavuzlar, Öğretim Programlar)	M1, M2*, M4*, M8, M10*, M12*, M13, M14*, M15, M24, M25, T8*, T9, T10, T14*, T15, T16, T19*, T20*	19
Öğrenciler	M4*, M6*, M18*, M19*, M20, T5, T8*, T12*, T18*, T19*, T20*, M16,	12
Eğitim Planlamacıları	M6*, M9*, M11, M12*, M14*, M17, M19*, M22, M23*, T2*, T4, T11, T12*, T14*, T17, T18*, T19*, T20*	18
Veli	M2*, M6*, M9*, M14*, M18*, M23*, T2*, T8*	8
	Toplam	57

Tablo 12’de “*” işareti ile gösterilen çalışmalardaki sonuçlar birden fazla kategoride getirildiğini ifade etmektedir. Bu yüzden toplam frekans incelenen araştırma sayısından fazladır.

İncelenen çalışmaların sonuçlarının içerdiği Tablo 12’deki bulgular dört farklı kategoride incelenmiştir. Tablo 12’deki verilere göre incelenen çalışmalarda en fazla ders materyalleri kategorisine ait sonuçlar olduğu görülmektedir. Ders materyalleri kategorisinde en fazla ders kitaplarının değerler yetersiz, eksik veya dağılımdaki orantısız olduğu; birkaç değerın ön planda tutulduğu gibi sonuçlar dikkat çekmektedir. Ders materyalleri kategorisinde on biri makale ve sekizi de tez türünde olan on dokuz çalışmanın sonuç verdiği belirlenmiştir.

Tablo 12’de en çok sonuç getirilen bir diğer kategori eğitim planlamacıları kategorisidir. Bu alanda değer öğretimini olumsuz yönde etkileyenler arasında ergenlik dönemi, sınav kaygısı ve bilgisayar oyunlarının ön plana çıktığı dikkat çekici sonuçlar arasındadır. Bu kategoride on sekiz çalışmanın sonuç getirdiği bilinmektedir. Sonuçlara bakıldığında en az sonuç getirilen kategori veli kategorisidir. Bu kategoride toplamda sekiz çalışma sonuç üretmiştir.

7. ÇALIŞMALARIN ÖNERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sosyal bilgiler alanında değer eğitimi kapsamında yapılan araştırmaların önerileri incelendiğinde bu önerilerin altı kategori altında toplandığı görülmüştür. Ders materyalleri (kitaplar, kılavuzlar ve öğretim programları), Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), öğretmenler, veli, araştırmacılar ile iş birliği kategorilerinden oluşmaktadır. Bu kategorilere ait öneri cümleleri ve içerdiği çalışmalar

aşağıda belirtilmiştir. Ayrıca önerilerin kategorilere göre dağılımları ise Tablo 13'te gösterilmiştir.

i. Ders Materyalleri (Kitaplar, Kılavuzlar, Öğretim Programları)

- Ders kitaplarındaki değer içeriklerinin olumsuz ve kavram karmaşasına yol açabilecek sözlerden arındırılması ve yeniden düzenlenmesi beklenmektedir. (M2, M7, T16)

- Ders kitaplarının içeriğinin değerlere yer verilme oranı ve değerler eğitimi yaklaşımlarına uygunluğu bakımından yeniden değerlendirilmesi istenmektedir. (M12, M15, M16, M20, T9)

- Değerlerin ünitelere dağılımı oransız olduğu, öğrencilerin algı ile sınıf seviyelerine uymadığı ve içeriklerin yetersiz olduğu gözlenmiştir. (M2, T10)

- Diğer ülkelerin öğretim programlarında olduğu gibi değerlerin niçin öğretildiğine dair içeriklerin hazırlanması istenmektedir. (M13)

- Öğretim programındaki değerler bölümüne hangi değer neden öğrenilmelidir sorusuna açıklık getirecek açıklamalara yer verilmelidir. (M13)

- Öğretim programındaki değerlerin açık bir şekilde ifade edilmesi, saygı, sevgi, duyarlılık gibi bazı değerlerin; kültüre ve sanata saygı, farklılıklara saygı, doğal çevreye duyarlılık ya da kültürel mirasa duyarlılık şeklinde açıkça belirtilmesi bireylerden beklenenleri daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır. (M7)

- 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan değerlerin dağılımları tekrardan göz geçirilebilir. (M8)

- Ölçme - değerlendirme bölümlerinde ve etkinliklerde değer ifadelerinin daha fazla yer alması sağlanabilir. (M8)

ii. YÖK/MEB

- Sosyal bilgiler dersi değerlerin eğitimi konularının hazırlanmasında alan uzmanlarından yardım alınması istenmektedir. (M2, M12, M25)

- Değerler eğitimi işlevselliğini arttırmak için ailelere eğitim verilebilir. (M9)

- Değerler eğitimi etkinliklerinin artırılması, uygulamada etkili biçimde yürütülmesine elverişli ortamların oluşturulması imkânların geliştirilmesi istenmektedir. (T8, T10, T14, T15, T19, T20)

- Öğretmenlerin değer eğitimi ne tür yöntem ve tekniklerle ve nasıl öğreteceklerini bilmesi için değer eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim verilebilir. (M9, M11, T2, T4, T11, T19, T20)

- Değerler eğitimi müfredatındaki etkinliklerin artırılması, bilişsel ve duyuşsal eğitimlerin bir arada düzenlenip verilebilir. (M10, M12, T14)
- Bilimsellik değeri ortaokul düzeyine alınabilir, alt kademelerde hoşgörü değerine daha fazla önem verilebilir. (M1)
- Öğretmenlerin alandaki yetkinliğini artıracığından yüksek lisans ve doktora programlarına yönlendirilebilir. (T11, T13)
- Eğitim fakültelerindeki öğretmen adaylarına değerler eğitimi ve nasıl öğretilmesi gerektiği hakkında dersler verilebilir. (M16, M20, T2, T8, T14, T15)
- Öğretilmesi istenen değerlerin niçin ve nasıl verileceğine dair açıklamalar programda açık bir şekilde belirtilmesi değerler eğitimi için daha yararlı olabilir. (M13, T2, T12)
- Sosyal bilgiler dersinin ders saatinin artırılabilir. (T4, T12)

iii. Öğretmenler

- Öğretmenler değer eğitiminde uygulamalı etkinliklere yer vermeli, teknolojiyi ve görsel araç-gereçleri kullanabilir. (M4, T8, T18)
- Değerler eğitiminde öğretmenlerin rol model olması ve değer eğitiminde farklı yöntem ve tekniklerden yararlanabilir. (M4, M14, M22, T4, T8, T12, T18, T20)
- Yeni öğretim yılı başlamadan öğretmenlerimizin ders kitaplarını incelemeleri ve eksik veya hatalı kısımları bildirmeleri ve o noktalara önlem almaları beklenmektedir. (T15)
- Öğrencilerin değerler eğitimindeki etkinliklerde daha fazla rol verilebilir. (M10)
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitiminden beklentileri öğrenciler üzerinde disiplin sağlama yönündedir. (T18)
- Öğretmenler, değerler eğitimi uygulamalarında öğrenme alanlarına göre öğrencilerle çeşitli projeler, etkinlik veya afiş oluşturulabilir. (T10, T18,)
- Sosyal bilgiler öğretmenleri değerler eğitiminin daha etkili olması için değerlerin yaparak ve yaşayarak öğretilmesini önermişlerdir. (T4)
- Öğrencilerde çevreyi koruma bilincini yerleştirmek için, derslerde kitap, gazete veya dergi gibi yayın organları oluşturulabilir. Okullara yakın çevreler temizlenebilir, ağaç dikme gibi gönüllü çalışmalar organize edilebilir. (T5)
- Öğrencilere çevre sorunlarının çözümünde bireysel sorumluluk almanın gereğini anlatan çevre eğitimleri verilebilir. (T5)

iv. Veli

- Değerler eğitiminde velilerin desteği alınmalıdır. (M14, M9, T12)
- Öğrencilerin değerleri davranış dönüştürmesinde aileler davranışlarında tutarlı olabilir. (M18)
- Aileler değerler eğitimi hakkında bilinçlendirilmeli ve değerlerin kazanılmasında ailelere sorumluluk yüklenebilir. (M17, M18, M23, T2, T18)

v. Araştırmacılar

- Ders kitaplarının değer eğitimindeki etkililiği ile değerlerin davranışa dönüştürülmesine dair çalışmalar yapılabilir. (M4)
- Değerler eğitiminin etkinliği ile ilgili olarak öğrenci ve velilerinin görüşleri alınabilir. (M10)
- Değerler eğitiminde sınıf dışı etkenlerin araştırıldığı bir çalışma yapılabilir. (T19)
- Öğrencilerin değerleri öğrenmeleri ve içselleştirmeleri açısından etkinliğinin araştırılıp, değerleri tek ve uygulamalı olarak ele alınabilir. (T18)
- Doğal çevreye duyarlılık değerinin kazanılmasına ilişkin öğrencilerin yönelik uygun davranışların sergilenip sergilenmediği ortaya koyulabilecek gözleme dayalı nitel araştırmalar yürütülebilir. (T5)
- Ailelerin eğitim düzeylerinin öğrencilerin değerlere karşı tutumlarını belirlemeye dönük araştırmalar yapılabilir. (M2)
- Sosyal çevre, sosyal medya ve teknolojinin barındırdığı olumsuz sonuçları değer eğitimini olumsuz etkilemektedir. Bu açıdan öğrenci, sosyal medya ve teknolojinin değer eğitimine etkileri araştırılmalıdır. (T14)
- Değerlerin dış değişkenlerle ilgili (fiziki koşullar, aile, arkadaş) kapsamlı çalışma yapılabilir. (M1)
- Medyanın değerler eğitimine etkisi araştırılabilir. (T20)

vi. İş birliği ve Katılım

- YÖK- MEB ve kitle iletişim araçlarıyla ve ailelerle olan iş birliğinin geliştirilmesi. (M9, M10, M14, M18, M19, M23, T2, T4, T11, T12, T14, T15, T19, T20)
- Değerler eğitimi konusunda öğretmen- aile- okul idaresi iş birliğinin artırılması desteklenebilir. (M9, M14, T4, T11)

Tablo 13. Önerilerine Göre İncelenen Çalışmalar

Kategoriler	Çalışmalar	f
Ders Materyalleri (Kitaplar, Kılavuzlar, Öğretim Programlar)	M1*, M2*, M7, M8, M12*, M13, M15, M16*, M20*, T9*, T10, T16*, T20*	13
YÖK/MEB	M1*, M2*, M9*, M10*, M11, M12*, M13, M14*, M16*, M20*, M25, T2*, T4*, T8*, T9*, T11*, T12*, T13, T14*, T15*, T16, T18*, T19*, T20*	24
Öğretmenler	M2*, M4*, M6, M9*, M14*, M22, T4*, T5*, T8*, T10, T11*, T12*, T15*, T18*, T20*	15
Veli	M9*, M14*, M17, M18*, M23, T2*, T12*, T18*	8
Araştırmacılar	M1*, M2*, M4*, M6, M10*, M18*, T5*, T9, T13, T16, T18*, T19*, T20*	13
İş birliği ve Katılım	M4*, M9*, M10*, M14*, M18*, M19, M23, T2, T4, T8*, T11*, T12*, T14**, T15*, T19*, T20*	16
	Toplam	89

Tablo 13’de “*” işareti ile gösterilen çalışmalardaki sonuçlar birden fazla kategoride getirildiğini ifade etmektedir. Bu yüzden toplam frekans incelenen araştırma sayısından fazladır.

Çalışmaların önerilerine göre bulguları içeren Tablo 13’teki veriler altı kategori halinde aktarılmıştır. Tablo 13’e göre, en fazla önerinin YÖK/MEB kategorisinde sunulduğu görülmektedir. YÖK/MEB kategorisinde sunulan önerilerin on biri makale ve on üçü tez türünde olup toplamda yirmi üç çalışma bu kategoride öneri sunmaktadır. Öğretim programı, ders kitapları veya değerler eğitimi müfredatının tekrardan düzenlenmesi ve içeriklerinin konunun uzmanlarınca değerlendirilmeye alınması önemli öneriler arasındadır. Bu iş birliği ve katılım kategorisi ile öğretmenler kategorisinin sonuçları dikkat çekmektedir. Öğretmenler kategorisinde öğretmenlerin rol model olması, değer eğitiminde farklı türde yaklaşımları kullanması ve etkinlikleri teknoloji ile birleştirerek öğrenciye sunmalı ifadeleri ön plana çıkanlardır. İş birliği ve katılım kategorisinde yedisi makale olmakla birlikte toplamda on altı öneri sunulmuştur. Bu alanda YÖK ve MEB’in iş birliği içerisinde olması, ders kitaplarında ve öğretim kitaplarındaki yetkinliğini artıracığı ve toplum bilincine yön veren medyanın öğretim kurumları ile iş birliği yapılabilir, şeklindeki ifadeler öne çıkmaktadır.

Tablo 13’te veli ve araştırmacılar kategorilerinde de öneriler mevcuttur. Veli kategorisinde beşi makale olmak üzere toplamda sekiz öneri sunulmaktadır. Bu alanda “Veli öğrenim düzeyinin ve davranışlarındaki tutarlılığın öğrencinin değer edinmelerinde olumlu katkıları olabilir.” ifadesi birçok çalışma tarafından önerildiği

tespit edilmiştir. Tablo 13’te araştırmacılar kategorisinde altısı makale olmak üzere toplamda on üç öneri sunulmuştur. ‘‘Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimindeki etkinliği, davranışa dönüştürme ve sürekliliği sağlamadaki tutarlılığı ile fiziki koşullar, aile arkadaş gibi değişkenlerin dikkate alındığı kapsamlı bir çalışma yapılması’’ önerisi birden fazla çalışmada yer edinmiştir.



TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sosyal bilgiler alanında değerler eğitimi hakkında 2010 ve 2021 yılları arasında yayınlanan makale ve tezler araştırma problemleri çerçevesinde incelenerek, söz konusu bilimsel yayınların sonuçları sentezlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ve literatürdeki bilgiler ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma örneklemine alınan çalışmalar *yayınlanma tarihleri* açısından incelendiğinde sosyal bilgiler eğitiminde değerler eğitimi hakkında yapılan çalışmalarda 2010 yılından sonra artış olduğu görülmektedir. Bu artış günümüze yaklaştıkça yoğunlaşmakta ve sosyal bilgiler eğitiminde değerler eğitimi hakkında yapılan çalışmalar 2018 ve 2019 yıllarında en yüksek sayıya ulaşmaktadır. Bu durumun sebebi değerlerin 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ilk kez geniş şekilde kendine yer bulması ve 2018 programında da bu durumun devam etmesi olabilir. Nitekim sosyal bilgiler alanında değerler üzerine yapılan pek çok araştırma (Şahin, K. H, 2010; Coşkun, 2011; Öğretici, 2011; Cüro ve Gömleksiz, 2011; Ersoy ve Şahin, 2012; Merey, Kuş ve Karatekin, 2012; Varol, 2013; Merey, Kuş ve Karatekin, 2013; Aran ve Demirel 2013; Aydın, 2014; Seydi, 2014; Çelikkaya ve Filoğlu, 2014; Albayrak, 2015; Şahin ve Katılmış, 2016; Karasu Avcı, 2016; Aslan, 2016; Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2017; Yıldırım, Becerikli ve Demirel, 2017; Ulu Kalın, 2017; Nalçalıcı, Beldağ ve Özdemir, 2017; Kınacı, 2018; Otuz, Görkaş- Kayabaşı ve Ekici, 2018; Kafadar, Özümk ve Katılmış, 2018; Ünlü ve Kaşkaya, 2018; Çelikkaya ve Kürümlüoğlu, 2018; Kafadar, 2019; Güçlü, 2019; Taş, 2019; Yalçın, 2019, Çengel, 2019; Pırnaz, 2020; Ezer ve Kınacı, 2020; Dere ve Yavuzay, 2020; Ceviz, 2021; Horuzoğlu, 2021; Erbaş, 2021) değerlerin 2005 programı ile araştırmaların konusu olmaya başladığına vurgu yapmaktadır. Bu zaman diliminde değer eğitimine daha fazla önem verilmeye başlanması da bu durumda etkilidir (Akbaş, 2011).

Araştırma yöntemlerine ve desenlerine dair elde edilen bulgulara göre, sosyal bilgiler alanında incelenen değer eğitimi çalışmalarında en fazla nitel yöntemin tercih edildiği anlaşılmıştır. Bu konuda benzer bir sonuç ortaya koyan Karataş (2015), sosyal bilgilerde insanı dolayısıyla da toplumları ilgilendiren olguları veya davranışları incelemede ve anlamlandırmada nitel yöntemlerin en çok tercih edildiğini, kullanımın ise giderek arttığından bahsetmektedir. Araştırmalarda en az tercih edilen yöntem ise karma yöntemlerin kullanıldığı çalışmalardır. Bu duruma değer eğitiminde nicel

araştırma yöntemlerini kullanmanın zor olmasının da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Nitel araştırmalarda tarama yöntemleri ve durum çalışması, en fazla kullanılan desenler arasındadır. İncelenen çalışmalarda en az tercih edilen desen temellendirilmiş kuramdır.

Bu çalışmada incelenen araştırmalar *örnekleme yöntemleri ve örneklem büyüklükleri* açısından incelendiğinde en fazla amaçlı örneklemin tercih edildiği anlaşılmıştır. Değerler eğitiminin doğası düşünüldüğünde amaçlı örneklemin araştırmalarda sıklıkla kullanılması beklenen bir durumdur. Çünkü değerler eğitimi araştırmaları belirli bir hedefe veya kitleye dönük olarak yapılmaktadır. Bu durum nitel yöntemlerin benimsendiği çalışmalarda amaçlı örneklemin sıklıkla tercih edilmesiyle bağlantılı olabilir (Karataş, 2015). Diğer taraftan incelenen dokümanların bulgularına göre en çok 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının konu alındığı belirlenmiştir. Örneklem büyüklükleri açısından bulgular incelendiğinde en fazla 20 ila 40 katılımcı arasında yapılan çalışmalar ön plandadır. Bu bilgilere bakarak sosyal bilgilerde değerler eğitimi alanında yapılan çalışmaların çoğunlukla ders kitaplarının incelendiği (doküman incelemesi), en fazla da öğrencilerin konu edinildiği çalışmalar olduğu söylenebilir. Çalışmaya dâhil edilen otuz yedi araştırma incelendiğinde öğretim programı ile ders kitaplarını birlikte inceleyen sadece iki çalışma yapılmıştır.

Araştırmalar *hedef kitleleri* açısından incelendiğinde elde edilen bulgulara göre çalışmaların çoğunluğu ilk ve ortaokul öğrencilerini hedef aldıkları belirlenmiştir. Hedef kitle açısından öğretmen görüşlerinin değerlendirildiği çalışmalar da dikkat çekici olduğu söylenebilir. Eğitim materyallerinin (ders kitabı, öğretim programı) hedefe alındığı çalışmalar da oldukça yüksek bir değerde karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen bulgulara bakarak çalışmaların büyük çoğunluğunun öğrenci, öğretmen veya ders materyalleri ile yapıldığı bilinen bir gerçektir. Araştırmalara en az konu olan hedef kitlesi ise veli görüşlerinin değerlendirildiği ve öğretmen, öğrenci ve veliyi birlikte ele alan araştırmalardır. Bu bilgiler ışığında eğitimin saç ayağı olarak nitelendirilen öğrenci-öğretmen ve veli üçgeninde yapılan araştırmaların sayısı bir hayli azdır.

Araştırmalarda kullanılan *veri toplama yöntem ve araçları* incelendiğinde en fazla on sekiz çalışmayla görüşme yöntemi ve on altı çalışmayla doküman incelemesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu verilerin ise doküman incelemesi formu veya görüşme formu ile toplandığı belirlenmiştir. Bu oran, çalışmaya dâhil edilen araştırmaların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Görüşme formları veya doküman incelemesi formlarının bu denli çok kullanılmasının nedeni ise sıklıkla ders kitaplarının

incelenmesi ile öğrenci, öğretmen ve velilerle yapılan görüşmeler yoluyla veri toplanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çakmak ve Taşkiran'da (2020) sosyal bilgiler alanında yapılan çalışmaların nitel yöntemlerle ve doküman analizi ile toplandığına dair benzer bir sonuç elde etmiştir. Yine Kan (2022), yaptığı çalışmasında incelenen araştırmaların en çok doküman incelemesinin kullanıldığını söylemektedir.

Araştırmaların *veri analiz teknikleri* açısından incelenmesi sonucunda çalışmaların en fazla içerik analizi ile çözümlendiği tespit edilmiştir. İncelenen çalışmalarda içerik analizinin kullanıldığı on sekiz çalışma çoğunluğu teşkil ettiği de söylenebilir. Çözümleme olarak içerik analizini kullanan çalışmalardan (M17 ve T2) deki veriler aynı zamanda betimsel analiz ile ve M25 ise Tümevarım analizi ile çözümlendiği bilinmektedir.

Araştırmaların *sonuçları* incelendiğinde elde edilen bulgulara bakılarak kategoriler oluşturulmuştur. Buna göre; ders ve materyallerin değerler eğitiminde önemli görüldüğü fakat materyallerin eksik veya yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin öğretmen ve veliler tarafından tam olarak bilinmediği dolayısıyla genel bir bilgi yetersizliği göze çarpmaktadır. Kan (2022), çalışmasında bu duruma değinerek öğretmen ve ailelerin eğitimdeki yetersizliğinin etkili bir faktör olduğunu vurgular. Yine hizmet içi yapılan değerler eğitimi seminerlerinin yetersizliği göze çarpmaktadır. Bu durum, Aykaç'ın (2007) ile Yıldız ve Kılıç'ın (2018) yaptıkları çalışmanın sonuçları buna benzerlik göstermiştir. Ayrıca Baysal (2009) çalışmasında öğretmenlere yönelik değer eğitimi seminerlerinin yetersizliğini dile getirerek seminer alan öğretmenlerin daha başarılı olduğunu, bu yüzden de seminerlerin önemli olduğunu dile getirir. Değerlerin ders kitaplarına göre dağılımında sınıf düzeylerinin dikkate alınmadığı veya ders kitaplarındaki değerlerin orantılı bir şekilde dağıtılmadığı araştırmadan elde edilen bir başka sonuçtur. Yıldız ve Kılıç (2018) çalışmalarında buna benzer sonuca ulaşmış ve değerlerin sınıf düzeylerine göre düzenlenmediğini dile getirmektedir. Değerler eğitiminde saygı, sevgi, dürüstlük, yardımseverlik, hoşgörü, sorumluluk ve duyarlık değerlerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu sonuç, Tural ve Gürgil'in (2012) çalışmasındaki bulgularla örtüşmektedir. Öğretmen adaylarının geneli değerler eğitimi çerçevesinde aktarılacak değerleri etkili bir biçimde kazandırabileceklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Şahin ve Katılmış'ın (2016) çalışmasında da sosyal bilgiler dersinde verilmesi gereken değerleri öğretmen adaylarının genelinin öğrencilere etkili bir biçimde kazandırabileceklerini düşündükleri belirtilmiştir.

Öğrencilerin değerler eğitiminde olumsuz etkilenmesine sebep olan unsurlardan akran sorunları, ergenlik, sınav kaygısı ve bilgisayar oyunlarının ön plana çıktığı, öğretmenlerin ise yeni programa ilişkin seminer düzenlenmediği veya seminer içeriğinin yeni programı tam olarak kapsamadığı anlaşılmıştır. Aykaç'ta (2007) bu sonuca dikkat çekerek, gerekli ortam ve hazırlık olmadan seminerlerin başladığını, uygulamada ise belirli derslerin gösterildiğini dile getirerek etkin bir seminer ortamının yapılmadığını aktarır. Aile okul iş birliğinin az olduğu ve artırılmasının değerler eğitimine olumlu etkisinin olacağı anlaşılmıştır. Akbaş (2004) ile Yalar ve Yelken'in (2011) yaptıkları çalışmalar bu sonuçları destekler niteliktedir. Bu konuda Akbaş, değerler eğitiminde önemli rol oynayan ailenin okul ile iş birliği olmadığına değerleri anlamanın tam olmayacağını öne sürmektedir. Böylelikle ailenin, değerler eğitiminde büyük rol sahibi olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

Araştırmaların önerileri incelendiğinde ders ve materyalleri, YÖK/MEB, öğretmenler, veli, araştırmacılar ve iş birliği ve katılım isimleri verilen altı kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler ışığında, ders kitaplarının olumsuz örneklerden arındırılması, değerlerin ünitelere göre dağılımı oransız olup, öğrencilerin algı ve yaş seviyelerine göre tekrardan düzenlenmesi gerektiği sık verilen araştırma önerileridir. Öğretim programında değerlerin niçin öğretilmesi gerektiğine dair bilgilendirmelerin yapılması, değerlerin okul öncesi dönemden itibaren başlayıp tüm kademelerde verilmesi, değerlerin işlevselliğini artırmak için aileye görevler verip değerler eğitimine dâhil edilmesi desteklenen öneriler arasındadır. Müfredattaki etkinliklerin artırılması, öğretmenleri yüksek lisans ve doktora programlarına teşvik edilmesi dikkat çeken önerilerden birisidir. Eğitim fakültelerindeki öğretmen adaylarına değerler eğitimi ve nasıl öğretilmesi gerektiği hakkında dersler verilmesi, ailelerin değerler eğitimi hakkında bilinçlendirilmesi şeklinde öneriler verilmektedir. Araştırmacılara yönelik, değerler eğitiminin ders kitaplarındaki etkinliği, öğretim programındaki değerlerin tüm boyutlarıyla ele alınması, medyanın değerler üzerindeki etkileri ve her değer için değerler eğitimindeki yerini belirleyen çalışmalar yapılması önerilmiştir. İş birliği ve katılım kategorisinde YÖK, MEB ve kitle iletişim araçlarının bir arada olması, kurumlar arası iş birliğinin geliştirilmesi beklenmektedir. Öğretmen-aile-okul idaresinin değerler eğitiminde iş birliği yapması gibi öneriler sunulmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal bilgilerde değerler eğitimi alanındaki çalışmaların 2010'dan sonra artış gösterdiği belirlenmiştir. Bu alanda en çok çalışmanın ise 2018 ve

2019 yıllarında yapıldığı ve çoğunlukla tez türündeki çalışmalar olduğu anlaşılmıştır. Araştırma yöntemleri açısından en fazla nitel yöntemlerin tercih edildiği değerler eğitimi alanında en çok tarama ve durum desenlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Doküman incelemesi ile en çok 4-7. sınıfların ders kitapları incelenmiştir. Örneklem bakımından en çok ilk ve ortaokul öğrencilerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Örneklem büyüklükleri açısından ise incelenen çalışmalar arasından en çok amaçlı örneklem türü tercih edilmiştir. Buna bağlı olarak örneklem büyüklüğü bakımından en fazla 20 ila 40 katılımcının dâhil edildiği çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Veri toplama yöntemleri bakımından incelenen çalışmaların en çok görüşme ve doküman incelemesi yoluyla elde edildiği, verilerin çözümlemesinde ise en çok içerik analizi tekniği kullandıkları belirlenmiştir. Araştırmalarda ders materyallerinin içerik bakımından yetersizliği, değerler eğitimi bakımından sosyal bilgiler dersinin önemli olduğu, öğrenci sorunlarının değerler eğitiminde olumsuz etki ettiği sonuçları belirlenmiştir. Değerler eğitiminin tüm kademelerde verilmesi, değerlerin işlevselliğinin artırılması için ailelere görevler verilmesi, öğretmenlere değerler ve değerler eğitimi konusunda hizmet içi eğitim veya seminerler verilmesi, yine öğretmenlere yüksek akademik eğitimler hususunda teşvikler verilmesi ve kurumlar arası iş birliği yapılması gibi öneriler sunulmuştur.

Sosyal bilgilerde değerler eğitimi alanında yapılmış araştırmaların meta sentezinin yapıldığı bu çalışma sonucunda şu öneriler verilebilir:

- Değerler eğitiminde önemli paya sahip olan velilerin örnekleme alındığı; ailenin değerler eğitimindeki rolü, psikolojik, ekonomik ve eğitimsel açıdan inceleme ve bunun öğrencilere dolayısıyla değerler eğitimine etkisi araştırılabilir.
- Araştırma çerçevesinde incelenen çalışmalar gösteriyor ki öğretmenlerimizin değerler eğitiminde kullandığı teknik ve yöntemler sınırlıdır. Bu yüzden değerler eğitimi alanındaki sorunlar ve çözümleriyle ilgili kapsamlı bir çalışma yapılabilir.
- İncelenen çalışmalardaki örneklem kümeleri genelde belirli çerçevede yapılmıştır. Buna göre, yeni yapılacak olan çalışmalarda, örneklem kümeleri genişletilebilir.
- Literatürde değerler eğitiminde medyanın etkisini inceleyen çalışmalar pek az olduğundan değerler eğitiminde medyanın etkisini ölçmeye ve medyayı olumlu yönlendirmeyi amaçlayan çalışmalar yapılabilir.

- Değer eğitimi aynı zamanda iş birliği içerisinde olmayı gerektirir. İlgili kurum ve kuruluşlar; öğretmen aile ve yöneticilerin iş birliği önemli görölmektedir. Bu nedenle sayılan bu kurum ve gruplar arasındaki iş işbirliğini arttıracak çalışmalar yapılmalıdır.

- Değer eğitiminde etkili olan ve bilimsel yöntemlerle denenmiş bilinen ve yeni öğretim yöntem ve tekniklerini içeren hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim seminerleri planlanmalıdır.



KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-24.
- Akbaş, O. (2009). İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 403-414.
- Akbaş, O. (2011). Değerler Eğitimi. İçinde; *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (4. Baskı), (Ed: B. Tay ve A. Öcal), ss. 345-349. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akbaba Altun, S. (2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-18.
- Akdağ, H. (2009). Sosyal Bilgilerin Tanımı, Amacı, Önemi ve Türkiye'deki Yeri. İçinde; *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1* (1.baskı). (Ed: R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ), ss. 1-24. Ankara: Pegem Akademi,
- Akkiprik, G. B. (2007). *Genel Lise Öğretmenlerine Göre Karakter Eğitimi Yoluyla Öğrencilere Kazandırılacak Değerler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yedi Tepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aktan, O. ve Padem, S. (2013). İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Okuma Metinlerinde Yer Alan Değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Akyüz, Y. (2004). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Albayrak, F. (2015). *İlkokul Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılan Değerlerle İlgili Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Ambarlı, A. (2010). *Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Programları (Değişiklikler, Düzenlemeler, Güncellemeler)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuklu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Aran, Ö. C. ve Demirel, Ö. (2013). Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 151-168.
- Arslan, M. (2007). Türk eğitim Sisteminde Değerler Sorunu ve Eğitim Programlarına Yansıması. İçinde; *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. (Ed: R. Kaymakcan ve Kenan, S.). ss. 634- 656. İstanbul: DEM.
- Aslan, S. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(25), 203-227.
- Aspin, D. N. (2007). The Ontology Of Values And Values Education In Aspin, D. N. & Chapman, J. D. (Eds.), pp.27-48. *Values Education and Lifelong Learning: Principles Policies, Programmes*. The Netherlands: Springer.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir İli Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(9), 121-144.

- Aydın, M.Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2013). *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel.
- Aydın, M.Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aydın, O. (2014). *Ortaokul Öğrencilerinin 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerleri Kazanma Düzeyleri (Afyonkarahisar İli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Aykaç, N. ve Başar, E. (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitimi Programının Değerlendirilmesi. Eğitimde Yansımalar. VIII. Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu, 14-16 Kasım 2005 Kayseri, ss. 343-361.
- Aykaç, N. (2007). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim-Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 46-73.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Bacanlı, H. (2010). Değer Hangi Programın Neresinde. *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı Değerler Eğitimi Konferans Bildirileri*, 28-29 Mayıs 2010, İstanbul, ss. 103-120.
- Bacanlı, H. (2017). *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Etkililiği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Balcı, F. A. ve Yelken, Y. (2013). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 195-213.
- Barth, J. L. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: YÖK ve Dünya Bankası.
- Brimi, H. (2008). *Academicinstructors or Moral Guides? Moral Education in America and teacher's Dilemma*. New York: The Claring House, 82(3), 125-130.
- Başcı, Z. (2012). *Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi (Erzurum Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Başol, S., Ünal, F. Azer, H., Yıldız, A. ve Evirgen, Ö. F. (2014). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: MEB yayınları
- Beldağ, A., Özdemir, Ü. ve Nalçacı, A. (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına İlişkin Veli Görüşleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 317-328.
- Berg, H. K. M. (2003). *Values-Based Character Education: A Meta-Analysis Of Program Effects on Student Knowledge, Attitudes, and Behaviors*. California State University, Fresno.
- Berghammer, G. (1985). *Teaching Values through Drama*. Paper presented at Annual Meeting of the American Theatre Association, 4-7 August, Minnesota, pp. 141-150.
- Bilgili, Ali S. (2013). Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler İçinde, *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. (Ed: A. S. Bilgili). ss. 4-25. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bilgili, A. S. (2016). *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (8. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Brady, L. (2010). Classroom-Based Practice in Values Education. In Lovat, T. Toomey, R. & Clement, N. (Eds.), pp. 211-224. *International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing*. Dordrecht: Springer.

- Baysal, N. (2009). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Yönüyle Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış. *Electronic Turkish Studies*, 9(2), 429-436.
- Cemiloğlu, M. (2006). Eğitim Bilimi Açısından Örtük Program ve Halk Anlatılarının Örtük Program Bağlamında Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 257-269.
- Ceviz, N.B. (2021). *2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıma Düzeyinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Coombs Richardson, R. & Toison H. (2005). A Comparison of Values Rankings for Selected American and Australian Teachers. *Journal of Research in International Education*, 4(3), 263-277.
- Coşkun, D. (2011). *İlköğretim Birinci Kademe 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi (Denizli ili örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Cüro, E. ve Gömleksiz, M. N. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Çakmak, Z. ve Taşkıran, C. (2020). Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Çalışmaların Analizi: Bir Meta Sentez Çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(3), 1243-1261.
- Çalık, T. ve Sezgin, F. (2005). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 55-66.
- Çelikkaya, T. ve Filoğlu, S. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değere ve Değer Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(4), 1541-1556.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2017). Veliler, Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2005 Programdaki Değerlere İlişkin Değer Hiyerarşileri, Gereksinimleri ve Önerileri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 243-264.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). Yeni Sosyal Bilgiler Programında 4. ve 5. Sınıfta Kazandırılması Hedeflenen Değerlere İlişkin Kazanımların İçeriğe Yansıması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(36), 7-38.
- Çengel, S. (2019). *Kök Değerlere İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Algıları: Nitel Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, S. B. (2011). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. İçinde; *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı* (Ed: C. Öztürk), ss. 199-211. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirel M., Becerikli S. U. ve Yıldırım S. G. (2017). Farklı Bakış Açıklarına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi. *İlköğretim Online (elektronik)*, 16(4), 1575-1588.
- Dere, İ. ve Yavuzay, M. (2020). Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (56), 61-91.

- Deveci, H. (2003). *Sosyal Bilgiler Dersinde Probleme Dayalı Öğrenmenin Öğrencilerin Derse İlişkin Tutumlarına, Akademik Başarılarına ve Hatırlatma Düzeylerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Deveci, H. (2010). Türk Eğitim Tarihinde Sosyal Bilgiler Eğitimi. İçinde; *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (Ed: R. Turan ve K. Ulusoy), ss.23-39. Ankara: Maya Akademi.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2007). Değerler Eğitiminde Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar. *İlk Öğretmen Eğitimci Dergisi*, 14(11), 21-29.
- Dilmaç, D. ve Ulusoy, K. (2014). *Değerler Eğitimi (2. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2004). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerine Temel Demokratik Değerlerin Kazandırılma Düzeyi ve Bu Değerlerin Kazandırılması Sürecinde Açık ve Örtük Programın Etkilerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 10(39), 356-383.
- Doğan, İ. (2004). *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları İnsan Haklarının Kültürel Temelleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). Değerler Eğitimi. İçinde; *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed: C. Öztürk), ss. 255-286. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, A. (2007). Değerler Eğitimi. İçinde; *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*, (Ed: C. Öztürk), ss. 255-284. (3.baskı) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2009). Değerler Eğitimi. İçinde: *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*. (1.baskı). (Ed: C. Öztürk), ss. 225-256. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, A. (2011). Değerler Eğitimi (2. Baskı). *Sosyal Bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi*. (Ed: C. Öztürk). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi. İçinde; *Değerler eğitimi* (Ed: C. Öztürk). ss. 225-256. Ankara: Pegem
- Dökmen, Ü. (2000). *Evrenle Uyuşma Sürecinde Var Olmak, Gelişmek ve Uzlaşmak*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Erbaş, A. A. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansımaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 23-40.
- Erden, M. (1996). *Sosyal Bilgiler öğretimi* (6. Baskı). Ankara: Alkım Yayınevi.
- Erden, M. (2017). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ersoy, F. ve Şahin, T. (2012). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Dergisi*, 12(2), 1535-1558.
- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Ezer, F. ve Kınacı, M. K. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 346-365.

- Fernandes, L. (1999). Value Personalisation: A Base For Value Education. *International Conference on Teacher Education*, 27 June–1 July 1999, Israel. pp. 1-24. ERIC No: 434880.
- Gökdere, M. ve Çepni, S. (2003). Üstün Yetenekli Çocuklara Verilen Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 93-107.
- Gömleksiz, M.N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1) 95-132.
- Güçlü, H. (2019). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Halstead, J. M. & Taylor, J. M. (2000). Learning and Teaching about Values: A Review of Recent Research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169- 202.
- Harper Collins. (1991). *Colins English Dictionary* (3. Baskı).
- Hudd, S.S. (2005). Character Education In a Consuming Society: The Insights O Albert Schweitzer. *Encounter Education for Meaning and Social Justice*, 18(4), 29-35.
- Hökelekli, H. (2011). Ailede, Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- İnan, S. (2014). Sosyal Bilgiler Eğitimi: Nedir? Ne Zaman ve Neden-Tanımlar, Tarihi Kökleri ve Açıklamalar. İçinde; *Sosyal Bilgiler Eğitime Giriş* (Ed: S. İnan), ss. 1-21. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnan, S. (2014). *Öğretmen ve Öğretmen Adayları İçin Sosyal Bilgiler Eğitime Giriş*. Ankara: Anı Yayınları.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkinliği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Johnson, C. S. (2005). *Yes, Context Matters: Character Education in Secondary Social Studies*. University of Virginia.
- Kafadar, T., Öztürk, C. ve Katılmış, A. (2018). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 154-177.
- Kafadar, T. (2019). *Türkiye, ABD ve Fransa'nın Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Boyutunda Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Kuşdil, M. E. (2000). Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Basım Yayım.
- Kan Ç. (2010). Sosyal Bilgiler Dersi ve Değerler Eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187). 138- 145.
- Kan, Ç. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerler Eğitiminde Yaşanan Sorunlar: Bir Meta-Sentez Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(02), 47-60.
- Karasu Avcı, E. (2016). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminde Coğrafya Disiplininin Rolü. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 1(1), 1-23.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Katılmış, A. (2010). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Bazı Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Kazııcı, Z. (2016). *Osmanlıda Eğitim Öğretim* (2. Baskı). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2016). Değer Sınıflaması Üzerine Aksiyonel Bir Deneme. *Turkish Studies International Academic Journals*. 11(3), 1485-1510.
- Kınacı, M. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere Yönelik Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Atilla Kitabevi.
- Kirschenbaum, H. (2000). From Values Clarification to Character Education: A Personal Journey. *Journal of Humanistic Counselling, Education and Development*, 39(1), 4-20
- Knafo, A. ve Schwartz, S. H. (2004). Identity Formation and Parent-Child Value Congruence in Adolescence. *British Journal of Developmental Psychology*. 22(3), 439-458
- Koçak, M. (1999). *İlköğretimde Değerler Eğitimi ve Öğretimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Koç, G. (2006). Gelişim ve Öğrenme. İçinde; *Sosyal Öğrenme Kuramı*, (5.Baskı). (Ed: A. Ulusoy), ss. 207- 243. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kupchenko, I. ve Parsons, J. (1987). *Ways of Teaching Values: An Outline of Six Values Approaches*. ERIC No: 288806
- Merey Z., Kuş Z. ve Karatekin K. (2012). Türkiye ve ABD İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Değerler Eğitimi Açısından Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1613-1632.
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- Leming J. (2000). Tell Me A Story: An Evaluation of a Literature- Based Character Education Program. *Journal of Moral Education*, 29(4), 413-427.
- Leming, J. S. (2008). Research and Practice in Moral and Character Education: Loosely Coupled Phenomena. In *Handbook of Moral and Character Education* (pp. 134-161). London: Routledge.
- Lickona, T. (1992). *The Educating for Character (How Our School Can Teach Respect and Responsibility)*. New York: Bantam Books.
- Memişoğlu, H. (2013). İlköğretim 4 ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3). 405-425.
- Michaelis, J. U. (1988). *Social Studies for Children: A Guide to Basic Instruction*. World Bank Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2010). *18. Milli Eğitim Şurası Bölge Çalışmaları. Spor, sanat, beceri ve değerler eğitimi komisyonu sonuç raporu*. Samsun.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2023). *Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara

- Milson, A. J. ve Halil, E. (2003). Öğretmenlerin Karakter Eğitiminde Yetkinlik Duygusu Konusunda Bir Ölçme Aracına Doğru: Karakter Eğitimi Yetkinlik İnancı Skalası (KEYİS) ve Türkçeye Uyarlanma Çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 99-130.
- Moffatt, M. P. (1957). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Çev: N. Oran). İstanbul: Maarif Basımevi.
- NCSS. (1994). *National Council for the Social Studies Curriculum Standards for Social Studies*. Washington, D.C.
- Neslitürk, S. (2013). *Anne Değerler Eğitimi Programının 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Otuz, B., Görkaş-kayabaşı, B. ve Ekici, G. (2018). 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Beceri ve Değerlerinin Anahtar Yetkinlikler Açısından Analizi. *Journal of Theoretical Educational Science*, 11(4), 944-972.
- Öğretici, B. (2011). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Yönelik Uygulamaların Etkililiğinin Araştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Öztürk, C. (2006). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış İçinde; *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (Ed: C. Öztürk), ss. 22- 49. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Öztürk, C. ve Deveci H. (2011). Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları. İçinde; *Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları* (4. Baskı), (Ed: C. Öztürk), ss.1- 40. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2015). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış İçinde; *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırıcı Bir Yaklaşım*, (Ed: C. Öztürk). Ankara: Pegem Yayıncılık,
- Özkan, R. (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin Himayeci Değerlerle İlgili Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 241-254
- Özkan, R. ve Soylu, A. (2014). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Benimsedikleri Temel İnsani Değerler (Niğde İl Örneği). *Turkish Studies*, 9(2), 1253-1265.
- Özdemir, S. M. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı ve Değerlendirilmesi. İçinde; *Sosyal Bilgiler Öğretimi* 1.baskı, (Ed: M. Safran), ss. 3-68. Ankara: Pegem Akademi.
- Pırnaz, E. (2020). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Kök Değerlere Yönelik Görüşleri (Kahramanmaraş İli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Reboul, O. (1995). Değerlerimiz Evrensel Midir?. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (Çev: H. Izgar). 3(3), 363-373.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. İçinde; *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed: B. Tay ve A. Öcal), ss. 2-17. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Safran, M. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. İçinde; *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ed: B. Tay ve A. Öcal), ss. 2-170. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Schwartz, M.J. (2008). Teacher Education for Moral and Character Education. In L. P. Nucci, & D. Narvaez (Eds:), pp. 583-600. *Handbook of Moral and Character Education*. New York: Routledge.

- Sarı, E. (2005). Öğretmen Adaylarının Değer Tercihleri: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 73-88.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Seydi, A. (2014). İlköğretim 5. 6. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Değerler Eğitiminin Ele Alınışı. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(2), 63-79.
- Seefeldt, C. (2004). *Social Studies for the Preschool/Primary Child*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Sönmez, V. (1997). *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Anı Yayınları.
- Sönmez V. (2005). *Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık,
- Sönmez, V. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Suh, B. K. & Traiger, J. (1999). Teaching Values Through Elementary Social Studies and Literature Curricula. *Education*, 119(4), 723-727.
- Superka D. P., Ahrens, C., Hedstrom, J. E., Ford, L. J. & Johnson, P. L. (1976). *Values Education Sourcebook: Conceptual Approaches, Material Analyses and an Annotated Bibliography*. Colorado: Social Science Education Consortium
- Şahin, K. H. (2010). *İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Dersini Yürüten 4. ve 5. Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kazandırılmasına İlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, T. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz-Yeterliliklerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, T. ve Katılmış, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimi Öz-Yeterlilikleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-16.
- Tahiroğlu, M. (2014). Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi. İçinde; *Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Etkinlik Örnekleri: İlkokul 4. Sınıf*. (Ed: R. Turan ve K. Ulusoy), ss. 340-366. Ankara: Pegem Akademi.
- Taş, S. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Derslerinde Yer Alan Değerlerin Öğretimine İlişkin Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. "Değer". 15 Şubat 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Toker, A. (2022). Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür İncelemesi: Meta-Sentez Yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 5.
- Türkyılmaz, Ş. (1972). *Özel Eğitim Metotları 1*. Ankara.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Amaçlanan Değerlere İlişkin Veli Görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1499-1542.
- Tural, A. ve Gürgil, F. (2012). Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Değerlere İlişkin Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(2), 103-114.
- Ulu Kalın, Ö. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Hiyerarşisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(38), 29-44.

- Ulusoy, K. ve Arslan, A. (2014). Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değerler Eğitimi. İçinde; *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, (Ed: R. Turan ve K. Ulusoy), ss. 2-16. Ankara: Pegem akademi.
- Ulusoy, K. Ve Dilmaç, B. (2014). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ünlü, İ. ve Kaşkaya, A. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değer Eğitimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2656-2679.
- Varış, F. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler*. Ankara: Alkım Yayıncılık.
- Varol, Ç. (2013). *Sosyal Bilgiler Derslerindeki Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Veugelers, W. & Kat, E. (2003). Moral Task of the Teacher According to Students, Parents and Teachers. *Educational Research and Evaluation*, 9(1), 75-91.
- Veugelers, W. & Vedder, P. (2003). Values in Teaching. *Teachers and Teaching*, 9(4), 377-389.
- Watson, M. (2008). Developmental Discipline and Moral Education. In L. P. Nucci & D. Narvaez (Eds.), pp. 175-204. *Handbook of Moral and Character Education*. Routledge.
- Welton, A. D & Mallan, J. J. (1999). *Children and Their World: Strategies for Teaching Social Studies*. USA: H. Mifflin Company.
- Whitney, I. B. (1986). *the Status of Values Education in the Middle and Junior High Schools of Tennessee*. Tennessee State University.
- Yalar, T. ve Yanpar Yelken, T. (2011). Değerler Eğitiminin İyileştirilmesi İle İlgili Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi ve Bir Program Modüllü Örneğinin Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 79-98.
- Yalçın, M. (2019). *Değişen (2017) 5. Sosyal Bilgiler Müfredatındaki Değerler Eğitimiyle İlgili Öğretmen Görüşleri (Sivas Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ.
- Yaman, H., Taflan, S. ve Çolak, S. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 107-120.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*.(19), 499-527.
- Yazıcı, M. (2016). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-223.
- Yel, S. ve Aladağ, S. (2009). Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi. İçinde; *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. 1.baskı (Ed: M. Safran), ss. 68-224. Ankara: Pegem Akademi.
- Yel, S. ve Aladağ, S. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretimi İçinde; *Sosyal Bilgilerde Değerlerin Öğretimi*, 4. Baskı. (Ed: M. Safran), ss. 120-147. Ankara: Pegem A.
- Yetim, B. N. (2015). *Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Yardımseverlik ve Dayanışma Değerlerinin Öğretiminde Kullanılan Örnek Olay ve Drama Yöntemlerinin Etkililiğinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim Yönetiminde Değerler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yıldız, V. A. ve Kılıç, D. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Bir Meta-sentez Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 2115-2127.

- Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4 ve 5. Sınıf Değerlerinin Kazanılma Düzeyi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 407-416.
- Zecha, G. (2007). Opening the Road to Values Education. In D. N. Aspin & J. D. Chapman (Eds.), pp. 48-61. *Values Education and Lifelong Learning: Principles Policies, Programmes*. Netherlands: Springer.

